

МАЖБУРИЙ НУСХА

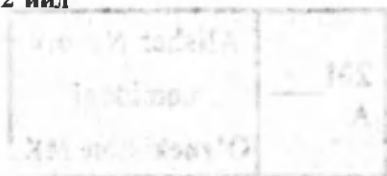
Исҳоқжон НИШОНОВ

ҚАСОСКОР ҚАШҚИРЛАР

ҚИССА

БИРИНЧИ КИТОБ

«Наманган» нашриёти
2012 йил

84(59)7 - 438, 9900

УДК: 821.512.133-3
КБК (84) (59)36) 7
Н-69

ISBN-978-9943-4051-3-4

НГ 1063-3196,0-1549800 2012
1064-(10,0)-(09)

NO 42243/1
2

2014/12 A 1024	Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston MK
----------------------	--

*Хар кимки вафо қилса, вафо топқусидир,
Хар кимки жафо қилса, жафо топқусидир.*
БОБУР.

- Салом, Қоплонбек!

Эшиқдан кириб келган нозик гавдали, ёши ўтиб қолган бўлса-да, олмадек таранг юзида ўзининг бир сўзлиги ҳамда қайсарлиги билан қачонлардир манаман, деган йигитларни маҳлиё айлаган гўзаллиги сақланиб қолган аёл чарм ўриндиқда ўтирган йигитга шундай сўз билан мурожаат қилди. Қоплон бошини кўтарди ва ўзи томон келаётган аёлнинг юмалоқ, маккорона боқиб турган кўзларига тикилди. Унинг нотанишлигини бир боқишдаёқ англади. «Эркак башара бу фаришта ким бўлди?», деган савол кўнглидан ўтди. Хаёл дафтарини зўр бериб титкиласа-да, саволига жавоб тополмади. Кейин ёдига тушди: боя котиба «Ризонинг одами келаркан», деб айтганди. Қоплонбек унинг одамларини яхши танирди, лекин улар ичида аёл киши борлигини билмасди.

- Келинг!

Қоплоннинг совуқ қарши олиши аёлни аччиқлантирди. «Ризонинг ҳурмати йўқ экан-да», деган фикрни хаёлига келтирди. Истамай унинг ёнига борди.

КАСОСКОР ҚАШҚИРЛАР

- Мени «Бой ота» жўнатди, исмим Султонхон, - деди бошлиғининг лақабини тилга олиб.

- Хуш келибсиз!

Аёл курсига ўтирар экан, хонага кўз ташлади. Бу ердаги нарсалар файзли кўринди.

- Менинг келишимдан хабардормидингиз?

Қоплон унинг мақсадини тушунди.

- Котибам айтганди, - деди. - Аммо Ризонинг сиздек одами борлигини билмас эканман!

Жувоннинг бетига заҳарханда кулгу ёйилди.

- Нима, сиз фақат эркаклар билан гаплашасизми, «Тилло йигит»? - Султонхоннинг сурма суртилган қошлари чимирилди. Қоплон бир пайтлар Ризо томонидан қўйилган лақабини эшитиб гаши келди. Аммо аччиқланганини сездирмади.

- Ўртамиздаги ишларни фақат эркаклар ҳал қилади, - деди у.

Унинг жавоби аёлнинг қулогига ҳақоратдек эшитилди, бироқ ўзини босди.

- Энди мен билан гаплашасиз!

Қочиримли сўз Қоплоннинг юрагига тигдек санчилди. Лекин таранглашган асабига эрк бермади. Аёл унинг аччиқланганини қиёфасидан илғади.

Ризо «Қоплон билан эҳтиёт бўлиб гаплаш, аччиғи бурнининг учида туради», деб қулогига қуйганини эслади. Тилига ортиқча эрк бермаслик учун овозини мулойимлаштирди.

- Ризонинг айтишича сизлар бир қишлоқда туғилиб, катта бўлган экансизлар?!

- Нафақат бир қишлоқда, балки бир мактабда ўқиганмиз.

- Синфдош экансизларда, нега унда бир-бирла-

рингдан узоқлашиб кетдиларинг?

- Сабабини «Бой ота» сизга айтмадимиз?!

- Қизиқмадим. - Султонхон ноўрин гап айтганини тушунди. - Менимча ўрталарингдаги гина-кудуратни унутсаларинг яхши бўларди.

- Менинг адоватим ҳам йўқ, опа. Ризо билан бирга ишлашга ҳамиша тайёрман!

Қоплоннинг «опа», деб мурожаат қилиши аёлга хуш ёқди ва қайсидир жиҳатдан ўзини эркин тутишига имкон яратди.

- Мен сизларнинг ўрталарингда бўлиб ўтган гап-сўзлардан беҳабарман, Қоплонбек! Ризо сиз тўғрингизда яхши фикрда. Ҳамкорликни давом эттириш ниятида. Бирлашсаларинг ёмон бўлмайди.

- Нима учун мен билан ҳамкорлик қилишни истаб қолганининг сабабини тушунтириб беролмайсизми?

Савол жувонга ёқмади.

- Ҳамма нарса аҳилликда! Ризони шаҳарда ҳамма ҳурмат қилади. Таниш-билишлари етарли. Қўлини чўзган жойдан насибасини юлиб олади.

- Фақат шунинг учун бирлашишимиз керакми?

- Ҳозирча бизга сизнинг розилигингиз керак, қолган гапларни Ризо билан учрашганларингда ўзи айтади. Мен олдингизга бир-бирларингни яраштириш мақсадида келдим!

Қоплоннинг қошлари чимирилди. Ризони бирлашишга ундашининг сабабни билишни истади. «Бекорга «элчи» жўнатмаган. Менинг аралашувим билан битадиган иши чиқиб қолган-ки, ярашиш ҳаракатига тушган. Нега ўзи келмади? Ўртага одам қўйиш шартмиди?» Тўғри, ўзи келолмайди. Қоплон

унга ҳеч қачон ёмонликни раво кўрмаган. Аммо Ризо дўстининг ортидан ғийбатнинг кўринмас тошларини отиб юрибди. Қоплонни «синдириш»га, обрўсини «тўкишга уриняпти. Наҳотки, Ризо ўзининг қабиҳ ишларини эсдан чиқарган бўлса! Бу унинг галдаги ҳийласи эмасми? Қоплон яна қоқилишни истамайди.

- Қандай масалада ҳамкорлик қилишни билмасдан туриб сизга розилик беролмайман. Яхшиси Ризонинг ўзи келсин, очикчасига гаплашиб оламиз.

Қоплон гап тамом, дегандек қўллари билан столни уриб қўйди. Унинг бу ҳаракатидан Султонхон, «кетишинг мумкин», деган маънони тушунди. Аёл ўрнидан туришга шошилмади. Мақсадини ошкор қилишга мажбур бўлди.

- Хорижлик дўстларимиз Ризо билан қизиқиб қолишган. У билан ишлаш истагида юришибди. Ишнинг кетиши чакки эмас. Биз уларнинг топшириқларини вақтида бажариб турсак, каттагина даромадга эга бўламиз. Бунинг учун Ризога сиздек бир сўзли йигитлар зарур. Хорижлик ҳомийларимизнинг талаби шундай.

Қоплон Султонхоннинг нима мақсадда келганини тушунди. «Ризога ақл кириб қолгандир, хатоларини тушуниб етгандир», деб ўйлаганди. Демак, ҳали ҳам ақли кирмабди. Ўзининг қора мақсади йўлида ундан фойдаланиш мақсадида юрган эканда?

- Бориб бошлигингизга Қоплон бундай ишларга қўшилмас экан, деб айтинг! Уқдингизми? Шу мақсада мен билан ярашмоқчи бўлса, яхшиси кўзимга

кўринмагани маъқул.

Султонхон Қоплоннинг қутилмаганда ловуллаб кетишига ишонмаганди. Юзлари чўғдек қизиб кетган аёл ўрнидан турди ва қовоқ-тумшугини осилтириб хонадан чиқиб кетди.

Қоплон билан Ризонинг ўртасидаги муносабатнинг бузилишига Олма-Отадаги воқеа сабаб бўлганди...

Икки йил аввал Қоплон Олма-Отага тушганди. Ризони ҳам ўзига шерик қилиб олиб кетганди. У пайтлар иккисининг ўртасига бугунги адоват, гинакудурат губор ташламаганди. Қоплонбекнинг ишлари шу ерлик Барон лақабли олтмиш беш ёшлардаги лўли чол билан боғлиқ эди. Гарчи Барон унинг маҳсулотларига харидор бўлмаса-да, ўрталаридаги эски қадрдонлик туфайли ёрдам бериб келарди. Ризо Бароннинг бой-бадавлат яшашини билгандан кейин, қандай қилиб бўлмасин, чолнинг ишончига киришни истаб қолди. Орадан бир ой ўтиб, Қоплондан яширинча Олма-Отага учди. Барон меҳмонни яхши эслаб қолганди. Уйдан жой берди. Зиёфат ташкил этди. Машваратга чол қизини ҳам таклиф қилганди. Дастурхон атрофида ҳаммалари бирга ўтиришди. Қизни кўриб, Ризонинг ҳуши бошидан учаёзди. Бундай офатижон жононни шу пайтгача учратмаганди. У мисоли кўғирчоққа ўхшарди. Хипча белли, кўзлари катта-катта, дудоқларини худди очилиб турган гунчага қиёслаш мумкин бўлган бу санам эртақлардаги маликаларга ўхшар-

ди. Ризо лўлиларнинг бунчалик ёқимтой бўлишини тасаввурига ҳам сиздиролмаганди. У ўзининг боқилари билан Ризонинг ҳушини ўғирлаганди. Йигитнинг қўли ҳам, кўзлари ҳам ўзига итоат этмасди.

Қиз Ризонинг ёнида ўтирарди. Йигитнинг нигоҳлари ихтиёрсиз унга кетарди. Барон бир-икки қараб, ҳатто томоқ қириб қўйганига ҳам Ризо аҳамият бермади.

- Бу менинг яккаю-ягона қизим, Алёна, - деди қария қизини таништирар экан. - Молиявий ишларимни бошқаради.

- Танишганимдан хурсандман, - Менинг исмим Ризо, - деди йигит қизга қўл чўзиб.

Улар узоқ вақт гурунглашиб ўтиришди. Бир-икки қадаҳ коньяк ичишгандан сўнг Ризонинг томиридаги қон қизиб кетди. У қизга яқин сурилиб, қўлидан ушлади.

- Кайфингиз ошиб қолди чоғи, - деди Барон қизига суйкалиб турган йигитга.

- Вақт ҳам алламаҳал бўлди, энди турсак бўлади! - деди Алёна ўртада зиддият келиб чиқмаслигининг олдини олиш мақсадида.

Бу таклиф ўтирганларнинг барчасига маъқул тушди. Ўринларидан туришди.

Эртаси кун Ризо чол билан ўз ишлари ҳақида маслаҳатлашди. Баронни кўп йиллардан буён рангли металл савдоси билан шуғулланишини Қоплондан эшитганди. Келишидан мақсад чол билан ҳамкорлик ўрнатиш, унга металл келтириб бериш эканлигини айтди. Йигитнинг таклифи чолга маъқул келди. Бегона юртдан ҳамкор топилганидан қувон-

ди ҳам.

- Мен сизга бир ҳафта ичида икки юз килограмм металл етказиб бераман, - дея ўйламасдан ваъда бериб юборди.

- Агар мени металл билан таъминлайдиган бўлсангиз, сизга олдиндан ҳақини бериб қўйишим мумкин, - таклиф қилди қария.

- Олдин мен юкни келтирай, кейин пул масаласини ҳал қиламиз. Балки иккимиз ҳамкорликда бу ишни давом эттирармиз.

- Сиздек йигит билан ҳамкорлик қилишдан мамнунман. Тўғриси мени қўшни давлатларда ҳам дўстларим бўлишини истардим.

- Сиз ўзингизга содиқ дўст топдим, деб ўйланг. Ҳамма гап ҳалолликда. Ҳалоллик бор жойда барака бўлади. Ишга ҳаром аралашгудек бўлса, ишимиз орқага кетади.

- Гапларингиз менга маъқул. Назаримда сиз анчагина ҳалол ва яхши оилада тарбия кўрган йигитга ўхшайсиз.

- Отам савдогар ўтганлар.

- У киши нима иш билан шуғулланганлар? - қизиқиб қолди Барон.

- Россиядан вагонларда тахта олиб келиб пуллардилар.

- Бугун металлда иш катта, йигит. Айниқса, рангли металлнинг нархи кун сайин осмонга сапчимоқда. Агар иккимиз бир мақсад йўлида ишласак, қисқа фурсат ичида доврўф таратамиз.

Улар нима ишлар қилиш кераклиги, металлни қаердан ўтказиш тўғрисида келишиб олишди.

- Ҳозир чегаралардан бундай рангли металлларни

олиб ўтиш амри маҳол. Яхшиси биз яширин йўллар орқали бу ишни амалга оширамиз. Мен ўз одамларимни чегарага жўнатаман, Улар сизга ёрдам беришади.

- Хожати йўқ, амаки, ўзимнинг йигитларим етарли. Қўлларидан кўп иш келади. Чегарачиларга тутқич беришмайди.

- Шундайми, унда сизни металл билан шу ернинг ўзида кутар эканманда.

Ризо сўзининг уддасидан чиқди. Уйга қайтиб келган куниеқ танишларини ишга солиб, қишлоқлардан икки юз килограмм рангли металл жамлади. Яқинларининг ёрдамида уни чегарага жўнатди. Қинғир-қийшиқ йўллар билан чегарадан олиб ўтди.

Барон Ризога ҳақиқатан ҳам қойил қолди. Келишилганидан кўпроқ ҳақ берди.

- Булар мендан совға, - деди Ризо қария узатган пулни рад этиб.

Барон металлни текинга олганидан эмас, йигитнинг кўнгли очиклигидан суюнди.

Орадан бир ой ўтиб, Ризо яна Олма-Отага ташриф буюрди. Бу гал ёлғиз эмасди. Шерик бошлаб олганди. Чолга уни «рангли металл билан шуғулланувчи дўстим», деб таништирди. Барон меҳмонларни дала-ҳовлисига таклиф қилди. Катта зиёфат уюштирди. Бундай бекаму-кўст дастурхонда Ризонинг илк бор ўтириши эди. Гап орасида одамлар қўлида анчагина рангли металл борлигини айтди.

- Уларни тезда йиғиштириб олиш керак, ҳозир чегаралар унчалик қаттиқ кўриқланаётгани йўқ. Яқин кунларда божхоналардан бир килограмм ҳам темирни ноқонуний олиб ўтиб бўлмайди.

- Буни тушунаман, амаки, аммо одамлар насияга иш қилишмайди. Нақд пул керак.

- Пул ҳаммага керак. Одамлар нақдига иш қилишга ўрганиб қолишган. Лекин сиз бундан ташвишланманг. Пулни мен топиб бераман.

- Шу масалада сиз билан очикчасига гаплашиб олиш мақсадида келгандик. Мана бу йигит металл билан шуғулланади.

- Топилган фойда ўртада, - деди Барон. - Сизлар юкни тўплаб, жўнатиш билан шуғулланасизлар!

- Катта иш қилишимиз керак. Арзимаган нарсадан қоладиган фойда уччаламизнинг чиқимимизни қопламайди. Бунинг учун сармоямиз ҳам етарли бўлиши лозим, - деди Ризо. - Биз ўз одамларимизнинг қўлига пул бериб қишлоқларга жўнатамиз. Улар металл йигади.

Барон ҳушёр ва ақли одам эди.

- Чегарачилар юкни мусодара қилишса, зарар кимнинг зиммасига тушади? Мен фақат фойдага шерикман. Пулга тушиб қолишни истамайман! - деди.

- Бу томондан хотиржам бўлинг. Уларнинг ҳам кўнглига йўл топса бўлади. Чегарачиларнинг тилини топишни мен ўз зиммамга оламан.

Чол таклифни ўйлаб кўриб маъқул топди.

- Қанча пул керак?

Ризо шериги билан кўз уриштириб олди.

- Ишни бошлашимиз учун юз минг доллар кифоя, деб ўйлайман!

Барон учун бу катта пул бўлмаса-да, ўйланиб қолди. Шунча дастмойни бегона, қолаверса, ўзга юртнинг одамларига ишониб берса бўладими? Ризо

билан танишганига ҳали ярим йил бўлмади. Унинг кимлигини билмаса-да, ваъдасининг уддасидан чиқди. Икки юз килограмм тоза металлни текинга ташлаб кетди. Агар у фирибгар бўлганида, чолнинг ҳамёнини шилиш ниятида бўлганда пул талаб қилган бўларди. Барон меҳмонларнинг таклифини рад этмасликка қарор қилди.

- Яхши, мен қизим билан маслаҳатлашиб кўраман. Ҳайлайманки, у отасининг фикрини қуватлайди, - деди.

Чолнинг сўзлари меҳмонларни қувонтирмаган бўлса-да, юракларидаги умидни сўндирмаганди.

Алёна отасининг сўзларини диққат билан тинглаб эътироз билдирди:

- Уларга ишонманг, дада, - деди бошини чайқаб,
- Кўринишидан иккиси ҳам товламачига ўхшайди. Пулга тушиб қоламиз!

- Адашдинг, оппоғим. Қоплон билан эски қадрдонман. Унинг дўстлари ҳам ўзига ўхшаган яхши одамлар бўлиши керак. Қолаверса, олдимга ёмон одамни бошлаб келмайди. Ризо бизга икки юз килограмм металлни текинга ҳадя қилди. Ундан қанча фойда топганимни ўзинг яхши биласан. Ризонинг муғомбирлигини сезмадим. Ҳайлайманки, у бизни алдамайди!

- Қоплон бирор маротаба сизга панд бермаган. Сизни ўзининг устозидек яхши кўради. Ризони таниганингизга ҳали ярим йил бўлгани йўқ. У келтирган темир балки бизга қўйилган тузоқдир? Арзимас фойдага алданиб, миллионлаб маблағдан айрилиб қолмайлик.

- Сен янглишдинг, қизим. Ризо бизни алдайдиган

бўлганда каттароқ пул сўрарди.

Алёна отасининг хафа бўлганини сезди. Кўнглини огритмаслик мақсадида ноилож рози бўлди.

- Агар сиз уларга шу қадар ишонган экансиз, нима ҳам дердим? Майли айтганларини беринг. Фақат қисқа муддат қўйинг.

Чол пулни олиб уйига қайтди. У қизидан олган долларларни Ризонинг олдига қўйди.

- Санаб олинг, юз минг!

Ризо пулга қайрилиб ҳам боқмади.

- Маҳмуд, ол, бунга сен жавобгарсан! - деди шеригига.

Барон эрталаб меҳмонларни кузатиб қўйди. Қайтиб келишган кунидек Ризо пулларни ўзининг савдо-сотик ишларига ишлатиб юборди. Темир йиғишни хаёлига ҳам келтирмади. Рангли металл бу ерда ҳам анқонинг уруғига айланиб қолганди.

Орадан бир ой ўтди. Барон ташвиш гирдобига тушиб қолди. Ризонинг ишхонасига кўнғироқ қилди. Бироқ гўшакни кўтарадиган одам топилмади. Яна бир ой кутди. Ноилож Қоплонга сим қоқишга мажбур бўлди:

- Ризо металл олиб келаман, деб пул олиб кетганди. Ҳалигача дараги йўқ. Кўнғироқларимга жавоб бермаяпти.

- Мен билан маслаҳатлашмасдан унга пул бериб чакки қилибсиз, - хафа бўлди у.

- Сиздан илтимос, топиб гаплашинг, менга кўнғироқ қилсин!

- Албатта топаман, суҳбатлашаман, - чолни ишонтирди Қоплон.

У дўстидан қаттиқ дили ранжиди. Чолни «туши-

риб» келганига ўзини сабабчидек пушаймон бўлди. Кечки пайт унинг ишхонасига ўтди. Ризо Қоплоннинг келганини деразадан кўриб турганди. Котибасига «йўқ», дегиздириб қайтариб юборди. Икки ҳафтача кўринмай юрди. Қоплон унинг ҳийла ишлатаётганини сизди. Хонасига кириб борди. Ризо ҳеч нарса билмагандек уни кутиб олди.

- Бу қанақаси, Ризо, нега Баронни алдадинг? Лўлилар ёлғонни ёқтиришмайди. Тезда пулини қайтар! Акс ҳолда бошингга ит азобини солиди!

- Бу гапни кимдан эшитдинг?! - аччиқланди Ризо. - Пулни чолнинг қўлидан Маҳмуд олган. Бу гапларингни бориб унга айт. Ўша тўласин. Мен ўртада турганман, холос!

- Барон пулни сенга ишониб берган! Қолаверса, металл олиб ўтиш фикри сендан чиққан!

- Менга қара, Қоплон, қозиликни сенга ким қўйибди? Битта чол, деб ўртамизга совуқлик солмоқчимисан?

- Мен бировларнинг ҳақини ейдиган текинхўрларни ёқтирмайман!

- Катта кетма, ҳар гапнинг жавоби бўлади!

- Айтган гапимга истаган жойингда жавоб беришга тайёрман! Ҳозироқ чолга қўнғироқ қил, кечирим сўра, пулни қайтар. Акс ҳолда... - Қоплонбек ўртадаги йигирма беш йиллик дўстлик пойдевори дарз кетиши мумкинлигини ўйлаб, газабини ичига ютди.

- Акс ҳолда нима қилмоқчисан? - ранги кўкарган Ризо ўрнидан туриб кетди. - Битта лўли чол, деб орамиздан ола мушук ўтсинми? Икки қулоғинг билан эшит, Барон менга пул бермаган!

- Номард экансан! - Қоплон Ризонинг ёқасидан

тутди. - Сенинг пасткашлигингни билардим, энди виждонсизлигинг ҳам аён бўлди! Агар пулни қайтармасанг, мендан яхшилик кутма!

Қоплон хонадан чиқиб кетди.

Ризо унинг феълини яхши биларди. Ноҳақликларни, бировларнинг ҳаққига хиёнат қилганларни кечирмасди. Эсида: бир пайтлар унга кўп ёрдам қилган. Фирма очишида, ишларини ривожлантиришида кўмаклашган. Ҳатто сармоя ҳам берган. Ушанда Ризонинг ишлари ҳақиқатдан ҳам юришиб кетди. Киссасидан пул сочилиб юрганда Қоплонни унутди. Борди - келдини эсдан чиқарди. Унинг ишларига аралашадиган, мижозларини ўз томонига оғдириб оладиган, ортидан бўлмағур гап-сўзлар тарқатадиган бўлди. Қоплон буни сезарди, аммо аччиқланмасди. Аксинча дўстининг иши юришаётганидан суюнардди... Лекин орадан кўп ўтмай Ризонинг ишлари чаппасига кета бошлади. Ишлаб чиқарилаётган маҳсулотлар сифатсизлиги билан мижозларни ранжитиб қўйди. Бошқа соҳаларда ҳам омад юз ўгирди. Банкротлик гирдобига келиб қолди. Бойваччалик даврида орттирган таниш-билишларининг, ошининг ёғини ялаган танишларининг олдига чопди. Бироқ ҳеч бири Ризога қайрилиб боқмади... Шунда хаёлига кекса лўли чол келди. Унинг қўли очиқлигини биларди. Юкни чегарада ушлаб қолишди, «ўзим бир ой панжара ортида ўтириб чиқдим», деса, ишонар, кечирар. Олийжаноблиги тутиб, ҳақидан кечар, ишни қайтадан бошлаш учун дастмоя берар, деб ўйлади ва ниҳоят Баронга сим қоқди. Чол ундан аразлаганини сездирмади. Яхши муомала қилди.

- Олдингизда уятли бўлиб қолдим, - деди Ризо худди Бароннинг рўпарасида тургандек юзи қизариб. - Кимдир бизни сотиб қўйибди. Чегарада тутиб олишди. Ҳўлаб боқсам бу ишда Қоплоннинг қўли борга ўхшади. Маҳмудга катта миқдорда жарима солишди. Сиз хафа бўлманг. Ваъда ваъда. Зарарни ўзим тўлайман. Бир ой кутинг. Ишни қайтадан бошлаймиз!

- Нега Қоплондан гумонсираяпсан? - сўради Барон.

- У юк олиб кетаётганимиздан хабардор эди. Бу ишинг яхшиликка олиб келмайди, деб айтганди...

- Балки янглишаётгандирсан, Қоплоннинг пасткашлик қилишига ишонмайман.

- Ўзим ҳам шундай деб ўйлагандим, афуски гувоҳларим бор...

Бароннинг оқ оралаган қошлари чимирилди.

- Энди нима қилмоқчисан?

- Пулингизни қайтариб бераман. Аммо жиндай кутишингизга тўғри келади.

Ризонинг кўнғироқ қилганидан, қолаверса, пулни тўлайман, деганидан Бароннинг кўнглидаги шубҳалар ёйилиб кетди.

- Худо сенга инсоф берсин!

- Раҳмат, олдингизга Маҳмудни жўнатаман. Ҳамма гапни сизга айтади. Фақат бизни яна бир бор қўллаб юборасизда, амаки!

- Яна пул сўрамоқчимисан?

- Танишларим металлни қайтариб олиш учун озгина қистиришим лозимлигини айтишди.

Барон ўйланиб қолди. Кейин фикрини билдирди.

- Шу гапга ишоняпсанми?

- Ўртага ишончли одамлар тушган!
- Қанча металл бор?
- Уч тонна!
- Чакки эмас... У ҳозир қаерда?
- Чегарада!

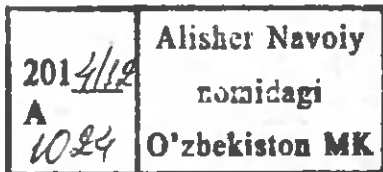
Барон бироз ўйланиб турди. Ризо шундай синиқ овоз билан гапирдики, унинг сўзларига Барон ишонишга мажбур бўлди.

- Сизга илтимосим бор...
- Гапир!
- Ўртадаги гапларни Қоплонбек эшитмагани дуруст...

- Маъкул! Сенга қанча керак?
- Юз минг!
- Катта пул, тушиб қолмайсанми?
- Айтдим-ку, ўртада ишончли одамлар турибди, деб!

- Ўйлаб иш қил!
- Юкни чегарадан ўтказиб беришгандан кейин тўлайдиган бўлдим.
- Яхши, Маҳмуд қачон келади?
- Икки кун ичида сизни топади.

Ризо меҳмонни тоғдаги дала - ҳовлисига олиб кетди. Саиднинг болалиги тоғли қишлоқда ўтган бўлса-да, кейинчалик шаҳарга кўчиб кетганди. Туғилган гўшасига бормай кўйганига ҳам узоқ йиллар бўлганди. Ризо тоққа олиб чиқаман, деганида қаршилиқ қилмаганининг сабаби шунда бўлса ажаб эмас. Иши тиқилинч бўлса-да, таклифини рад

этмади. Эрталаб енгил машинага ўтириб йўлга чиқишди. Икки соатдан кейин тоғли қишлоққа етиб келишди. Баланд-паст адирлар ва ниҳоят оппоқ қор билан қопланган чўққилар кўзга ташланди. Улар машинадан тушиб тепаликка пиёда чиқишди. Бир ярим соат юришди. Ризонинг далаҳовлиси шу ерда эди. Саид қулочини ёйиб, ўпкасини тўлдириб нафас олди. Тоза ҳаво қалбига ҳузур олиб кирди.

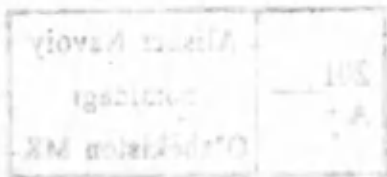
Ризо азиз меҳмоннинг шарафига қўй сўйдирди. Овқат пишгунча уйча ортидаги темир қафасда боқилаётган бир жуфт бўри боласини томоша қилишди. Бўричалар ёш эди. Икки ойлик ҳам бўлишмаганди.

- Бўри болалари-ку? - ҳайратдан қувониб кетган Саид қафасга яқин борди. - Мунча ширин бўлма-са...

Меҳмон қўлини қафас ичига тикди.

- Буларни қаердан тутдингиз? - сўради бултуруқлардан кўз узмай. Жониворлар унга ёқиб қолганди.

- Шу ерда ов қилиб юриб, бўри инига дуч келиб қолдим. Қарасам, арча дарахтининг панасида она бўри оёқларини кериб, сутга тўлган елинини болаларига тутиб, эмизаётган экан. Уларга маҳлиё бўлиб қолибман. Бўри исимни олди шекилли, бетоқатланиб, тушмуғи билан болаларини туртиб, бошини кўтарди. Унинг кўзларини кўриб, кўрқиб кетдим. Шошиб милтиқни қўлимга олдим. Мўлжални хато олмаган эканман, она бўри ердан бир қулоч тепага кўтарилиб, болаларидан анча нарига бориб тушди. Бўричалар ўқ овозидан кўрқиб, ётган жойларида қотиб қолишди. Кейин оналарининг олдига чопқ-

илаб боришди. Қоринлари тўймаган бўлса керак, қонга беланган эмчакни оғизларига солиб сўришда давом этишди. Уларни ёнимга чақирдим. Фингшиб, акиллашиб келишди. Битта-битта бўйниларидан бўғиб, қопга солиб, шу ерга олиб келдим. Она сутисиз ўлиб қолса керак, деб ўйловдим. Яшашяпти.

- Катта бўлса бирини менга берасиз? - сўради Саид бултуриқлардан кўз узмай. - Уйимда боқаман.

- Янаги сафар келгунингизча катта бўлиб қолишди.

Бўричалар Саиддан кўра кўпроқ Ризога тикилиб туришарди. Уларнинг кўзлари совуқ ялтирарди.

Зиёфатдан сўнг улар шаҳарга қайтишди.

Султонхон қайтганда котиба Ризонинг хонасида меҳмон борлигини айтди. Аёл қутишдан ўзга чораси йўқлигини тушунди ва деразанинг олдига курси қўйиб ўтирди. Кўзлари ташқарида бўлса-да, хаёли Қоплонбекда эди. Яқин ўртада унинг дилини ҳеч ким хуфтон қилмаганди. «Тилла бола»нинг сўзларини эслаганда танаси қизиб, асаблари тўзирди. «Вақти келиб сенга оёғимни ялатаман. Сен мишиқи ким бўлибсанки, мени жеркийсан?».

Султонхон ўзини босолмади. Ўрнидан туриб кетди. Шу пайт эшик очилди. Меҳмон чиқди. Ризонинг кўзи унда тўхтади..

- Султонхон шу ерда эканлар, - деди шеригига. Меҳмон аёлга юзланди. Ризо уни чақирди.

- Берироқ келинг!

КАСОСКОР ҚАШҚИРЛАР

Аёлнинг қиёфаси ўзгарди. Ийманибгина уларнинг олдига борди.

- Боя сизга айтган аёл шу киши бўлади, - Ризо меҳмонга Султонхонни таништирди. Саида у билан саломлашди.

- Сиз тўғрингизда яхши гапларни эшитдик, Султонхоним. Аллоҳ насиб қилса, сиз билан ҳамкорлик қилиш истагидамиз! - деди меҳмон юзига ярашиб турган соқолини силаб. У бошқа гапирмади. Хайр дегандек, бошини силкитиб пастга тушиб кетди.

Султонхон уни изидан кузатиб қолди. Саиднинг афти-ангоридан, тилидаги шевасидан ўзга юртдан келганини сезди. Ризо меҳмонни кузатиб, хонасига қайтди. Ортидан аёл эргашди. Ичкари сигарета тутунига тўлганди. Ризонинг кайфияти чоғлиги юз-кўзидан сезиларди.

- Қандай янгилик олиб келдингиз, кўндирдингизми? - сўради Ризо жойига ўтирар экан.

- Кўнмади, - жувон кўлини силтаб деди. - Айиқдек кўпол экан. Мени ҳақоратлаб, эшигидан ҳайдаб чиқарди!

- Нима деди?!

Султонхоннинг афти қалампир чайнагандек буришди.

- Сиз одамларни талаётган ўғри, каззоб эмишсиз. Шунинг учун ҳамкорлик қилишдан ор қилармиш!

Султонхон бу гапларни ошириб-тошириб айтди. Ризонинг юзидан қон қочди.

- Шундай дедими, нас?!

- Бундан баттар гапларни айтди! - жувон Ризонинг қалбида «Тилло йигит»га битмас - туганмас нафрат уйғотмоқчи эди. Аммо ғазабини оширади-

ган сўз тополмади.

- У наснинг бизга илакишмаслигини билгандим. Аммо шайтон дилимга умид солиб, сизни жўнатишга мажбур бўлгандим. Хафа бўлманг, дунёда ҳар бир ишнинг интиҳоси бўлади. Мен ўйлаган режа амалга ошса, Қоплон бир ойдаёқ бор - бурдидан айрилиб, тўрва халтасини елкасига илиб, гадойдек тиланчилик қилади.

- Уни менга қўйиб беринг! У билан ўзим ҳисоб-китоб қиламан. Бундай одамларни тўрға илинтиришни яхши биламан! Оч қолган кўппакдай оёғимни ялайди!

Ризо бошқа пайт бўлганда Қоплоннинг бу қилмиши учун ўч олишга ҳозирлик кўрган бўларди. Аммо Саид олиб келган хушxabар ҳозир бу тўғрида ўйлашга имкон бермасди. Унинг фикри меҳмон ваъда қилган бойликда эди. У хонимни юпатишга уринди.

- Сичқоннинг ўлгиси келса мушук билан ўйнашади, дейишади. «Тилло бола» биз билан ўйнашиб, омонлик топмайди. Биз ўзимизнинг нималарга қодирлигимизни кўрсатиб қўямиз. Аслида унинг олдига бормасангиз бўларкан. Бояги одам мен айтган каттанинг югурдаги. Катта бизга яхшигина иш таклиф қиляпти. Рози бўлсангиз нафақат чўнтагингиз, балки ўйингиз ҳам тиллога тўлади.

- Қандай иш экан? - Султонхон Ризонинг кўзларига термулди.

- Нозик иш, бу ишнинг тепасида ўзингиз турасиз!

- Юрагимни ёндирмай айта қолинг?!

Ризонинг кўзлари чақнади.

- Бу йигит кўшни давлатдан. Катта деганимнинг

исми Мирхолдор. У билан беш йил бурун Москвада танишганман. Бой одам. Мени унутмабди. У «қора-дори» билан савдо қилади.

- Нашами? - Ризонинг сўзини бўлди аёл.

- Биззи тилимизда «дори» дейилади. - изоҳ берди «Бой ота».

- Бу хатарли иш, қўлга тушсак, турмада суягимиз чириб кетади...

- Биламан, аммо хатарли иш, деб мўмай даромадан қуруқ қолишимиз яхши эмас! Мирхолдор қудратли одам. Дунёнинг истаган бурчагида казо-казо дўстлари бор. Қўлга тушсак қараб турмайди. Шунинг учун бу фикрни миянгиздан чиқариб ташланг. Муҳими бизга тўлайдиган пулни ўйланг. Келажагимизни, эртанги порлоқ кунларимизни ўйланг. Сизни эшигидан қувиб солган Қоплоннинг хор-зор бўлишини ўйланг. Биз бой бўлсак, билинги, шу даражада қудратли бўламиз. Кучлилар олдида кучсизлар емишдир! Биз билан ҳамма ўйлашиб гаплашади. Мирхолдор бизга имконият яратиб бермоқчи.

Султонхонимнинг кўнглида бадавлат бўлиш истаги йўқ эмасди. У ҳам ўзининг рақиблари олдида бошини баланд кўтариб, хорижнинг донгдор машиналарида юришни орзу қиларди. Қаср уйларда ўтиргиси келарди. Аммо пулсизлик уни Ризонинг хузурига келтирмадими? Унинг хизматини қилишга мажбур қилмадими? Ҳатто унинг тўшагида тунаб қолишга мажбур қилмадими? Шундай экан, нега пулдан юз ўгириши керак? Мирхолдорнинг дўстлари қамоқдан қутқаришга қодир бўлса, бу ишдан қош қайтариб бўладими?

- Мен нима қилишим керак? - жувон Ризога юзланиб сўради.

- Сизми, айтарли ҳеч нарса қилмайсиз, нима қилиш кераклигини Мирхолдорнинг ўзи олдига борганингизда қулоғингизга қуюб қўяди.

- Ҳали мени унинг олдига жўнатмоқчимисиз?

- Юрган дарё дейдилар. Шу иш баҳона четни кўриб келасизда...

- Қачон жўнайман?

- Бу ҳақда унинг ўзи хабар қилади. Фақат сиз жўнашга шай бўлиб турсангиз бас.

- Демак, ҳозирча аниқ гап йўқ, шундайми?

- Ундай эмас, Султонхон, балки эртага хабар қилишар.

- Қанча хизмат ҳақи тўлашади? - жувоннинг кўз олдига пул келди.

Ризо ўйланиб қолди. Тўғриси айтса, ўзига тегиши мумкин бўлган улуш оз қолади.

- Бориб келишингиз уч юз доллардан!

- Уч юздан? - аёлнинг лаби буришди.

- Бошланиши, кейин кўпайтирамиз!

- Бу чой чақамга ҳам етмайди. Кўча супурсам ҳам бундан кўпроқ топаман!

Султонхон кўнмаса, Ризо каттанинг олдида бербурд бўлишдан чўчиди.

- Бу ҳаммаси эмас, - деди шошиб. - Хўжайин мукофот пули ҳам тўлайди.

- Чайналмай, менга берадиганингизни айтинг!
Хотин киши бўлсам ҳам дангал ишни ёқтираман!

Ризонинг юзи қизарди.

- Яна икки юз долларини мендан оласиз, - деди овози титраб. - Жами беш юз доллар, розимисиз?!

- Бошқа одам топинг! Арзимас пулга мени сарсон қилманг!

Ризонинг тилини тош босди. Султонхон кетиб қолса, одам тополмаслигини яхши биларди. Ризо уни тўхтатди.

- Минг доллар оласиз! - деди овозини баландлатиб.

Аёл тўхтади ва ортига ўгрилди. Юзида бояги газаб қочган, майин табассумдан ёришиб кетганди.

- Бу бошқа гап, - деди. - Лекин бир шартим бор!

- Хўш?

- Қўлга тушсам, қамалсам, қутқариш кимнинг бўйнида?!

- Ёмон хаёлларни каллангиздан чиқаринг, қўлга тушмасликни ўйланг. Ортингизда катта одамлар турганини ўйланг! Ҳар бир қадамингизни қўрқмай, далил босинг!

- Энди топширигингизни тушунтиринг?

Султонхоннинг саволи катта пулни ваъда қилиб юборган Ризонинг асабларини қитиқлади. Шундай бўлса-да, ўзини қўлга олди. Унинг саволларига жавоб қайтариши, тушунмаган нарсаларини тушунтириши лозимлигини ҳис этди.. Ахир аёлнинг хатарсиз бориб келиши Ризонинг ҳамёнига мўмай даромад келтиради-ку?!

- «Юк»ни Мирхолдордан олиб, поездга ўтирасиз, чегарадан ўтганингиздан сўнг каттанинг одамлари олдингизга келиб, ўргатилган сўзни айтишадди. «Юк»ни уларга топшириб, изингизга қайтасиз.

- Уйгами?

- Уйни унутинг! Мирхолдорнинг олдига қайтасиз. Мана шу арзимас топшириқни бажарганингиз учун

сизга минг доллар ҳақ тўлаймиз.

- Ҳақимни кимдан оламан?

- Мендан!

- Унгача нима қилай?

- Дамингизни олинг!

- Дам олиш кўнгилга сиғармиди, энди хаёлим ўша томонда.

- Истасангиз бугун тоққа - дачамга олиб кетаман. Иккимиз маза қилиб чарчоқ чиқарамиз.

Ризо ўрнидан турди. Шкафдан коньяк, шоколад ва тарелкачада майдаланган қазини олиб, стул устига қўйди. Пиёлага ичимликдан қуйиб, Султонхонга узатди.

- Нима учун ичамиз? - сўради аёл «Бой ота»нинг кўзларига тикилиб.

- Сизнинг соғлигингиз учун, - деди Ризо.

- «Тилло йигит»нинг қони учун!

Улар пиёлаларини уриштиришди.

- Бугуноқ одамларимга топшириқ бераман. Улар Қоплоннинг изига тушишади. Бир ойдаёқ у сирли равишда йўқолади.

Султонхоннинг чехраси ёришди. Бўйнини чўзиб, Ризонинг юзидан ўпди.

- Бу йигит сўзингизми?

- Шу пайтгача сизни алдаганманми?

- Негадир ишонгим келмаяпти!

Ширакайф Ризо пўлат сандиқ олдига борди.

- Мени ранжитяпсиз...

Ризо сандиқдан тўппончасини олди.

- Мана шу тўппончадаги ўқлардан бирини «Тилло йигитга»га атаб қўйганман...

Султонхон Ризони бағрига босди.

- Ишондим, арслоним, ишондим! Мардлигингизни, дагарлигингизни билардим! Лекин азизим, бир нарсани унутманг, уни отиб ўлдирсангиз, тўс-тўполон кўтарилади. Мелиса бутун шаҳарни авра-астарини чиқариб ташлайди. Менинг хаёлимга бошқа фикр келди.

- Хўш, ақлли каллангизга қандай фикр келди?

- Аввал юзтадан отайлик, бургутим!

Ризо пиёлаларга ичимлик қуйди. Султонхоним қадаҳни қўлига олди.

- Кўтардик!

- Ўйлайманки, менинг режам сизга маъқул келади, - деди Султонхон бир парча қазини Ризонинг оғзига солар экан. У шароб томчилари ўтириб қолган лабини чўзиб, аёлнинг упадан оқарган юзига босди.

- Режангизни айтинг? - «Бой ота» бироз қизарган, сузилган кўзларини аёлга тикди. Унинг қизиқишини кўзларидан билса бўларди.

- Душманнинг сиртида эмас, ичида бўл, деган мақолни эшитганмисиз? Бу гапни бошидан ўтганлар, биз каби душманларидан озор чекканларга нисбатан айтилган. Қоплоннинг идорасига ўз одамимизни жойлаштирамиз. Унинг сирларини биламиз, шу йўл билан нима ишлар қилаётганлигидан хабар топамиз, илдизини қуритамиз, вассалом!

Ризонинг юзи ёришди.

- Сизнинг каллангиздан ҳам яхши фикр чиқаркан, Султонхоним. Таклиф ўринли. Сиз айтган ўша одамни ўзим топаман!

- Лекин хотин киши бўлиши шарт! Аёллар макрга уста бўлади.

- Мен ўйлаган одам ҳам аёл.
- Ландавур бўлмасин!
- Унда сиз билмаган ҳийлалар бисёр.
- Ким экан?
- Билишингиз шартми?

Бу гал Султонхоннинг ўзи пиёлаларга шароб куйди.

- Балки танирман?
- Эҳтимол.
- Кўтардик!

Улар яна пиёлаларни бўшатишди.

Ризо Шарофатни назарда тутганди. Уч-тўрт йил бурун у Ризонинг фирмасида фаррошлик қилганди. Қўл-оёғи эмас, тили ҳам чаққон эди. Ризо уни идорадаги ходимлари ўртасида бўлиб турадиган хуфя ишлардан хабардор қилиб туриш шарти билан ишга олганди. Афсуски, Шарофат кўп ишламади. Уйини сотиб, Қоплоннинг ишхонасига яқин жойга кўчиб кетганди. Ҳозир душманининг фирмасида ишлаётганидан хабар топганди.

- Унинг исми Шарофат! - деди Ризо аёлнинг қиёфасини кўз олдига келтириб. - Илгари қўлимда ишлаган!

- Мен танимас эканман, - жавоб қилди жувон бироз ўйланиб тургач.

- Эртага чақиртираман, кўрасиз!

Султонхоннинг кўнгли тўқ эди. Ўч олишни Ризо зиммасига олди. Энди пул топишиш йўлини ўйлаш керак. Чегарадагиларни, божхона ходимларининг эътиборига тушмаслик ҳамда ўзида шубҳа уйғотмаслик учун нима қилиш керак? Кутилмаганда миясига келган фикр уни ҳамма жазодан сақлаб қолади-

гандек эди. У Ризога юзланди.

- Қонунда ҳомиладор аёлларни қамамаслик тўғрисида модда бор эмиш. Шу гап чинми?

Ризо мийиғида кулди.

- Ҳомиладормисиз?

- Ҳозирча йўқ, аммо тез орада ҳомиладор бўлишим мумкин!

- Болангизнинг отаси ким бўлади ?

- Саволингиз қизиқ, - кулди Султонхон. - Сиздан ўзга менинг шайдойим бормиди, шунқорим...

Товдан қайтгандан сўнг Ризо машинасига ўтириб, Шарофатнинг уйига жўнади. Совғани хуш кўришни биларди. Бозорга кириб, майда-чуйда харид қилди. Қўлида иккита халта кўтариб собиқ ходимнинг эшигида пайдо бўлди. Шарофат ишдан яқинда қайтганди, Ризони кўриб, қувонди.

- Қайси шамол учирди сизни, Ризожон? Наҳотки, мени унутмаган бўлсангиз?!

- Сизни унутиб бўлармиди, опажон. Икки-уч йил бирга ишлаб, чойингизни ичганман!

- Минг бор қуллиқ, иним. Мен ғарибни йўқла-сангиз, сизни Эгам кўлласин!

- Олдингизга кичкина илтимос билан келдим, опажон, - деди Ризо ичкарига киришгандан кейин.

- Кечаю-кундуз хизматингиздаман!

- Ҳали ҳам Қоплоннинг идорасида ишляапсизми?

Ризо Қоплонни ёқирмаслигидан Шарофат хабардор эди, ўпкалагандек гапирди.

- Не қилай, иним, иш тополмай ўша ерда фаррошлик қиляпман!

- Яхши ҳақ тўлаяптими?

- Қўлда берганга куш тўймас, деганлар, иним. Эрталабдан кечгача белим саккиз букилиб, саккиз ёзилиб, юз минг оламан. Рўзгорга учма-уч етаяпти.

- Оз-ку, опа?

- Бошқа ишга ярамасам, ўлганимнинг кунидан қимирлаб турибманда, иним!

- Хафа бўлманг, опа, энди ўзим сизни ёлғизлатиб қўймайман, Бугундан эътиборан муҳтожлик сезмайсиз!

Бу сўзларни эшитиб, Шарофат опанинг кўзлари ёшдан намланди.

- Илоҳим умрингиз узоқ, мартабангиз янаям зиёда бўлсин, иним!

Ризо ниятини айтди.

- Хабарингиз бор, Қоплон икковимизнинг ўрта-миздан оламушук ўтган. Қисталоқнинг ёши бир жойга бориб қолсаям эси кирмайди. Чаёндай пайт пойлаб, зиён етказишга уринади. Кунни кеча одамларимдан бирини хапа қипти.

- Бурни шишиб қолган-да, иним. Пул қутуртирган. Ўтган кунни шаҳарнинг катталаридан бири келиб, икки соатча гаплашиб ўтирди. Нимани бунчалик узоқ гаплашишяптийкин, деб сўзларини тингласам, бу Қоплон дон комбинатининг акцияларини сотиб олаётганмиш. Келган одам акцияларни менга беринг, деб Худонинг зорини қилди. Бағри тош экан, кўнмади.

- Қўлида қанча акция бор экан, билдингизми? - Бу Ризо учун кутилмаган янгилик эди.

КАСОСКОР ҚАШҚИРЛАР

- Бизга айтармиди, иним, - маъюс оҳангда жавоб қилди уй эгаси.

- Билишга ҳаракат қилинг! Бу мен учун муҳим.

- Қийин иш-да, Ризобек. Майли сазангиз ўлма-син, кўлимдан келганча ҳаракат қилиб кўраман!

- Кўлингиздан келганча эмас, опа, жонингиз чиққунча урининг! Бундан ташқари, хонасига кимлар кириб чиқаётганини, нима ҳақда гаплашганини ҳам менга етказиб турсангиз!

- Зиммамга оғир ишни юкляяпсиз, айланай. Бу топшириқларингизни бажариш кўлимдан келмасмикин...

Ризо ҳамёнини ковлади. Бир боғлам мингталикини Шарофатнинг олдига ташлади.

- Камингизга ишлатарсиз...

- Барака топинг, иним. Доим оғир кунларимда ёрдам берасиз-да. Менга бирни берсангиз, Яратган эгам сизга мингни юборсин!

- Хонамнинг эшиги сиз учун доим очиқ, опа. Бирор янгилик эшитсангиз, ўша заҳотиёқ мени хабардор қилинг!

Шарофат оғзини Ризонинг қулоғига яқин келтириб, деди.

- Икки кун ичида Қоплон акцияларини қаерда сақлаётганидан хабар топасиз! Хи.. хи.

Қоплон йигитлари билан гаплашиб бўлгач, вақт-лироқ уйига кетмоқчи эди. Бироқ котиба қишлоқдан келган мўйсафид хузурига кирмоқчи бўлиб турганини айтди.

- Қаердан келибди?
- Ўзингизни қишлоғингиздан экан, - деди котиба.
- Ёрдамчимга учрасин!
- Айтдим, кўнмади. Ўзига айтадиган гапим бор, деди.

- Кирсин!

Юпун кийинган мўйсафид кирди.

- Мумкинми, ўғлим, - қария озғин гавдасини қўлидаги асога ташлаб ичкарига кириб келди.

- Келинг, ота!

Қоплон ўрнидан турди, чолнинг билагидан тутиб, столга утказди.

- Хизмат?! - у мўйсафидни танимади.

Қишлоқдаги қариялар Қоплоннинг олдига тез-тез келиб туришар, қишлоқни ободонлаштиришда ёрдам сўрашарди. Қоплон уларнинг уларнинг сазасини ўлдирмай, кўнгилларини олар, қўлидан келганча ёрдам берарди. Бироқ чолнинг бошқа юмуши борлиги юз-кўзларидан сезилиб турарди. Нимадан-дир безовта эди.

- Олдинга бир ташвиш билан келдим, болам,

- Хуш келибсиз, ота, - Қоплон пиёлага чой қуйиб, чолга узатди. У чойдан хўплаб, нафасини ростлаб шундай деди:

- Уч ой бурун катта ўғлимни уйлайман, деб Хайриддин дўкончидан беш юз минг қарз кўтарувдим. Кеча пулини қистаб келди. Бузоғим бор эди, шуни сотиб, пул қилдим. Қарзимни кўтариб борсам олмади. Мен сенга «процент»га берувдим, яна икки юз минг қўшасан, деб оёқ тираб олди. У десам кўнмайди, бу десам кўнмайди. Охири келин-куёв ўтирган уйнинг томини кўчириб кетаман, деб туриб

олди. Шиферни кўчирса, қудалар олдида шарманда бўлиб қоламан, ўғлим. Хайридин деганларининг бошлиғи ўзимизнинг қишлоқдан чиққан Ризо исми йигит эмиш. Унинг олдига ҳам ўтдим. Даюс кўпол бола экан, гапимга қулоқ солмади. «Олгандан кейин тўлайсан-да, йўқса кечқурун йигитларимни жўнатиб томингни бузаман», деб ҳайдади. Одамларга нима бўляпти, ўғлим? Инсоф, диндиёнат қолмапти.

Қариянинг гаплари Қоплоннинг кўнглини тўнтарди. Ризонинг худбинлигидан нафрати кўзиди. Арзимаган пул деб, отасидек улуг ёшдаги мўйсафиднинг дилини оғритиш пасткашликнинг ўзи эди.

- Сиз хафа бўлманг, ота. Томингизни ҳеч ким бузмайди! Мен йигитларимга айтаман, улар Хайридин билан гаплашишади.

- Раҳмат, болам. Илойим камлик кўрмагин! Худо умрингни зиёда қилсин.

Қоплон котибани чақирди.

- Жабборни топинг!

Жаббор кирди.

- Отахонни уйларига ташлаб қўй. Хайридинни топиб айт. Агар томдан битта мих кўчса, сочини юлиб оламан, бир сўм ҳам фоиз олмайди!

- Хўп бўлади!

Жаббор чол билан қишлоққа қайтганда шом бўлганди. Эшик олдида Хайридин турарди.

- Келдингизми, бобой. Ярим соатга кечикканингизда томда бир дона ҳам шифер қолмасди. Пул қани, олиб келдингизми? Тезроқ узата қолинг. Ишим бошимдан ошиб ётибди. Бошқа одамлар билан ҳам учрашим керак.

Хайриддин Жабборни танимасди. Унга қайрилиб ҳам қарамади. Жаббор машинадан тушди. Хайриддиннинг олдига келди.

- Отахонда қанча ҳаққинг бор? - сўради.
- Икки юз минг!
- Икки юз минг берганмидинг ёки бу фоизими? Хайриддин бир чолга, бир Жабборга қаради.
- Фоизи, - деди дудуқланиб.
- Фоизини олмайсан, тушундингми? -

Хайриддин пўрим кийинган бу йигитни милициядан бўлса керак, деб ўйлади. Ортида Ризо борлигини, кимдир хафа қилса у кор келишини ўйлаб, ўзини қўлга олди.

- Сиз кимсиз?
- Танимадингми?
- Кўрмаганман!
- Мен Жабборман, «Тилло йигит»нинг ёрдамчиси!

Хайриддиннинг лабида масхараомуз табассум пайдо бўлди..

- Нега бизнинг ишимизга тумшуғингизни суқяпсиз? «Бой ота» эшитиб қолса, сизларни кечирмайди!

- Гапни айлантирма, - деди Жаббор унинг сўзини кесиб. - Ҳозироқ бу ердан қорангни ўчир! Яна отахонни хафа қилганингни эшитсам, ўзингга қийин бўлади!

- Кўрқитиб юбордингиз-ку, Жабборбек, - Хайриддин унга таслим бўлишни истамасди.

- Гапимни тушунмадингми? - Жаббор Хайриддин томон хезланди.

Жабборнинг важоҳати кўрқинчли эди. Судхўр

бошини чайқаб, машинасига ўтирди. Қария дуога кўл очди.

- Умрингдан барака топ, болам!

Жаббор қоронғу тушганда идорага қайтди. Қоплон кетган бўлса керак, деб ўйлаганди. Қоровул унинг шу ердалигини айтди. Жаббор тепага кўтарилиди.

- Нима гап, тинчликми? - Жаббор бошлигининг ёнига ўтирди.

- Орифни мелиса олиб кетибди. - деди Қоплон маъюс оҳангда.

- Бирор айб қилгандир-да?

- Ёнидан наша топишибди.

- Наша? У чекмасди-ку?

- Мен ҳам шунга ҳайронман, - деди Қоплон уф тортиб.

- Шериклари бор эканми?

- Ҳозирча номаълум. Ҳар қалай ёлғиз бўлмаса керак!

- Бу иш атайин уюштирилмадимикин? - деди Жаббор бироз жимликдан сўнг.

Қоплоннинг қошлари чимирилди.

- Ким уюштирган бўлиши мумкин?

Жаббор тахминини айтди.

- «Бой ота»нинг иши бу, кўнглим сезиб турибди. Ахир у сендан ўч олиш учун бундай пасткашликка боришдан ҳам тоймайди. Айниқса, ўтган ҳафта олдинга келган сатанг хотинни ҳайдаб чиқарганинг унга ёмон алам қилган!

- Алами бўлса, мендан олмайдими, нима қилади одамларимга осилиб. Агар бу ишда «Бой ота»нинг қўли бўлса, уни соғ қўймайман. Онасининг қорни-

дан тушганига пушаймон едираман!

- Ўзингни бос, Қоплон, бу ишда шошма-шошарлик кетмайди. Ориф билан суҳбатлашай, ким билан бирга бўлганлигини аниқлай...

- Унгача мен ич-этимни еб, ўзимни ўзим қуртдай кемириб адо қиламан. Ҳамма нарсага чидасам ҳам ноҳақликка, одамларим мен туфайли қийналишига чидаёлмайман.

Жаббор унинг ҳолатини тушунди.

Ризо кейинги пайтда Қоплонни қанчалик ёмон кўриб қолган бўлса, нефть базаси директори Фозил Жамоловни ҳам шунчалик ёқтирмасди. Уни ўз чилдирмасига ўйнатиш йўлини изларди. Бироқ Жамолов унга яқинлашишни истамасди. Бир-иккита илтимосини шунчаки бажарди, аммо кейингиларини очиқчасига рад этди. Шундан кейин Ризонинг юрагида қасос алангаси ўт олди. Пинҳона равишда унинг изига одамларини солди. Улар бир иш чиқаришолмагач, олдига ўзи кириб борди.

- Менга иккита машинада юк қилиб берасан! - деди.

Директор қачондир унинг шу мақсадда кириб келишини биларди.

- Ўн тонна ёқилғи қарзингиз бор. Шу ой тўлашингиз керак!

- Бу менга нисбатан ишончсизликми? - Ризо асабийлашди.

- Қандай тушунган бўлсангиз, шундай қабул қилинг!

КАСОСКОР ҚАШҚИРЛАР

- Пулинг кўпайиб, кўзингни шира босиб қолибди, чоғи?

- Мен давлат мулкани талон тарож қилмайман!

- Ҳали сен ўзингни давлат билан тенг қилиб кўрсатмоқчимисан?

- Менинг идорам давлатнинг бир парчаси!

- Парчаси эмас, каламушиман, десанг тўғри бўлади!

Бу гап Жамоловга ҳақоратдек таъсир қилди. Ўрнидан туриб кетди.

- Сен ўзи кимсан, ҳаммани ўғри, қаллоб дейсан. Ўзингнинг кимлигингни биласанми? Наридан бурса битта судхўр, фирибгарсан. Сенинг топширигингни бажарадиган, ҳар гапингга «хўп бўлади», дейдиган аҳмоқ йўқ. Хонамни бўшатиб қўй.

Мулзам бўлган Ризо юрагида муштдек адоват билан чиқиб кетди. Шундан кейин яна унинг пайига тушди. Одамларини ишга солди. Лекин уларнинг қўлидан ҳеч нарса келмади. Алам ўтида қовурилиб юрган кунларнинг бирида вилоят нефть базаси директори ишдан бўшади. Ўрнига Ризонинг таниши Собир ишга тайинланди. Ризо катта совғасалом билан унинг уйига борди. Гап орасида Жамоловни косовга илиб, кулга санчиди.

- Жамолов ўзининг ёқилғи қуйиш шаҳобчасига ҳар куни икки машина бензин тўктириб сотади. Пулиннинг ярмини ҳам кирим қилмайди. Бунинг ўрнига фермер ва ташкилотларга бериладиган ёқилғининг бир тоннасидан юз литрдан уриб қолади, - деди у ҳаммасини ўз кўзи билан кўргандек.

- Шу одам менга ҳам ёқмади. Назаримда столда узоқ йил ўтириб қолганга ўхшайди. Ҳамма бошлиқ-

лар келиб, қутлаб кетишди. Жамолов телефон қилишдан нарига ўтмади. Бир ой ўтсин, ўзим танобини тортиб қўяман!

- Ўрнига одам топаман. Хизматингни қилиб юради.

- Бирорта ишончли одаминг борми?

Ризонинг кўз олдига Баҳром исмли таниши келди.

- Ишга олсанг пушаймон бўлмайсан. Бир сўм сўрасанг, беш сўм ташлайди. Дастурхони бор.

Собир унинг таклифини рад этмади.

- Сен айтганча бўлсин, аммо ой охирида олдимга кириб туриш эсидан чиқмаса бўлди!

- Ўзим кафилман! - деди Ризо қўлларини бири-бирига ишқалаб.

Ризо ишхонасига қайтгандан сўнг Баҳромни йўқлади.

- Нимага чақиртирганимни биласанми?

- Сиз мени ҳамisha яхши ниятда чақирасиз-да, «Бой ота», - деди вужудини қамраб олган қўрқувни яшириш мақсадида.

Ризо совуқ кулди.

- Ернинг тагида илон қимирласа биласан, итвачча!

- Бу сизга содиқлигимдан, «Бой ота», - ялтоқланди Баҳром.

- Содиқлигингни исботлайдиган пайт келди.

- Буюринг...

Ризо қаршисидаги йигитни истаган йўлига солиш мумкинлигига ишонди.

- Идорада ишлар яхши эмас, Баҳром.

Баҳром бошини кўтарди. Ризонинг сўзлари унинг

КАСОКОР ҚАШҚИРЛАР

қулоғига маслаҳат оҳангида айтилгандек эшитилди. Чехраси очилиб, кўнглидаги ҳавотир тарқалди.

- Билибсиз, «Бой ота», идорадаги ишлардан ўзим ҳам сизни хабардор қилмоқчи бўлиб юргандим.

- Гапир

Баҳром шошилганидан афсусланди.

- Хўжайиннинг нафси шаталоқ отиб кетди. Кунига иккита машинада ўзининг шаҳобчасига ёқилғи чиқаради.

- Пулини кирим қиладими?

- Буниси ёлғиз Худога аён!

- Бойиб кетди. Бизларни назарга илмай қўйди!

- Билибсиз, «Бой ота».

- Уни йўқотиш учун нима қилиш керак? - Илондай айёр бўлган Ризо унинг кўнглига қўл солди.

- Атрофимизга содиқ одамларни тўплашимиз зарур, бой бува.

- Яна нима қиламиз?

Баҳром «Бой ота»нинг мақсадини тушунмади.

- Ёқилғиларга керосин қўшиш керак...

- Яна нима қилиш лозим?

- Хўжаликларга берилаётган ёқилғилардан оздан чўтал қилиш шарт.

- Ақлингга тасанно, боқса одам бўласан!

- Энди, сизга тўғриси айтсам, «Бой ота», Жамолов, шу узоқ ишлаб қолди-да. Иложи бўлса ўрнига бошқа одам топсакмикин дейман!

- Мўлжалингда кимни қўйсақ бўлади? - Баҳромнинг кўнглини овлашда давом этди Ризо.

У бундай саволни кутмаганди.

- Мен бандаи ожиз, кўнглингиздаги одамни

қайдан билай?

Ризо кулди.

- Биласан, Баҳром, биласан, сен итвачча ернинг тагида илон қимирласа биласан! Ҳатто қачон ўлишингни ҳам биласан! Тилинг бошқа, дилинг бошқа!

Ризонинг сўзларидан унинг кўнгли оғримади. Юраги қандайдир хушхабарни сезгандек эди.

- Унчалик деманг, «Бой ота».

Ризо кўзларини қисиб, Баҳромга тикилди.

- Жамоловнинг сафари қариди, итвачча! Яқинда бўшайди, ўрнини сен эгаллайсан!

- Мен-а? Ҳазиллашманг, «Бой ота!» - Баҳром бу сўзни тил учида, шунчаки айтган бўлса-да, юраги шодликдан яйраганини юзига ёйилган табассум ошқор айлади. - Мени бошлиқ бўлишимга ҳали бор!

Ризо унинг гапига аҳамият бермади.

- Билиб қўй, курсида сен ўтирасан, имзо чекасан, ишни эса мен бошқараман! Ишқал чиқарсанг, қўлга тушсанг, жавобини ўзинг берасан! Тушундингми? Одамларим менинг номимдан гапиреди. Уларнинг талаби менинг буйруғим!

- Сиз нима десангиз шу, «Бой ота!» Тепамда сиз турсангиз бас.

- Эртадан бошлаб корхонада нима ишлар бўлиб турганидан мени хабардор қиласан. Кейин битта юмалоқ хат уюштирасан. «Жамолов ўзининг ёқилғи куйиш шаҳобчасига ҳар куни икки машинадан бензин олиб чиқиб кетади, аммо пулини кассага кирим қилмайди», деган мазмунда, тушундингми?

- Буни текширишадими, «Бой ота»?

- Думалоқ хатни ким ҳам текширарди, аммо

Жамоловни ишдан олиш учун дастак бўлади. Тушундингми?

- Тушундим, «Бой ота»!

Баҳром ўрнидан турди, Ризонинг қўлини ўлиб, чиқиб кетди.

Ризо мақсадига эришди. Орадан бир ой ўтиб, Жамолов бошқа ишга ўтказилди. Ризо ўша пайтнинг ўзидаёқ Баҳромни чақиртирди.

- Эртага ишга яхшироқ кийиниб бор,- деб тайинлади.

Эртаси куни Баҳром янги кўйлак кийди. Шимини дазмоллатди. Бўйнига талабалик даврида тақиб, сандиққа солиб қўйган бўйинбоғни боғлади. Худди амалдорга ўхшаб қолди. Ишга ҳам ҳаммадан вақтли келди. Уни қандайдир хушxabар кутаётгандек эди.

- Уйланмоқчимисиз, Баҳром ака, - ҳазиллашди котиба қиз. - Худди куёв йигитлардек яسانيб олибсиз - а! Лекин нега соқолингизни қирдирмадингиз?!

Баҳром қўллари билан иягини силади. Соқол олиш эсига келмаганидан афсусланди.

- Сенга ўхшаган жонон бўлганда йўқ, демасдим, - Баҳром ҳам ҳазил қилмоқчи бўлди. Лекин котиба қовоғини солиб олди.

- Учта болангиз бўлсаям эс кирмабди, - деди лабини буриб.

Баҳром индамади. Лекин «Бу гапинг учун ҳали пушаймон бўласан, ойимтилло. Бугун бошлиқ бўлишимни билмайсанда, акс ҳолда бу гапни айтмаган бўлардинг. Хуш келибсиз, Баҳром Ҳамидович, деб ёнимда қапалакдек пилдирардинг», деб пичирлади.

Жамолов идорага кечикиб келса-да, ходимлари-

га, жумладан, Баҳромга ҳам тегишли топшириқларни берди. Баҳром ўзи кутган воқеа бўлмаганидан «Ризо айниб қолгандир», деган фикрга келди. Тушдан кейин ишчилар ўз жойларида хизмат қилишди. Иш вақти охирлаб қолганда Баҳромнинг умиди саробга айланди. Бироқ ишчилар уйларига жўнашаётганда котиба уларни йиғилишга чақириб қолди. Баҳромнинг юраги патиллади. Наҳотки, Ризонинг гапи рост бўлса?

Йиғилишда орқароқда ўтирди. Вилоят нефть базаси бошлиғи йиғилишни очиб, режалалар бажарилмаётганлигини, ходимлар ўртасида тартиб-интизом издан чиққанини гапирди. У қисқа гапирди, сўзининг охирида Фозил Жамоловнинг «бетоблиги боис» ўз илтимосига биноан ишдан бўшаётганини, унинг ўрнига шу жамоанинг иқтисодчиси Баҳром Жўраев раҳбар этиб тайинланганини эълон қилди.

Эртаси кунидек Ризонинг югурдаклари база атрофида айланиб қолишди. Улар кимни ишдан четлатиш, кимни янги лавозимга қўйиш тўғрисида Ризонинг топшириғини янги бошлиққа етказишди. Шаҳардаги шаҳобчаларга фақат Ризонинг кўрсатмаси билан маҳсулот бериладиган бўлди. Ўзи ёқтирмаган, шу жумладан, аввалги бошлиқнинг шаҳобчасига маҳсулот берилмаслигини айтишди. Ризонинг мақсади шу йўл билан рақобатдош шаҳобчаларни сотиб олиш эди. Қайсидир томондан у мақсадига ҳам эришди. Баъзиларини арзон - гаровга харид қилди. Ўғирлик ёқилғи унинг шаҳобчаларида сотила бошланди.

Ризо Жамоловни ишдан бўшаттириб, ўч олган бўлса-да, бу билан алами босилмади. Бир пайтлар

ҚАСОСКОР ҚАШҚИРЛАР

жанжаллашиб қолишганида «сени кафангадо қиламан», деб айтган гапи бот-бот ёлига тушиб қоларди. Ризонинг дили хуноб бўлиб юрган кунларнинг бирида олдига Султонхон кириб келди. Ўзининг бозори қасодга учраб, кўп жойлардан қўли қинғирлиги туфайли ишдан ҳайдалган бу аёл Ризодан паноҳ сўраб келганди. Ризо унга қули пул санашдан толмайдиган юмуш топиб беришига ишонарди.

- Сиз боп иш бор, - деди унинг келганидан хурсанд бўлган Ризо. - Фақат бу сир сақланиши шарт!

- Ўша сир сақланадиган иш нима экан? - ҳайрон бўлди Султонхон.

- Нозик иш, бу ишни уддаласангиз, иккимиз миллионерга айланамиз.

Султонхоннинг қизиқиши ортди.

- Айта қолинг тезроқ, кутишни ёқтирмайман?

- Фозил Жамоловни танийсизми?

- Қайси Жамолов?

- Нефть базанинг илгариги бошлиғи-чи?

Султонхон уни танимасада, аммо эшитганди.

- Хўш?

- Одамларимнинг айтишича, унинг уйида бир килограмм тилласи, беш юз миллионга яқин пули бормиш,

- Шу гапга ишондингизми? - ҳайрон бўлди Султонхон.

- Ишончли одамлар етказишди.

- Ўша одамлар бойликни қаерга беркитганини айтишмадими?

- Афсуски, уларга кўрсатмаган экан, - бош чайқади Ризо.

- Олди-қочди гапларга ишонманг, - деди Султонхон. - Жамоловни кўрмаган бўлсам ҳам у ҳақда яхши гап эшитганман, пул тўплайдиган одати йўқ. Бировдан олмайди ҳам. бермайди ҳам. Ойликка кун кечиради.

- Нефть база қайнар булоқ, бойиш манбаси эканлигини кичкина бола ҳам билади. Ўн йил «қора олтин» ичида юради-ю пул жамғармайдими? Анчагина бойлиги бор, фақат ўзини камсуқум қилиб кўрсатиб юради. Бир эмас, иккита «заправка»си бор. Ўша ердан ҳам оламжаҳон пул ишлаган.

- Беркитган жойини айтинг? Бир кунда тозалаймиз.

- Билганимда ҳозиргача ўзим тозалаган бўлардим, афсуски, кўрмаганман!

- Унда нима қилиш керак? - Султонхон «Бой ота»нинг мақсадини билишга қизиқди.

- Ҳийла ишлатишга тўғри келади. Шундай найранг ўйлаб топайликки, Жамоловнинг ўзи хазина яширган жойни фош қилсин!

Султонхон Ризонинг айёрона кулиб турган кўзларига боқди-ю бу иш яхшиликка олиб келмаслигига ақли етиб, бошини чайқади. Ризо унинг мақсадини тушунди.

- Ҳозир ҳаммамиз пул, деб яшаяпмиз. Пул - бу обрў, ҳурмат! Пулинг бўлмаса, ҳеч ким эмассан. Биров ҳурмат қилмайди, олдинда қўл қовуштириб турмайди. Уйнинг тўри, дастурхоннинг гули ҳам пулдорники! Шундай бўлгач, пул топиб, бойлик орттиришимиз керак-да. Дунёда ҳеч ким меҳнат қилиб, ҳалол яшаб, бойимаган. Агар Жамоловнинг хазинасини қўлга киритолсак, билингки, итимиз-

нинг идиши ҳам олтиндан бўлади!

Пулни жонидан ортиқ яхши кўрадиган Султонхон учун бу гаплар мойдек ёқди. Уни бу ерга судраб келган нарса ҳам пул ишқи эди. Ризо билан ишласам, пул топсам деб ниятлаганди...

У режани амалга оширишга рози бўлди.

Фозил Жамолов тун ярмида ухлашга одатланганди. Боши ёстиққа текканида кўча эшик тақиллаб қолди. Ўрнидан туриб ташқарига чиқди.

- Ким у? - Дарвозани очмасдан сўради Жамолов.

- Менман, ўғлингизнинг тарбиячиси!

Жамоловнинг кичик ўғли лицейда ўқирди. Шошиб эшикни очди. Қаршисида бегона аёл турарди.

- Тинчликми? Нима гап?

- Ўғлингизнинг тоби қочиб қолди. Докторлар касалхонага олиб кетишди.

- Нима бўлди, қаери оғрияпти?! - шошиб сўради Жамолов.

- Кўнгли айнияти. Шифохонага бориб, докторлар билан ўзингиз гаплашсангиз яхши бўларди.

Жамоловнинг хаёли ўғлига кетди. Аёл келган машинага ўзини урди. Кабинада ҳайдовчидан бошқа ҳеч ким йўқ эди. Жамолов ундан тезроқ юришини илтимос қилди. Машина қишлоқдан чиқиб, овлоқ жойга келганда тезлигини пасайтирди.

- Нима гап? - сўради бетоқатланиб ўтирган Жамолов.

- Суви тугабди...

Машина тўхтар-тўхтамас орқа эшиклар очилди, икки ёндан икки нотаниш йигит ўзини ичкарига урди. Жамоловни ўртага олишди. Шундагина у қопқонга илинганини, қаршилиқ кўрсатиш фойда-

сизлигини тушунди. Бу ерда жонига ким ҳам оро кирарди?

- Мендан нима истайсизлар? - сўради Жамолов йигитлардан. Уларнинг ўрнига Султонхон жавоб қилди.

- Сиздан кўп нарсани сўрамаймиз, муҳтарам бошлиқ. - Битта илтимосимиз бор!

- Сўра!

- Эллик миллионга муҳтожмиз. Қўллаб юборасиз, деган умиддамиз!

- Эллик миллион? Шу ёшга кириб бунча пулни кўрмаганман!

- Камтарлик қилманг, бошлиқ. Шунча пулни кўрмаганингизга ишонамиз, бироқ пулларингизга нима олиб қўйганингиздан хабаримиз бор. Пулнинг ўрнини босадиган нарса бўлса ҳам қабул қилаверамиз.

- Нимани назарда тутяпсиз? - ҳайрон бўлди Жамолов.

- Назарда тутаётганимни яхши билиб турибсиз, тулкилик қилманг!

- Гапимга ишонмаяпсизми?!

- Пулингиз йўқлигига ишонаман, аммо тилло буюмлар сақлаётганингиздан хабардорман! - деди Султонхон. У ўзини танитмаслик учун қишлоқча шевада гапирарди.

- Пул бўлмаган одамда тилло нима қилади, ўйлаб гапирсангизчи?

- Ўн йил нефть базада бошлиқ бўлиб пулим йўқ, десангиз ким ҳам ишонарди? Сиз кўрқманг, биз органга етказадиган «қулоқ»лардан эмасмиз!

- Гапимга ишонмаяпсизми?

- Ишонадиган гапни айтмаяпсизда, Жамолов.
- Қасам ичайми?!
- Қасамни ўзига ишонмаганлар ичади.

Султонхоннинг ишораси билан маскали йигитлар Жамоловни судраб пастга туширишди. Совуқ эди. Жамолов юпқа кийиниб олганди, дағ-дағ қалтирарди.

- Агар бизнинг талабимизни бажаришдан бўйин товласангиз, билиб қўйинг, шу жойда қолиб кетишингизга тўғри келади.

Жамолов сўзида туриб олди. Бироқ Султонхон ишонмади. Унинг сабр-тоқати тугади. Йигитларга ишора қилди. Улар Жамоловни дўппослашди.

- Билиб қўйинг, Жамолов, пул ва тиллоларни қаерга яширганингизни айтмагунингизча йигитларимнинг оёқ-қўли тўхтамайди.

Жамолов яна Султонхоннинг газабини кўзгатадиган сўзни айтди.

- Уйимда бўлмаса энангникидан оламанми?!

Йигитлар дўппослашда давом этишди. Жувон четроқда кузатиб турди. Назарида йигитларнинг зарбаси унга таъсир қилмаётгандай эди. Жамоловнинг «бас, айтаман», деган сўзини кутганди. Бироқ ўша сўз айтилмасди. «Нима бало, тилини тишлаб олганми», ўйларди Султонхон.

Йигитлар толиқишди. Жамолов инграмай қўйди. У бўш қопдек ерда букланиб ётарди..

- Бас қилинглар! - деди ниҳоят Султонхон йигитларга, гарчи улар Жамоловни дўппосламай, ўзларини бир четга олишган бўлишсада. - Яширган жойини айтмай ўлиб қолмасин!

Султонхон тупроққа беланиб, қонига бўялиб ётган

Жамоловнинг тепасига келди.

- Бойликлар қаерда? - сўради паст овозда.

Жамоловнинг очиқ кўзлари шишадек қотганди. Султонхон унинг нафас олмаётганини билди.

- Тугабди, - деди у йигитларга. - Сойга ташлаб юборинглар!

Жамоловнинг ўлиmidан кейин Ризонинг олдида аёлнинг тили қисилиб қолганди. Мана шу воқеа уларни бир-бирига боғлаб қўйганди. Султонхон ўзининг кўп вақтини Ризонинг кўпчилик билмайдиган уйида ўтказар, қиладиган ишларни шу ерда маслаҳатлашиб олишарди. Бироқ бу яқинлик уларни душманлик сари етаклаётганини хаёлларига келтиришмасди.

Қоплон кундуз кунлари ишхонасида бўлмасди. Кечки пайт келиб, ходимлари билан учрашиб, қилинадиган ишларни режалаштирарди. Йил бошида шаҳар марказида спорт мажмуаси курилишини бошлаб юборганди. Бокс ва ўзбек курашининг довруги дунёга ёйилиб, жаҳоннинг нуфузли давлатларида бу кураш бўйича халқаро турнирлар ўтказилаётгани Қоплонни қувонтирганди. Шаҳар болаларини спортнинг бу икки турига жалб этишни, улар орасидан машҳур боксчи ва курашчиларнинг етишиб чиқишини истарди. Шу мақсадда ўз ҳисобидан спорт мажмуасини қуришга киришганди. Бино битиб қолганди. Усталар пардозлаш ишларини олиб боришарди.

Ризо ўз рақибининг спорт мажмуаси қураётгани-

дан огоҳ эди. Қоплон пулларини ишлаб чиқариш корхоналарини сотиб олишга эмас, фойда келтирмайдиган ишларга сарф қилаётганидан хурсанд эди. Аммо Шарофат «дон маҳсулотлари комбинатининг акцияларини сотиб оляпти», деганда Ризо тирноғигача музлаб кетди. Бу корхонага ўзи ҳам харидор эди. Акцияларнинг купи Қоплоннинг қўлига ўтиб кетганидан хафа бўлди. Қандай қилиб бўлма-син, уларни тортиб олишни ўйларди.

Дон маҳсулотлари комбинати нефть базадан кейинги «ёғли жой» эканлигини у яхши тушунарди. Одамларнинг ун ва ун маҳсулотларига, чорва ҳайвонлари учун омукта емга бўлган талаби кучли. Бунини Ризо ҳисоб-китоб қилиб чиққанди. Бироқ маблағи етмасди. Қолаверса, бу ишда Қоплоннинг рақиб бўлишини ўйламаганди.

«Спорт мажмуаси қурилиши учун анчагина маблағ кетади», деб ўзича хомчўт қиларди Ризо. «Балки у қурилиш ишларига пулни сарфлаб, акцияларини сотиб юборар», деган фикр безовта юрагига таскин берарди. Аммо одамлари акцияларини қайтариб топширмаганини, аксинча, ишчилар қўлидаги акцияларни йиғиштириб юрганини айтишди. Ризонинг асаби баттар таранглашди. Қоплон уларни сотмаса, қурилишга пулни қаердан топяпти? Қарз кўтардимми? Кимдан?

Эшик очилиб, Шарофат кирганда ўй-хаёллар осмонда сузиб юрган Ризо ўзига келди. У «икки-уч кундан кейин келаман», деб ваъда бериб кетганди. Ризо ундан янгилик кутаётганди. Кўрганда дили хуш бўлди. Ўрнидан туриб, кутиб олди. Аёл ниманидир айтишга чоғланаётганини юзлари ош-

кор қилиб турарди.

- Опам йўқ бўлиб кетди, деб мендан ўпкалаётган бўлсангиз керак, Ризобек!

- Шошадиган жойимиз йўқ. Муҳими соғ-саломат бўлсангиз бас!

- Кеча Қоплонни сўраб Тожикистондан бир одам келди.

- Исмини билдингизми?

- Сўрамадим, ёши сиздан улуғроқ, юмалоқ юзли, мўйлови бор, қорачадан келган, сερсавлат йигит.

- Қоплон билан учрашдимизми?

- Учрашмади. Қоплон қурилишга арматура излаб, Бекободга кетганди.

- Учрашмагани яхши бўпти, - Ризо ўзича хурсанд бўлди.

- Яна қандай янгиликлар бор?

- Байрамда спорт мажмуасининг очилиши бўларкан. Қурилишнинг тепасида ўзи турибди. Уйига ҳам бормаяпти. Идорада ётиб қоляпти.

- Ўтган сафарги учрашувимизда Қоплон акцияларини қаерда сақлашини билиб бераман, дегандингиз? Аниқладингизми?

- Аниқладим, иним, уйда сақлаётганмиш. Хонасини тозалаётганимда Қоплон темир сандиқдан бир даста қоғозларни олиб, шофёрига «акцияларни уйга олиб бор, бу ерда турмасин», дегани қулоғимга чалиниб қолганди. - деди Шарофат рўмоли орасидан чиқиб турган қулоғини ушлаб.

- Бу яхши хабар, опа, - Ризо чўнтагидан бир чангал пул олиб Шарофатнинг олдига ташлади. - Қоплоннинг ҳар бир гапи, қилаётган ишлари, ким билан учрашаётганини, албатта, билишим керак!

Шарофат пул чангаллаган қўлларини кўксига босди.

- Ҳали мендан кўп янгиликларни эшитасиз, иним! Аёл ўрнидан турди.

Ризонинг миясига ўрнашиб қолган фикр тинчлик бермай қўйди. «Акциялар уйида сақланаётган бўлса, вақтни чўзишнинг кераги йўқ. Бу ишни уддалайдиган одам топиш керак», деб ўйлади. Ёдига Аҳмад тушди.

Ризо кечки овқатга уни таклиф қилди. Атайин стол устини ширин таомлар ва ичимликларга тўлдирди.

- Оқиданми, қизилиданми? - Ризо коньякни қўлига олди.

- Менга барибир, шеф, - Аҳмад қўл силтади.

- Қизилидан ичамиз!

Аҳмад бир йил аввал Қоплон билан бирга ишлаган, аммо ораларидан оламушук ўтиб ажраб кетишганди. Шунда Ризо уни қанотига олганди. Сафарга чиққанда ёнида олиб юрди. Бу орада тоғдаги далаҳовлининг қурилиши охирлаб қолди. Аҳмадни ўша ерга жўнатди. Лекин у тезда зерикди. Шаҳарга қайтиб тушди. Бир ойдан бери шу ерда бўлса-да, Ризо унга бирор вазифа топширмаганди. Бир кунига кор келишини билиб, пул билан таъминлаб турарди.

Иккинчи қадаҳдан сўнг Ризо мақсадини айтди.

- Эшитишимча, Қоплон уйига бормаётганмиш. Сенинг хабаринг бўлдимми?

- Бўлса бордир, хўжайин, биласизку, мен уни ёқтирмайман.

- Уни сени эмас, балки мен ҳам ёқтирмайман.

Босган қадамидан хабардор бўлишим шарт. Эшит-дингми, йўқми дон комбинатига харидор бўлаётганмиш!

- Миш-миш эмас, ишчиларнинг қўлидаги акцияларни сотиб оляпти.

- Мен ҳам харидорман, Аҳмад! Комбинат унинг ихтиёрига ўтса, ичимдаги ўт вужудимни куйдириб юборади.

- Нега олдинроқ ҳаракат қилмадингиз, шеф?

- Ярамга туз сепма. Биринчи бўлиб мен иш бошлаганман. Тирик эканман, ҳеч ким уни мендан тортиб ололмади.

- Тезроқ ҳаракат қилинг, бунақа ўтиришда бой берасиз, хўжайин.

- Шу мақсадда сени чақиртирдим...

- Мен нима қилиб берардим?

- Буюраман, сен бажарасан?

- Унда буюринг?

- Миямга бир фикр келди...

- Хўш?

Ризо бўш қадаҳларни ичимликка тўлдирди.

- Олдик!

Улар ичишди. Ризо узилиб қолган гапини давом эттирди.

- Қоплоннинг қўлидаги акцияларни олишимиз керак.

- Қандай қилиб?!

- Акциялар уйида эмиш.

- Фикрингизга қўшилмайман, шеф.

- Нечук?

- Акцияларни тортиб олганингиз билан у йўқолганлиги тўғрисида судга ариза бериб, эгалик ҳуку-

КАСОСКОР ҚАШҚИРЛАР

қини тиклаши мумкин. Банкда акцияларнинг рақамлари бор.

- Бўлса бўлар. Бу мени қизиқтирмайди. Муҳими унга руҳий зарба бериш!

- Зарба бериб нимага эришасиз? Узоғи билан бир-икки ой қийналади, кейин ҳаммасини унутади. Сизни эса юрагингизда алам қолаверади.

- Қийналсин, югурсин, асабийлашсин, ўзини ўзи еб адо қилсин. Мен шунда хурсанд бўламан. Ҳовримдан тушаман!

Аҳмад кулди.

- Бошқа йўлини топиш керак, хўжайин!

- Маслаҳат бер, зора сенинг каллангдан ҳам дурустроқ фикр чиқиб, юрагимдаги аламни босса!

- Ўчингизни ўзидан ёки хотинидан олинг!

- Яна олинг дейсан-а. Оламан десангчи, даюс!

Аҳмад қадаҳга ичимлик қуйди. Ундан хўплаб, оғзига газак ташлади.

- Хўжайин, урган эмас, ур, деган балога қолади!

- Томоғингдан озгина ўтса, елкангга шайтон миниб олади. Гапимни эшит....

Аҳмад қулоғини Ризо томон чўзди...

Жаббор аҳдидан қайтмади. Орифнинг қамалишида Ризонинг қўли борлигига қаттиқ ишонарди. Ориф билан гаплашиш мақсадида милиция бўлимига ўтди. Бироқ тергов тугамаганлиги сабабли уни айбдор билан учраштиришмади. Шундан кейин Жаббор Ориф қўлга тушган чойхонага борди. Чойхоначи билан суҳбатлашди. Аммо у ўша куни ишда

бўлмаганлигини, ўрнида Сарвар исмли йигит ишлаганини айтди. Жаббор уни уйидан топди. Ориф йигитнинг ёдида қолган экан. Кўрган-билганларини айтиб берди.

- Ориф акани чойхонага малла сочли йигит бошлаб келганди. - деди Сарвар. - Улар ош буюришиди. Ичкарига жой қилиб бердим.

- Иккиси нима ҳақда гаплашишди?

- Малла сочли йигит Ориф акани ҳоли-жонига қўймай ичирди. У ош пишмай маст бўлиб, ухлаб қолди. Малла соч ярим соатча йўқ бўлиб кетди. Ортидан иккита мелиса келди. Мени чақирди. Ориф аканинг чўнтақларини титишди. Қоғозга ўроғлик наша топишди. Кейин уни мелисахонага олиб кетишди. Менинг билганларим шу, - деди Сарвар.

Жаббор бу иш атайлаб уюштирилганини тушунди. Шу куниёқ у малла сочнинг изига тушди. Бироқ Ризонинг йигитлари орасидан излаган одамини тополмади. Хаёлига «Ризо бу ишни ўз одамларига қилдирмаган, кимнидир ёллаган», деган фикрга келди. Жаббор кузатувни унинг ишхонаси арофида давом эттирди. Қилаётган иши тўғрисида Қоплонга оғиз очмади.

Қоплон Орифнинг тақдирига бефарқ эмасди. Одамлари орқали изоляторга озиқ-овқат киритарди. Қоплоннинг умиди суддан эди. Ориф бу ишнинг уюштирилганлигини исботлай олса, ўзини оқлаши мумкин, деб ўйларди.

Ниҳоят, Жаббор излаган одамини учратди. Базор олдида Ризонинг машинаси келиб тўхтади. Бегона одам тушди. У ёлғиз эди. Малла соч дўконга кирди. Жаббор унинг изига тушди. Бироз ўтиб у ичкаридан

чиқди ва орқага қайтди. Жаббор унинг кўзга кўринмасликка ҳаракат қилди. Малла соч таксига ўтирди. Жаббор кузатишда давом этди.

Машина шаҳардан чиқиб кетди. Жаббор уни қаёққа кетаётганини билмасди. Бир ҳисобдан четга чиқиб кетаётгани яхши эди. Тутиш осон бўлади. Уч-тўрт чақирим масофа юрилгач, машина тўхтади. Малла соч тушиб қолди. Атрофда одамлар кўп эмасди. Жаббор таваккал қилди. Машинасини унинг олдида тўхтатди.

- Туман марказига қайси йўл билан борсам бўлади?

- Мен бу ерлик эмасман, - жавоб қилди малла соч. - Хув анови жойда гузар бор, ўша ердаги одамлардан сўранг!

- Гузар узоқми?

- Бир чақиримча нарида.

- Ўша томонга кетаётган бўлсангиз, ўтиринг?

Малла соч иккиланиб, кейин олдинги ўриндиққа ўтирди.

«Қўлга тушдингми, баттол», - деди Жаббор ичида ва газни босди. Машина бир силкиниб, қушдек елиб кетди.

- Мунча тез ҳайдамасангиз ака, мен тушиб қоламан, - деди ранги-қути ўчган йигит. - Тўхта-тинг, тушаман!

- Типирчилама! - деди Жаббор, - Ҳозир Ризонинг олдига борамиз!

- Мен унинг олдидан келяпманку, ака! - Малла сочнинг шашти пасайди. Аммо машина шаҳарга эмас, адирлик томон тирмашиб борарди. Бу пайтда қоронғулик чўкканди. Кўкдаги ой паст-баланд те-

паликларни ёритиб турарди. Жаббор машинани қоя ортида тўхтатди.

- Пастга туш! - эшикни очиб, малла сочнинг қўлидан тортди Жаббор. У билан шунчаки гаплашиб бўлмаслигини билганди. Оёғи ерга тегиши биланоқ қовуғига тепди. Йигит букилиб, ингради...

- Нима қилдим сизга?

- Кимнинг топшириғи билан Орифнинг чўнтагига наша тикиб, мелисага тутиб берганингни айтмасанг, ўлигинг шу ерда қолади!!

- Қайси Ориф, мен уни танитайман! зўрға гапирди малла соч.

Жаббор яна тепди. Йигит йиқилди. Асаблари таранглашган Жаббор ўзини тўхтата олмасди. У гужанак бўлиб ётган малла сочнинг дуч келган жойига урарди.

- Танидингми?! Эсингга тушдимми?! - бақирди қасоскор.

- Танидим, урманг...

Жаббор унинг ёқасидан олиб, ўрнидан турғазди.

- Гапир, ит?!

- Сиз кимсиз?

- Орифнинг инисиман!

- Мажбур қилишди мени...

- Ким?

- Айтолмайман, ака, - инграб, ҳансираб, букчайиб турган малла соч унинг юзига қарай олмасди.

- Айтмасанг, аяб ўтирмайман, ўлдириб, шу ерга ташлаб кетаман! Гапир, ит!!

- Айтсам мени ўлдиришади...

- Ким?

- Шу ишга мажбур қилганлар.

- Улар ким?!

Жаббор малла сочнинг ёқасидан ушлаб силтади.

- Ризо, - деди малла соч ва бирдан унинг номини айтиб юборганидан тилини тишлади.

- Баракалла, энди ўзингга келдинг, - деди Жаббор унинг ёқасидан қўлини бўшатиб. Адашмаганини билди. - Хўш, у сенга яна нималар деди?

Бўлар иш бўлганди. Буюртмачининг исмини айтди. Воқеани сўзлаб берди.

- Қўлимга гугурт қутига солинган наша беришди. Ичириб маст қиласан, чўнтагига нашани соласан-да, кейин мелиса чақириб, Ориф менга наша сотмоқчи эди, дейсан, деди. Уни чойхонага бошлаб бориш, маст қилиш учун қўлимга эллик минг тутқазишди. Иккимиз ичдик. У тезда маст бўлиб қолди. Чўнтагига нашани солдим. Нозирнинг олдига бориб, чойхонада бир одам менга наша сотмоқчи бўляпти, деб айтдим.

- Нашани сенга ким берди? - сўради Жаббор.

- «Бой ота»нинг одамлари!

- Яшашни истайсанми?

Малла сочнинг кўзлари ялтираб кетди.

- Мени ўлдирмоқчимисиз?

- Агар менинг айтганимни қилсанг, жонингни сақлаб қоламан!

- Иқрор бўлдим-ку!

- Менга иқрор бўлдинг, аммо судда ҳам иқрор бўлишинг керак, - деди Жаббор. - Судда Ризонинг буюруғи билан Орифни қаматиш мақсадида ичирганингни, чўнтагига атайлаб наша солиб қўйганингни, сўнг мелисага хабар берганингни айтасан, гапимни тушундингми?!

- Бундай қилолмайман. - деди у кўз ёш тўкиб. - Ризони сотсам у мени ўлдиради.

- Ундан қўрқяпсанми? - сўради Жаббор малла сочининг ёш тўлган кўзларига тикилиб.

- Қўрқаман, - иқрор бўлди йигит.

- Сенга яна бир яхшилик қиламан. Майли, Ризони сотма, у билан ўзим ҳисоб-китоб қиламан, аммо Орифнинг чўнтагига ўзинг наша солганингни айтиб берасан. У суд залидан озодликка чиқиши шарт.

Малла соч аро йўлда қолди.

...Суд охирлаб қолганди. Жаббор малла сочни суд залига бошлаб кирди. Судья ҳукм ўқиш учун чиқиб келаётганди. У кўзойнагини тақиб, ҳукмни қўлига олганда Жаббор ўрнидан турди..

- Муҳтарам судья, - деб ҳамманинг эътиборини ўзига қаратди. - Ушбу жиноят иши учун ўта муҳим бўлган бир маълумотни айтишга руҳсат берсангиз?

Судья орқа ўриндиқда ўтирган иштирокчига қаради.

- Сиз кимсиз? Нега шу пайтгача айтмадингиз? - деди у Жабборга қараб.

- Ушбу жиноят ишига алоқадор далил ва гувоҳни этказиб келиш мақсадида кечикиб келдим.

- Биз суриштирув ишларини якунладик..

- Шундай бўлса-да, гапиришимга ижозат берсангиз. Бу билан сиз бир бегуноҳ одамнинг ноҳақ қамалиб кетишидан қутқариб қолган бўлардингиз.

Судья маслаҳатчиларига қараб олди. Кейин Жаб-

борга юзланди.

- Марҳамат, гапиринг!

Жаббор минбарга чиқди. Темир панжара ортида ўтирган Орифга қаради. У бошини эгиб олганди..

- Сиз кўриб чиққан жиноят ишида айбланиб, суд қилинаётган Ориф Тоштемиров жиноят содир этмаган. У ўз ҳаётида бирор маротаба наша чекмаган. Олди-сотди билан ҳам шуғулланмаган. У тухмат билан суд курсисида ўтирибди. Бу иш уюштирилган.

- Нимага асосланиб бу гапларни гапиряпсиз? Ахир Тоштемировнинг чўнтагидан ўн грамм наша чиққани далил эмасми?

- Йўқ, далил эмас, боя айтганимдек, бу иш уюштирилган!

- Ким томонидан уюштирилган, исботингиз борми?

- Ҳа, исботим бор, муҳтарам судья! Бу ишни уюштирган одам мана шу суд залида ўтирибди.

Жаббор бориб, малла сочнинг билагидан тутиб, уни минбар олдига олиб келди.

- Бу ишларнинг ҳаммасини мана шу нусха атайлаб, қасддан уюштирган. Орифни маст қилиб, унинг чўнтагига наша солиб, сўнг милиция бошлаб келган.

Судья малла сочга юзланди.

- Исмингиз, фамилиянгизни айтинг!

- Ўринбой Қаҳҳоров! - деди малла соч.

- Сиз ҳақиқатдан ҳам Ориф Тоштемировнинг маст ҳолда ухлаб ётганидан фойдаланиб, унинг чўнтагига ўн грамм наркотик моддани солиб, милицияга хабар берганингизни тан оласизми?

- Тан оламан, - деди бироз сукунатдан сўнг Ўринбой. - Орифда ҳеч қандай айб йўқ. Мен уни атайлаб чойхонага олиб келиб, ичириб, чўнтагига наша солиб қўйганимни, сўнг милицияга хабар берганимни тан оламан!

- Нашани кимдан олгансиз? - сўради судья.

- Нашани дарё бўйидан олганман. Соҳилда ёввойи нашалар ўсиб ётади. - жавоб қилди Ўринбой.

- Бу ишни бирор одамнинг топшириғи билан қилдингизми?!

Малла соч ўйланиб қолди. Кейин тилга кирди.

- Йўқ, ўч олиш мақсадида қилдим. Адоватим бор эди.

Суд залида Ризонинг одамлари ҳам бор эди. Орифнинг озод бўлганини, Ўринбой барча айбларни ўз бўйнига олганини эшитганда уларнинг тепа сочи тикка бўлиб кетди. Аммо уни сотмагани сабабли ҳовурдан тушдилар.

Қоплон фарзандсиз эди. Оилани мустаҳкамловчи устун, эр-хотинни бир-бирига боғловчи ришта йўқ эди. Мана шу кемтик гоҳ эрни, гоҳ аёлни изтироб алангасида ёқарди. Қанчалик оғир бўлса-да, юракларини ўртаётган азоблар тўғрисида бир-бирларига оғиз очишмасди. Қоплон аёлидан яшириб, шифокорларга учради, текширувдан ўтди. Аммо шифокорлар ундан фарзанд кўрмасликка сабаб бўладиган касаллик топишолмади. «Аёлингизни ҳам кўрикдан ўтказишимиз керак», дейишди. Қоплон бу сўзни Дилдорага айтолмади. Эри айтмаса-да, кўн-

гли сезди. Ўзи касалхонага қатнаб, текширувдан ўтди. Шамоллагани маълум бўлди. Бир ойча даволанди. Шифокорлар уни фарзандли бўлишига ишонтаришди. Дилдоранинг юрагидаги чигиллар ечилди. Интиқлик билан зурриёт кута бошлади.

Қоплон Дилдора билан бир синфда ўқиди. Ўнинчига ўтишганда юракларида пинҳон сақлаб келаётган гапларини изҳор қилишди. Севги деган туйғу уларни бир-бирига боғлаб қўйганини тушунишди. Қоплон ўқишга кетди. Дилдора қишлоқда қолди. «Беш йил кутасанми, балки ўша ердан биротасини илинтириб олар, унда сен қари қиз бўлиб, ўтириб қоласан», дейдиганлар ҳам топилди. Қиз кутди. Йигит охириги курсга ўтганда, уларникига совчи жўнатди. Ўқишни битирмай тўйлари бўлди. Келин-куёв бир ойча қишлоқда туришди. Кейин шаҳарга кетишди. Ижарада яшашди. Қоплон кундуз кунлари ўқиди. Кечқурунлари ишлаб пул топди. Дилдора ҳам бекор турмади. Шифохонага ишга кирди. Беморларнинг идиш-товоғини юмди.

Қоплоннинг топиши ёмон эмасди. Келин-куёв рўзгордан ортирган пулларини тўплашди. Институтни битираётганда ҳозир ўтирган ҳовлининг эгаси уйни сотмоқчи бўлди. Қоплонбекнинг жамғаргани етмасди. Ота-онасининг аҳволи аён. Нафақа пулига кўз тикиб ўтиришади. Курсдош дўсти, душанбелик Насимбек отасидан пул олиб келиб, Қоплоннинг қўлига тутқазди. Шу тариқа эр-хотин шаҳарда қолиб кетишди.

Қоплон тадбиркорлик билан шуғулланди. Бу ишда яна Насимбек ёрдамга келди. Дўстини оёққа туриб, тикланиб олиши учун кўмаклашди. Эски дўконни

сотиб олишти. Ёмон даромад олишмади. Бир йил ўтиб жамғарган сармояларига музқаймоқ цехи очишди. Кейинчалик уни Ризога топширишди. У анча қийналиб қолганди. Тез орада ўзини ўнглаб олди. Қоплоннинг ишларини кўриб ғайирлиги келди.

Қоплон ўқишни битиргандан сўнг, эр-хотин елиб-югуриб фирма очишди. Давлатдан ссуда олишди. Ишлари янада жонланиб кетди. Тўқувчилик цехини қуришди. Бу уларга катта даромад келтирди. Дилдора фирманинг ҳисоб-китобларини юритди. Эрининг мулкдор бўлишида аёлининг ҳиссаси катта эди. Қоплон орттирган пулларини фақат эзгулик ишларига сарфларди. Етимхоналарга совға саломлар жўнатарди, қишлоқларни ободонлаштирарди...

Ризонинг одамлари Аҳмадга Қоплоннинг идорада қолганлигини айтишганда тун ярим бўлганди. Аҳмад кўчага чиқди. Машиналар қатнови тўхтаганди. Аҳмад Қоплоннинг уйи томон йўл олди. Масофа узоқ эмасди. Ярим соатда етиб борди. Деворга ўрнатилган чироқлар йўлакни ёритиб турарди. Дарвозадан ошиб ўтишнинг иложи йўқ. Темир панжара билан тўсилганди. Деворга чиқиш учун нарвон даркор эди. Аҳмад бир қулоч таёқ топди. Уни деворга тираб, устига оёқ қўйди. Деворнинг тепа қисмига қўли текканда бармоқлари жиз этди, аммо ушлаган жойини қўйиб юбормади. Қийналиб, девордан ошиб ўтди. Атрофга аланглади. Ичкари жимжит эди. Ит ҳурмади. Аҳмад чаён чаққандек ачишаётган бармоғига қаради. Иккитаси узилиб кетадигандек осилиб турарди. Рўмолчани тиши билан иккига бўлди. Бир бўлагига қонни артиб гулзорга ташлаб юборди, иккинчиси билан жаро-

ҳатни боғлади. Шарпа чиқармай ичкарилади. Дераза ойнасидан ичкарига мўралади. Диванда Дилдора ухлаб ётарди... Эшик ичкарисидан беркитилганди. Дераза хиёл очиб қўйилганди. Аҳмад шу ердан ичкарига кирди. Дилдоранинг тепасига келди. Аёл ички кўйлақда ётарди. Аҳмаднинг кўзларида хирс ўти чакнади.

Дилдора юзига урилган иссиқ нафасдан уйғониб кетди. Бегона одамни кўриб, қўрққанидан қичқириб юборди. Аҳмад кафтини аёлнинг оғзига босди.

- Қичқирма!

- Кимсиз? Нима керак сизга? - Дилдоранинг овози Аҳмаднинг бармоқлари орасидан зўрға чиқарди.

- Мендек одам уйингга нима мақсадда киришини ўзинг яхши биласан...

- Пул керакми?

- Йўқ демайман...

- Тортмада бор, керагини олинг!

- Додламайсанми?

- Тезроқ даф бўлинг!

Аҳмад тортмани очди. Икки боғлам мингталиқ турарди. Дилдора ўрнидан туриб олганди.

- Бу оз, жонидан, - деди аёлнинг ёнига қайтиб.

- Бори шу!

- Акциялар қаерда?!

- Уларни мен билмайман, эримдан сўранг!

- Эринг уйга келтириб, сени кўлингга топширган.

Буни биламиз.

Аҳмад аёлнинг сочларини бўйнига ўради ва уни бўға бошлади.

- Айтишни истамадингми, демак, ўзингдан кўр, мегажин!

Юзи кўкариб, нафаси қайтган Дилдора босқинчи ўлдириб қўйиши мумкинлигини тушунди. Ҳолдан кета бошлади. Ноилож қўлини шкаф томонга чўзди. Аҳмад у кўрсатган жойга келди. Бироқ унинг эшиги қулфлоглик эди.

- Калити қани?

Дилдора бироз ўзига келди, аммо Аҳмаднинг нима сўраганини қулоқлари илғамди.

- Калит қани? - такрорлади бояги сўзини йигит.

Дилдора гапиролмади. У ҳамон энтикиб нафас оларди. Юзига тушган тарсакидан кейин ўзига келди.

- Те...

Аҳмад шкаф тепасини қаради. Калитни топди. Очиб буюмларни титкилади. Акцияларни топди. Қимматбаҳо қоғозлар остида Дилдоранинг олтин тақинчоқлари турарди. Уларни ҳам чўнтагига жойлади.

Дилдора диванда букилиб ётарди. Ички кўйлаги белигача кўтарилиб, сонлари очилиб қолганди. Аҳмад унинг тепасида тўхтади. Излаган нарсаси чўнтагида. Кўнгил амрига қулоқ солди, ечинди...

Қурилишдан ярим тунда қайтган Қоплоннинг кўнгли гаш эди. Диванга кўрпа солиб, костюмини бошига ёстиқ қилиб ётди. Аммо уйқуси келмади. Хаёлида Дилдорага нимадир бўлгандек эди. У ўрнидан туриб кетди. Кийиниб, пастга тушди. Машинани юргизди... Дарвозанинг қия очиқ турганини кўриб, юраги орқага тортди. У ичкари кирди.

- Дилдора!.. - Қоплон ҳовлида туриб аёлини чақирди. Жавоб қайтмади. Оёқлари қалтиради. Ётоқхонага ўтди. Дивандаги тўшак ва чойшаб пас-

тга тушиб кетганди. Хотинининг мижиғланган лозими билан кўйлаги дераза олдида турарди. Ўзи кўринмасди.

- Дилдора! - қичқирди Қоплонбек.

...Қалтираган оёқларини курсига қўйиб, бўйнига арқон ташлаётган аёл эрининг овозини эшитди. Узоқдан бўлса-да, уни сўнгги бор кўриш истагида қия очиқ қолган офил эшигидан ташқарига ёшга тўлган нигоҳларини ташлади. Қоплон ҳовлида югуриб, хотинини изларди: «Менга ит тегди, Қоплонбек. Ифлос қилди. Бокира севгимизга доғ туширди. Сизни кўрмай, овозингизни эшитмай. кетармикинман, деб кўрққандим, хайрият, кўрдим, товушингизни ҳам эшитдим. Энди армоним йўқ. Хайр, азизим», дея кўнглидан ўтказди у паст овозда.

Қоплоннинг қайтиши Дилдорани аҳдидан қайтармади, қарзидан узилган одамдек энгил тортди. У ўйлаган ишнни тезроқ амалга оширишни истарди. Титраётган оёқларини стол четига олиб келди.

- Дилдора! ичкаридан чиқиб келган эрининг овози яна эшитилди. Бу товуш унга ўн йил муқаддам никоҳдан ўтишган кечада, шарқираб оқаётган сой ёқасида айтган сўзларини ёдига солди. «Дилдор!! - дея овозининг борича қичқирганда ўшанда Қоплон. - Биз энди ўла-ўлгунча биргамиз. Покиза муҳаббатимиз ҳурмати қасам ичиб айтаманки, охирги нафасимга қадар сенга хиёнат қилмайман!»

Юракдан отилиб чиққан мана шу нидо ҳозир аёлнинг қулоқлари остида қайтадан жаранглади ва ўша файзли тун бир-бирларига берган ваъдаларини ёдига солганди.

«Сиз хиёнат қилмадингиз, Қоплонбек, аммо ўша

хиёнатни мен қилдим. Сизга бўлган садоқатимни асрай олмадим! Мени одам қиёфасидаги махлуқлар булғашди. Сиз ориятли, виждонли йигитсиз. Ғанимларингиз олдида бошингизни эгишни истамадим, азизим».

Дилдоранинг оёқлари курси четида турарди. Яна ярим қарич сурилса, курси ағдарилиб тушади. У оёғини аста курси четига сура бошлади. Гавдаси бир томон қийшайди. Арқон ортилди. Бўйинини бўға бошлади. Шунда... аёл эслаб қолди. Қорнидаги ҳомиласидан эри ҳали беҳабар, айтмаганди унга. Ўз жонига эмас, балки, дунё юзини кўрадиган, эри кутаётган зурриётининг жонига ҳам зомин бўлишини англади. «Гўдакда не гуноҳ, ахир унинг падари маълум-ку?»

Дилдора шуни ўйлаб аҳдидан қайтди. Арқонни бўйнидан олиш мақсадида қўлларини кўтарди. Шунда гавдаси қийшайиб, оёқлари пастга тушиб кетди....

Аҳмад олиб келган акцияларини стол устига ташлади. Буни кўриб Ризонинг тунд юзига кулги ёйилди. Қоғозларни қўлига олди.

- Баракалла, бу ишни уддалашингни билардим! деди Аҳмаднинг елкасига уриб. У жангдан қайтган ғолиб аскардек диванда ястаниб ўтирарди. Ризонинг бу қадар хурсанд бўлишини кутмаганди. Ахир нимасига шодланади? Акцияни қўлга киритгани билан Қоплон эгалик ҳуқуқини тиклаши мумкин-ку! Фақат бир ой югуради. Ризо буларни ишлатол-

майди, сотолмайди ҳам. Шундай бўлгач, қувонишининг боиси нимада? Ўч олганигами, унга зарба берганигами ёки шунчаки гашига тегиб қўйганигами? Балки Қоплоннинг хотини билан бўлган ишни айтса, яна ҳам хурсанд бўлар. Тўшакдаги воқеани кўз олдига келтирган Аҳмаднинг юзи кулгудан ёришиб кетди. Ризо буни пайқади.

- Нимага тиржайябсан? Бирор гап бўлдими?

Аҳмад унинг кўзларига қараб турди-да:

- Шунчаки, ўзим, - деди қўйди.

У айтмади. Ҳозирча сир сақлаб тургани дуруст. Буни ўзининг нафсини қондириш мақсадида қилди. Эрининг ишдан ҳайдагани учун қасос олди. Энди Қоплон олдида боши тик. Уни кўрганда аёли билан ўтказган тун ёдига тушади. Дилдора бу иш тўғрисида эрига айтолмайди. Қандай айтсин? «Юзига ниқоб таққан босқинчи кирди, акцияларни олиб чиқиб кетди», дейишдан нарига ўтолмайди. Айтса, боши балога қолади. Қоплон ор-номусли йигит, хотинини бегона эркак билан ётганини эшитса, ўша заҳотиёқ талоқ қилади.

Аҳмад бу сирни қачондир ошкор қилади. Керак бўлса Қоплоннинг ўзига айтади. Шохини синдиради.

Телефон жиринглади. Ризо гўшакни кўтарди.

- Нима дейсан?

Аҳмад кўнғироқ қилаётган Ризонинг хотини эканини овозидан таниди.

- Ўртоғингизнинг хотини ўзини ўзи осиб қўйибди? - деди аёли.

- Қайси ўртоғимни?

- Қоплонбекни?!

Ризо ўрнидан туриб кетди. Ранги оқариб кетганди.

- Қачон?!

- Қачонлигини билмадим, ҳозир эшитдим.

- Бўлиши мумкин эмас!

Ризо гушакни жойига илди. У Аҳмадга юзланди.

- Бу сенинг ишинг эмасми, ит?

- Астафурилло, мен унга бармоғимни ҳам теккизмадим, хўжайин!

- Ростини айт?

- Худо урсин, - қасам ичди Аҳмад қалтираб.

- Сен қилмаган бўлсанг, ким қилган бўлиши мумкин?

- Балки қўрқиб кетганидан...

- Уйдан яна нималарни олгансан?

Аҳмад чўнтагидан икки боғлам мингталикни олиб, стол устига ташлади. Иккинчисидан тақинчоқларни чиқарди.

- Мен сенга ҳеч нарсага тегмагин, демовмидим, ит?! Яна нима иш қилдинг?!

Ҳазабланган Ризо унинг тепасига келди. Аҳмаднинг кўзлари қўрқувдан косасига сигмай кетганди.

- Гапир, яна нима ишлар қилгандинг?

- Фақат шуларни олгандим, бошқа ҳеч нима қилмадим, хўжайин!

Ризо барибир унинг кўзларига тикилиб, ниманидир яшираётганини сизди.

- Тўғрисини айт, хунаса! Олдини олишимиз керак, қўлга тушсанг, менинг уйим қуяди!

Аҳмад Дилдорани зўрлаганини айтишга мажбур бўлди.

- У билан ётгандим...

- Мажбурлаганмидинг, ит?!
- Хўжайин...
- Ростини гапир!
- Шунақароқ...
- Қўлингни тишлаганмиди?
- Девордан ошаётганимда шиша тилганди!
- Ҳм... ингради Ризо. Кейин қўллари билан бошини чангаллади. - Ишни расво қилибсан-ку, хунаса?! Дилдора ориятли аёл эди, мажбурлаганингга чидамаган...

- Из қолдирмаганман, хўжайин, - минғирлади Аҳмад.

«Бой ота» қашқирдек унга тикилди.

- Из қолдирмаганман?! Қўлингни шиша тилиб, қон томади-ю, из қолдирмаган бўласанми, аёл билан ётасан-у изинг қолмайдими, хунаса?! Керак бўлса, тукингдан топишади!! Балки мелиса аллақачон изингга тушгандир!

Аҳмад эс-ҳушидан айрилган одамдай жойида қотиб турарди. Ризо акцияларни печга ташлади. Гугурт чақиб, ёқиб юборди.

- Энди нима қиламан, хўжайин? - ниҳоят тилга кирди Аҳмад.

- Қамаласан! - зардаси қайнаб тошган Ризонинг тилига шу сўз келди. - Отиласан, ҳам босқинчилик, ҳам ўғирлик, ҳам номусга тегиш!..

Эшик тақиллаганда Ризонинг ҳам, Аҳмаднинг ҳам кайфи учиб кетди. Шокир кирди.

- Қоплонбекнинг хотини ўзини осиб қўйибди, - деди у ранги-рўйи оқариб кетган бошлиғига. - Кечки соат олтига жаноза эмиш!

Ризонинг хаёлига Аҳмадни яшириш фикри кел-

ди.

- Ҳозироқ бу ердан қорангни ўчир! - деди унга.

- Қаерга бораман, хўжайин? Шаҳардан ташқарида мени бағрига оладиган танишим йўқ!

- Беш-тўрт кун уйингда яшириниб тур. Милиция сендан шубҳа қилса, қаерга боришингни ўзим ҳал қиламан.

«Бой ота» Аҳмадни қаерга яшириш зарурлигини биларди. Аммо бу ҳақда ҳозирча унга индамасликка қарор қилди.

Қоплон аёлини ўз жонига қасд қилишида Ризонинг қўли бор, деган шубҳадан йироқ эди. Орала-рида совуқ муносабат вужудга келган бўлса-да, унинг бундай пасткашликка боришини хаёлига келтирмаганди. Нима қилса ҳам бир қишлоқда катта бўлишган, бир мактабда ўқишган. Шаҳарга кўчиб келишганда ҳам борди - келдилари узилмаган. Муҳими аёлларнинг муносабати ҳавас қиларли эди. Ҳафтада бир-бирларини йўқлаб туришарди.

Қоплон аёлининг маросимларини ўтказиб бўлгандан сўнг босқинчининг изига тушишга қарор қилди. Бу ишга милициянинг аралашишини истамди. Экспертиза Дилдорани «жонига ўзи қасд қилган», деган хулоса берганди. Қоплоннинг даввоси йўқлиги боис, прокуратура ўлим билан боғлиқ ишни ҳаракатдан тўхтатганди. Қоплон ишга қайтган куни ҳуқуқшуносни хонасига чақиртирди.

- Эшитишимча, сиз илгари мелисада ишлаган экансиз, Шуҳрат Шарифович? - сўради ундан.

Шухрат Шарифович бошлиғининг мақсадини тушунди.

- Ўн беш йил жиноят қидирув бўлимида хизмат қилганман. - деди изқувар ўша пайтларни эслаб.

- Хотинимнинг ўлимида кимларнингдир қўли бор, мен уни, албатта, топишим керак, бу ишда сизнинг ёрдамингиз керак.

- Ахир экспертиза аёлингизни ўз жонига қасд қилганлиги тўғрисида хулоса берган. Қолаверса, ўзингиз уйдан ҳеч нарса олиб чиқиб кетилмаганлиги тўғрисида прокуратура терговчисига кўрсатма бергансиз.

- Ишга милиция ва прокуратура ходимларининг аралашшини истмаганимдан шундай қилдим. Аслида ўша куни уйга босқинчи кирган. Назаримда у девордан ошиб ўтган. Акцияларни ва хотинимнинг тилла тақинчоқларини ўғирлаб чиқиб кетган. - Қоплон яна нимадир демоқчи бўлди-ю бироқ тилини тишлади. Кекса изқувар унинг тутилиб қолганидан бошқа кўнгилсизлик рўй берганини сезди. Аммо бу аёлини ва ўзининг шахсига оидлигини сезиб, гапни бошқа мавзуга бурди. - Гап-сўз кўпайишини ёқтирмайман. Биласиз, ҳамманинг кўзи менда!

- Бу ишда бегона одамнинг қўли бор, деган шубҳадамисиз?

- Шундай...

- Гумонингиз кимдан?

- Кўзим кўрмаган нарсага бировни айбдор, деб ҳисоблай олмайман!

- Прокуратура ишни ёпди. Улар бу иш билан шуғулланаётганимни билишса, сизга гап тегиб қоли-

ши мумкин.

- Айбдорни мен ўз қонуним билан жазолайман!

- Фикрингизга қўшилмайман. Айбдор қонун олдада жавоб бериши шарт!

- Буни кейин ҳал қиламиз, - деди Қоплон бироз жимликдан кейин. Сизнинг вазифангиз қотилни топиш!

- Унда мен воқеа тафсилотларини жиддий ўрганишимга тўғри келади.

- Бугундан бошлаб идорадаги барча ишлардан озодсиз!

- Сизга бир-иккита саволим бор...

- Сўранг!

- Кейинги пайтда сизни ва аёлингизни кимлар билан муносабати ёмонлашганини эслайсизми?

- Иккимизнинг ҳам одамларга бўлган муносабатимиз қон тўкилишига олиб келадиган даражада бузилмаган.

- Жиноятчини яқинларингиз орасидан қидиришимизга тўғри келади, Қоплон.

- Нега?

- Назаримда, жиноятни содир этган шахс ёки унинг буюртмачиси аввал уйингизда бўлган.

- Фикрингизга қўшилмайман, - эътироз билдирди Қоплон. - Мен уйимга ҳаммани ҳам таклиф қилавермайман. Дўстларим орасида пасткашликка борадигани йўқ, иккинчидан, шаҳардаги таниш-билишларим билан муносабатим яхши.

Изқувар ҳозир бу тўғрида у билан тортишиб ўтириш фойдасизлигини тушунди.

- Уйингиздан нималар олиб чиқиб кетилганлигини айтиб беролмайсизми?

Қоплон йўқолган буюмларни санади.

Изкувар унинг сўзларини тинглаб бўлгач, сўради:

- Акцияларни уйингизда сақлашингиздан бирор кимса огоҳмиди?

Қоплонбек ўйланиб қолди.

- Ҳеч ким.

- Яхшилаб эсланг! Менимча, акцияларни уйда сақлашингиздан кимдир хабар топган.

- Сиз аёлимнинг ўлимини акцияга боғламоқчимисиз?

- Биринчидан, акция билан фақат пулдор одамлар шуғулланади. Майда ўғрилар бундай қоғозлар учун босқинчилик қилмайди.

- Демокчисизки, бу ишнинг тепасида турган одамлар дон маҳсулотлари комбинатининг харидорларидан бирими?

- Худди шундай. У сизнинг қўлингизда қанча акция борлигини билган!

- Бироқ у бу акцияларни ишлатолмайди-ку!

- Албатта, уюштирган одам буни тушунади, аммо у сизга руҳий зарба бермоқчи бўлган. Комбинатга мен харидорман, сен аралашма, деган мақсадда. Қолаверса, хўжалик судига қатнаб, йўқолган акцияларингизга эгалик ҳуқуқини тиклаб олишингиз учун камида икки-уч ой сарсон бўлишингизни билади. Бу вақтда сиз билан рақобатдош кимса корхонани сотиб олиши мумкин. У шуни режалаштирган!

- Мен ҳеч ким билан рақобатлашган эмасман. Бу ишни фақат ўғирлик мақсадида амалга оширишган. Изимга тушганлар акцияларнинг қимматбаҳо қоғозлигини билган, - деди Қоплон изкуварнинг фикр-

ларини инкор қилмоқ ниятида.

Изқувар бошлиғининг гапларига аҳамият бермади.

- Комбинат қачон савдога қўйилади!

- Шу ой охирида.

- Бу вақт оз, йўқолган акцияларингизни тиклаб олишга улгуролмайсиз?!

- Шундай...

Қоплон изқуварнинг сўзларида жон борлигини бирдан тушуниб етди.

- Мана, кўрдингизми, улар шунинг ҳисобини олишган. Ва шу мақсадда босқинчиликни уюштиришган. Комбинатга кимлар харидор эди?

- Уч киши. Амалдаги директор, мен ва Ризо.

Шуҳрат Шарифович бироз ўйланди.

- Ишни Ризодан бошлашимга тўғри келади. - деди у бир тўхтамга келиб.

- Нега, Ризо сизнинг хаёлингиздан кетмай қолди?!

Ундан шубҳаланишингиз ўринсиз. У менинг ҳам, хотинимнинг ҳам яқин дўсти. Бир мактабда ўқиганмиз. Бундай ишни у қилмайди.

Шуҳрат Шарифович аҳдидан қайтмади.

- Сиз жиноятчини топишни топширдигиз. Энди менинг ишларимга аралашманг. Акс ҳолда биз жиноятчининг атрофида худди қозиққа боғланган одамдай айланаверамизу, аммо тополмаймиз...

- Билганингизни қилинг! Сиздан илтимос, Ризода шубҳа уйғотманг! Бир умр мени кечирмайди.

Шуҳрат Шарифович хаёлига келган гапни сўрашга жазм этди:

- Қоплонбек, менга айтингчи, акцияларни қачон уйингизга олиб бориб қўйгандигиз!

- Бир ҳафта бўлганди.
- Унгача қоғозлар қаерда сақланганди?
- Хонамда, пўлат сандиқда!
- Қоғозларни бу ерда сақлаётганингизни ёки олганингизни бирор одам кўрганмиди?
- Яна одамларимдан гумонсираяпсизми?
- Бизнинг ишимизда барча нарсалар гумон ва шубҳалардан бошланади!

Қоплон изқуварнинг мақсадини тушунди. Ўша куни хонасида шофёрдан бошқа одам йўқ эди. У яқин қариндоши. Сирини бировга айтмайди. Бирдан эслади. Шарофат ойналарни артаётганди.

- Хонада фаррош аёл бор эди, - деди.

Шуҳрат Шарифович «Шарофатнинг Ризо билан муносабатини ўрганиш зарур», деган тўхтамга келди. У тушдан кейин воқеа жойига келди. Девордаги изларга қараб bosқинчи ошиб ўтган жойни топди. Нарвон қўйиб тепага чиқди. Лойсувоққа қўшиб сувалган шиша парчалари офтобда ялтирарди. Қон қотиб қолган шишани зўрга топди. Уни кўчириб олди. Қон доғига қараб, bosқинчи қўлини жиддий жароҳатлаганини билди. «Бундай жароҳат билан у, албатта, шифохонага борган бўлиши керак», деб ўйлади. Изқувар гулзор ичидан қонли рўмолчани ҳам топди. Катта тажрибага эга бўлган изқувар унга тикилиб, ҳар бир қатидан жиноятчининг ёшини, бўй-бастини, феъл-атворини урганишга уринди. Узоқ мулоҳазадан кейин жиноятчининг ўнг қўл, иккинчи ва учинчи бармоғи шикастланганига амин бўлди.

Тушдан кейин изқувар поликлиникаларда бўлди. Жароҳат билан келганларнинг шахсини аниқлади.

Аммо ўзи кутган беморни топа олмади. Кейин Шарофатнинг изига тушди. Афсуски, кузатишлар натижа бермади. Шарофат бундан хабар топгандек фақат ишхонаси ва уйига қатнарди. Аммо изқувар умидсизликка берилмади...

Ноила ярим тунда уйига қайтди. Жаннат опа қизининг йўлини пойлаб, уйқуси қочиб, дераза олдида ўтирарди. Машина овози қулоғига чалинганда ташқарига қаради. Ой нури ёритиб турган дарахт остида тўхтаган машинадан пастак бўйли эркак ҳам тушди. Онанинг юраги титради. Ким бўлди у? Нега қизининг сочларини силаяпти? Нега Ноила бошини унинг елкасига қўйди? Жаннат опа ғазабдан титраб кетди. Қизи кирганда заҳрини сочди..

- Шу пайтгача қаерда тентираб юрибсан? - Она ўзини босишга қанчалик уринмасин, тили учида турган гапни айтишга мажбур бўлди. - Ким у?

- Ишингиз бўлмасин! - Ноила онасининг саволига қўрслик ила жавоб қайтариб ётоғига ўтиб кетди. Она қизининг ортидан эргашди.

- Мен сендан сўраяпман, ким эди у?

- Ойи, ҳадеб ишимга аралашаверманг. Ахир, мен кичкина бола эмасман-ку!

- Бунақа бетайин одамлар билан юрганингни бошқа кўрмай! Қўни-қўшнилар олдида шарманда қилма, мени!

- У бетайин эмас, бошлиғим, Баҳром Жўраев! Нима, кечиксам уйимга ташлаб қўйишга ҳаққи

йўқми? - Ноила ичганди. Онасига сездирмаслик учун ундан йироқроқда турарди.

- Унда... унда... нега сени ўпди? Нега унинг елкасига бошингни қўйдинг?! - Жаннат опанинг ичидаги қаҳрли сўзлар бўғзидан отилиб чиқди. - Сен қизни тарбиянг бузилган!

Ноиланинг кўзлари совуқ ялтиради.

- Менинг тарбиям аллақачон бузилган: Бунга сиз айбдорсиз, ойи! Отам қамалиб кетганда уйимизга нотаниш эркакларни бошлаб келиб, улар билан ҳиринглашиб, кўнгилхушлик қилиб ўтирган пайтларингизда қизимнинг тарбияси бузилади, деб ўйлаганмидингиз?! Мен қилаётган хунарларимни қизим улғайганда қилмасмикин, деб ташвишланганмидингиз?! Уйимизга келган эркакларни кўни-қўшнилар кўрса, гап-сўз кўпаяди, пешонамизга «бузуқ», деган тамга босишади, деган фикр кўнглингиздан ўтганмиди? Энди менинг тарбиям тўғрисида бош қотиряпсизми, ойи? Устимдаги қимматбаҳо буюмларни, қулоғимдаги, қўлимдаги, бўйнимдаги мана бу тилло тақинчоқларни қайси пулимга олаётганимни ўйлаб кўрганмидингиз?! Чироқларга, газга, сувга, ўтирган мана бу уйингизга тўлаётган жарақ-жарақ пулларни қаердан келаётганини суриштирингизми?! Бу пулларни ўша берарди, ўша тўларди. Мен ундан ҳомиладорман, ойи! Ундан фарзанд кутяпман! Қизингиз чимилдиққа кирмай болали, сиз эса набирали бўласиз!

Ноила юзини чангаллаб, ўзини диванга отиб, телбалардек сочларини чангаллаб йиғлади.

Жаннат опа турган жойида қотиб қолди.

Она кечаси билан ухламади. Қизнинг «ҳомила-

дорман», деган сўзи қулоғидан кетмади. Эрталаб ишхонасига йўл олди. Баҳром хонасида эди. Эшикни тақиллатмай ичкарига кириб борди.

- Қилғиликни қилиб, қизимнинг қорнига бола солиб, маҳалла-қўйда юзимизни шувут қилмоқчимисан, ҳароми? - Жаннат опа овозини баланд кўтариб бақирди. Баҳром уни зўрға тинчлантирди.

- Ўзингизни босинг, опа, нима гап бўлса, ҳал қиламиз! - Бу аёл Ноиланинг онаси эканлигини Баҳром гапларидан билди.

- Ўзимни босмайман, борадиган жойимга бориб, сен хотинбозни қаматмасам, отимни бошқа қўяман! - Жаннат опа шаштидан тушмаган бўлса-да, овози бироз пасайганди.

- Опажон...

- Опажон, дема қаро ерга киргур! Ҳали чимилдиққа кирмаган бокира қизимни жувонмарг қилиб, яна опажон дейсан-а, жувонмарг!

- Илтимос, бақирманг, опа... Гап-сўз кўпаяди.

- Қўрқадиган жойим йўқ, гап-сўз бўлдим, билдингми, бақираман! Шармандангни чиқараман!

Аёлга бас келиб бўлмаслигини Баҳром билди.

- Қизингизни никоҳимга оламан!

- Хотининг-чи, болаларинг-чи, хотинбоз?!

- Ажрашганман!

Жаннат опа шаштидан тушди.

- Қизимни загсдан ўтказиб, законний хотинликка олмасанг, борадиган жойимга бораман. Ишдан ҳайдатиб, қаматмасам, отимни бошқа қўяман! Сенга бир ой срок, ҳомиласи билинмай, тўйни ўтказасан!

- Сиз хотиржам бўлаверинг, ҳаммаси рисоладагидек бўлади, - Баҳром аёлни аччиғидан туширгани-

дан ичида мамнун бўлди.

Унинг бир ташвиши икки бўлди. Ноиланинг ҳомиладорлигини билмасди. Бунинг устига аёли билан ўрталарига совуқлик тушганди. Баҳром уни илгаридан ёқтирмасди. Уч боласи билан уйдан чиқаролмаслигига ақли етарди. Фикри-ёди ажрашишда эди. Бироқ йўлини тополмасди. Ва ниҳоят бунинг уддасидан чиқди.

Ҳамид бошлиғидан бўйнигача қарздор эди. Уй қуриш учун беш миллион сўм олганди. Бу ҳам етмагандек, кичик ўғлининг суннат тўйига яна бир миллион қарз кўтарди. Шундай қилиб бошлиғидан олти миллион қарздор бўлиб қолганди. Бироқ оддий ҳайдовчи шунча пулни қачон, қаердан топиб тўлайди?

Баҳром пулини қистайди. Шундай қилса режалаштирган ишни унинг қўли билан амалга оширади.

- Пул зарур бўлиб қолди, қарзингни тўла! - деди у ишдан қайтаётганда ҳайдовчисига. - Тепадагиларга узатишим керак!

- Ҳозир иложи йўқ, хўжайин, озгина сабр қилинг. Боғимдаги мевалар пишиб қолди, сотиб бераман! - деди Ҳамид хижолат бўлганидан юзи қизариб.

У хўжайиннинг кутилмаганда пулни қистаб қолишини ўйламаганди. Ахир «пул зарур бўлса, бир ой олдин оғоҳлантираман», деб айтганди-ку? Нега дабдурустдан икки оёғини бир этикка тикиб олди?

- Меваларинг билан, қарзингдан қутулолмайсан. Нар и борса бир миллионлик сотарсан. Мендан қанча қарзинг борлигини унутмадингми?

- Эсимда, хўжайин, - Ҳамиднинг сўзлари қовуш-

мади. Олти миллион!

- Бунча пулни топиш осонмас. Меваларингнинг ҳосилини тўрт йил кутишимга тўғри келади.

- Узаман, хўжайин, узолмасам бирор корингизга яраб қоларман.

Баҳром гапни айлангириб, мақсади сари буришга уринди.

- Коримга яраш қўлингдан келадими?

Бошлиқ нимага шама қилаётганини Ҳамид тушунмади.

- Шу пайтгача мендан ёмонлик кўрдингизми ёки бирор гапингизни душманингизга етказдимми, хўжайин?!

Баҳром мақсадини очди:

- Сенбоп хизмат бор, Ҳамидбой, - деди овозини пастлатиб.

- Айтинг, хўжайин?

- Янганг билан муросамиз қочган. Уйда тинчлик йўқ. Ҳар куни уриш, жанжал, тўполон. Уйга боришга юрагим безиллайди! Бунақада ўзимни адо қиламан, шекили!

- Ажрашиб қўя қолмайсизми? - Бошлиқнинг хотини билан аразлашиб юрганидан хабардор бўлган Ҳамид ўзича маслаҳат солди.

- Ажрашсам, гап кўпаяди, йигирма-ўттиз миллион сарфлаб қурдирган уйимни суд унинг номига ўтказиб беради.

- Унда бирор чорасини топинг. Сиқилиб яшаш соғлиқингизга зиён, ака!

- Муросага келолмаяпмиз, ука.

- Бирор йўлини топинг-да!

- Йўли бор-у, аммо сендек мард йигит тополма-

япман...

- Айтинг?

- Узоқ бош қотирдим. Бу ишни фақат сен удда-лайсан...

- Ҳали менга боғлиқми? ҳеч нарсага тушунмаган Ҳамид бироз жиддийлашди.

- Ҳа, фақат сенга боғлиқ!

- Нима қилишим керак?

- Агар шу ишни ими-жимиди бажарсанг, қарзиндан воз кечаман. Устига бир-икки миллион тўлайман!

Пулнинг дарагини эшитган Ҳамиднинг қулоғидинг бўлди.

- Юрагимни ўйнатмай, айта қолинг!

Баҳром негадир орқасига қараб қўйди. Кейин паст овозда деди:

- Янганни куни битган...

- Тушунмадим?

- Нимасига тушунмайсан? Куни битди деяпман...

- Ҳазиллашманг, хўжайин, - Ҳамид бошига совуқ сув тўкилган одамдек сесканди. - Янгамни куни битган бўлса, болаларингиз кимнинг қўлида қолади?!

- Бир йўла уларнинг ҳам жанозасини ўқиймиз!

Ҳамид «хўжайин маст, кайф устида алжираяпти», деб ўйлади. Аммо ҳолатини кузатиб, Баҳром жиддий гапираётганини билди. Қолаверса, унинг сўзларида алам ва нафрат нафаси уфуриб турарди.

- Ҳазиллашмаяпсизми, хўжайин? яна бир бор ишонч ҳосил қилмоқ истагида сўради ҳайдовчи.

- Ҳозир ҳазилнинг мавриди эмас, ука. Бошимда бошқа ташвишлар ҳам болалаб ётибди. Ноила ҳо-

миладор. Онаси олдимга келди. Шаллақи хотин экан, дунёни бузгудек жанжал кўтарди, «қизимга уйланмасанг, қаматаман», деди. Худо кўрсатмасин, бу ялмоғиз прокуратурагами, ҳокимиятгами арз қилса, умрим турмада ўтади.

Ҳамид ўйланиб қолди. Бир томонда қарзи, иккинчи томонда таклиф қилинаётган пул уни икки йўл орасига солиб қўйганди. Унинг сукут сақлаши Баҳром учун розилик аломатидек туюлди.

- Нега болаларингизни айнан мен ўлдиришим керак, хўжайин? Бошқа одам ёлласангиз бўлмайдими? - ўзича насиҳат қилди ҳайдовчи.

Бу гап бошлиққа ёқмади, афти буришди.

- Чунки сендан биров шубҳаланмайди. Шофёримсан.

Шу гапдан кейин Ҳамиднинг мойиллиги уйғонгандай бўлди. Баҳром тузган режасини тушунтирди.

- Ярим кечада уйга қайтганимизда мен йўлда тушиб қоламан. Болаларни қайси хонада ухлашини биласан. Янганг мен келгунча эшикни беркитмайди. Биринчи бўлиб уни тинчитасан, кейин болаларни. Кичкинамга тегма. Унга меҳрим бошқача. Машина жойидан силжигандан кейин мен уйга кирман. Мелисага телефон қиламан. «Ишдан келиб шундай воқеанинг устидан чиқдим», дейман. Улар сени сўроқ қилишмайди. Гап сўрашса, «мен бошлиғимни уйининг олдида тушириб жўнаб кетганман», деган сўздан нарига ўтмайсан. Тушундингми?!

Баҳромнинг режаси Ҳамид учун осон ва ишончли туюлди. Лекин юрагининг катта бўлагини кўрқув ҳисси чулғаганди.

- Одам ўлдиришга қўлим бормайди, хўжайин.

Нима қилса ҳам янгамнинг чойини ичганман!

Баҳром ёнидан данакдек героин олди.

- Бардам бўл, Ҳамид. Одам ҳар нарсага шай турмоғи керак. Ҳаётнинг сен ва мен билмаган қонунлари бор. Улар қўркув, виждон деган нарсадан устун туради.

Бу гапга нисбатан Ҳамид жавоб қайтармади. Эртаси куни Баҳром уни хонасига чақирди. Пўлат сандиқдан бир боғлам элликталик долларни олиб, ҳайдовчисининг олдига ташлади.

- Ҳамир учидан патир!

«Бой ота» шаҳарда туролмай қолди. Кечалари алаҳсираб чиқарди. Дилдорани кунора тушида кўрарди. Бошига оқ рўмол ташлаган. Болаликда бирга ўйнаб юрган эгри-бугри, кўчаларда бир-бирларини қувлашиб юрганмиш. Лекин унинг юзида кулгу эмас, қандайдир газаб, нафрат акс этарди. Ризони даҳшатли тушлар таъсиридан эси оғиб қолаёзди. Бунинг устига Қоплон бу ишда Ризонинг қўли борлигини сезиб қолгандек туюларди. Акцияларни ёқиб юборди. Бироқ дон маҳсулотлари комбинатини кимошди савдосига қўйиш ишлари орқага сурилаётганининг сабабини билмасди. Бу акцияларнинг йўқолиши билан боғлиқ эмасмикин? Қоплон комиссия аъзоларига айтиб, муддатни чўздирмади-микин? «Бой ота»нинг боши қотганди.

Дилдоранинг ўлими учун прокуратура жиноят иши қўзғатмади. Экспертиза уни ўз жонига қасд қилган, деган хулоса берди. Бундай хабарлардан

қувониб кетган Ризо вужудига ўрнашиб қолган кўрқувлардан қутулиш мақсадида тоғдаги дала-ҳовлисига чиқиб кетди. Бир ҳафта юриб, юрагини кемираётган ташвишлардан қутулмоқчи эди.

Тоққа чиқиб кетса, Дилдора ёдидан кўтариладигандек туюлди. Бу ерга келгач, қафасдаги бўричаларга овқат бериб, овуниб юрди. Улар бўй чўзиб, катта бўлиб қолишганди. Қора бўрича уни кўрганида катта-катта кўзларини тикиб қотиб қоларди. Ёнидан кетмагунча овқат ҳам эмасди. Важоҳати хунук ва кўрқинчли эди. Ризо унга қараб, отиб ўлдирган онасини эсларди. Унинг кўзлари ҳам шунақа даҳшатли эди. Шериги эса унга аҳамият бермасди. У бароқ думини силкитиб, тишларини кўрсатиб, ириллаб қўярди.

- Жалил! Ҳо, Жалил!! - ўтин ёраётган қоровулни чақирди Ризо. - Қаёқда қолдинг, итвачча!!

Жалил чопқиллаб келди.

- Бўрилар очга ўхшайди. Овқат бердингми?

- Эрталаб бергандим, хўжайин!

- Гўшт олиб ке! Қорни тўймаганга ўхшайди.

Бунақада ўлдириб қўясан.

Жалил лаҳм гўшт келтирди. Ризо уни қафас ичига ташлади. Олачипор бўри оёғи билан гўштни босиб, тишлари билан узиб ея бошлади. Шериги овқатга қарамади. Ҳамон кўзларини Ризога тикканча турарди.

- Нега буниси овқат емаяпти? - сўради «Бой ота» қоровулдан.

- Олдида одам турса емайди, хўжайин.

Ризо нари кетди. Панада туриб, қора бўрининг овқатланишини томоша қилди.

ҚАСОСКОР ҚАШҚИРЛАР

- Милтиқни олиб чиқ!

Жалыл чопқилаб ичкаридан ов милтиғини кўтариб чиқди.

- Ов қиласизми, хўжайин!

- Каклик егим келяпти, итвачча!

- Какликлар баланд чўққиларга чиқиб кетган.

Тухум кўядиган пайти.

- Унда қуш отаман!

- Арчазорга кириг, қушлар сероб.

Ризо милтиқни елкасига илиб, арчазорга бурилди.

Йўлда кўзи тошлар устига қўниб турган қушларга тушди. Нишонга олди. Ўқ тегмади. Арчазорга кирганда ҳам бирорта қушга дуч келмади. Улар бояги ўқ овозидан чўчиб, тоғнинг баланд чўққиларига учиб кетишганди. Ризонинг кайфияти бузилиб қайтди. Ирмоқдан ўтаётганда ногоҳ кўзи тош устида чўнқайиб ўтирган баҳайбат бўрига тушди. У катта-катта кўзларини тикиб турарди. Ризонинг юраги орқага тортиб кетди. Шу даражада қаттиқ қўрққанди-ки, ҳатто қўлидаги милтиқ ҳам эсидан чиққанди. Бўри негадир унга ташланмади. Секингина тошдан пастга сакраб тушди-да, арчазор ичига кириб, кўздан яширинди. Шундагина Ризо ўзига келди.

Ҳовлига келганда қафас ёнида ўтирган иш юритувчиси Анварни кўрди. Қачон келди? Тинчликмикин?

- Нима гап? - шошиб сўради.

- Баҳромнинг хотини билан болаларини ўлдириб кетишибди, хўжайин! - деди Анвар.

- Кимлар?

- Билмадим.

- Қачон ўлдиришибди?
- Шу бугун, тунда?
- Қотилларни топишибдими?
- Топилмаяпти, мелиса оёққа турган, Шаҳар тўс-тўполон!

- Ишқилиб бу ишини бизнинг гарданзимизга қўйишмасинда, - Бу сўз Ризонинг оғзидан ўзи ўйламаган ҳолда чиқиб кетди.

- Нега бундай дейсиз, хўжайин? - ҳайрон бўлди Анвар. - Бизни ишимиз нима? Алоқа қилсак Баҳром билан қиламиз, унинг хотинини танитаймиз-ку!

Ризо кўзларини Анварга тикди.

- Сен латта нимани билардинг, ахир уни ишга мен тайинлаганман, - деди Ризо. - Бир гап бўлса калтакнинг учи бошимда синади, ит! Сен ҳозироқ бориб одамларимизга тайинла. Бу иш босди-босди бўлгунча ҳеч ким базага бормасин!

- Сиз қачон қайтасиз?

Ризо бироз ўйланиб турди-да, деди:

- Бирга кетамиз!

Ярим тунда келган милиция ва прокуратура ходимларини Баҳром эшик олдида кутиб олди. У мурдалар ётган жойга киролмасди. Назарида хотини ва болалари ўрнидан туриб, оталарининг бўғзидан тутиб, қотиллигини фош қилишадигандек туюларди. Кўзларидан тинимсиз оқиб тушаётган ёшлар оқариб кетган қонсиз юзини ювиб тушарди. Ўн беш йил бир ёстиққа бош қўйиб, ҳаётнинг аччиқ-чучукларига шерик бўлган аёлини, бир-биридан ширин-

шакар кичкинтойларини бегона одамнинг қўли билан ўлдиртиргани вужудини пармадек тегиб, виждонини азобларди. Аёли шу пайтгача эрининг юзига тик боқмаган, бир сўзини икки қилмаганди. Фақат ишдан кеч қайтганда барча аёллар сингари тергаб қўярди. Ташвишли ва қайғули кунларида, бетоб бўлиб ётиб қолган дамларида, узун тунлар киприк қоқмай бошида парвона бўларди. Фарзандлари бирин-кетин бўй чўзиб, мактабга қатнаб, барча болалар қатори ширин орзулар қанотида сузиб яшашарди. Оталарини жон-дилларидан суйишарди. Эркалашига зор эдилар. Бирор маротаба жужуқларини бағрига босиб, оталик меҳрини бериб, эркаламаганини Баҳром бугун эслади. Ҳамиша ишдан чарчаб-ҳориб қайтганда уларнинг бақир - чақирлари, шовқинлари қулоғига ёқмай, хонасига кириб кетарди. Энди уларнинг ўша жонига теккан овозларини эшита олармикин? Энди уйга кириб келганда ким «отажон», деб бўйнига осиларкин? Уларнинг иккиси ҳам қонига беланиб, жонсиз мурдага айланиб ётибди.

Қотиллик талончилик ёки ўғирлик мақсадида содир этилган дейишга милиция ва прокуратура ходимлари асос топишолмади. Қимматбаҳо буюмлар жойида турарди.

Ҳужжатлар расмийлаштирилиб, мурдалар суд-тиббий экспертизасига жўнатилди. Ҳамма кетса ҳам терговчи қолди. Ёши ўтиб қолган одам эди. Лабига қистирган сигаретасини тутатганча, нималарнидир ўйлаб, гоҳида ўзи билан ўзи гаплашаётгандек товуш чиқариб ҳовлида айланиб юрди. Деворларни томоша қилди. Унинг эътиборидан кичкинагина чизиқ-

ча ҳам четда қолмади. Кейин қотиллик содир этилган хонага кирди ва у ерда узоқ қолиб кетди. Баҳром нима қилишини билмай, худди эс-хушдан айрилган одамдек бир жойда ўтиролмасди. Ниҳоят, терговчи уни чақирди.

- Чекасизми, Баҳром Ҳамидович! - деди ранги ўчган, эгнида шалвираб турган костюмининг чўнтагидан сигарета қутисини олиб. Баҳром чекмасди, ҳозир кўнгли тусаб қолди. Сигаретани оғзига солса, ўзини қўлга оладигандек, вужудидаги қўрқув тарқаб кетадигандек туюлди.

- Уйга доим кеч келасизми? - сўради терговчи.

Баҳром сесканиб тушди. У ҳар бир гапни ўйлаб, фикрлаб, шошмасдан гапирмоқчи бўлди.

- Гоҳида шундай бўлиб қолади. - Икки оғиз сўзни айтгунча қийналди.

- Нега кеча кеч қолдингиз? - Терговчи унга қарамай сўради.

- Бошқармага бордим, кейин идорада ушланиб қолдим...

- Яқин орада бирор киши билан жанжаллашиб қолмаганмидингиз?

Баҳром терговчининг мақсадини тушунди.

- Биласиз, ишхонам жанжал-туполонларнинг уяси. Кимгадир яхши гапираман, кимгадир қўполроқ... Ишла бўлиб туради.

- Уйга келмай қўядиган одатингиз бўлармиди?

Уй эгасининг оёғида титроқ турди.

- Тушунмадим!

- Идорада ётиб қоладиган одатингиз йўқмиди, демоқчиман.

- Илгари ётиб қолардим.

ҚАСОСКОР ҚАШҚИРЛАР

- Аёлингизни рашк қилармидингиз?

- Ҳамма эркаклар қатори!

Терговчи жим қолди. У нималарнидир ўйлади. Сўнг Баҳромга юзланди.

- Келгунигизга қадар хотинингиз дарвозани беркитмасмиди?

- Ўзим беркитардим...

Экспертиза томонидан берилган хулосада мурдаларнинг ўлим вақти аниқлаганди. Терговчи гувоҳ тариқасида сўроқ қилинган нефть база қоровули, Баҳромнинг шофёри берган кўрсатмаларни ўрганиб, қотиллик содир этилган вақт билан Баҳромнинг уйга келган вақтини таққослади. Улардан олинган кўрсатмага асосан Баҳромдан шубҳаланиш ўринсиз эканлиги маълум бўлди.

- Бу иш ким томонидан қилинган бўлиши мумкин? сўради Баҳром терговчидан.

- Менинг назаримда, бу буюртма қотиллик».

- Буюртма қотиллик? Нега буюртма бўлиши мумкин?

- Бу саволингизга жавобни қотил қўлга тушганда оламиз!

Қоплоннинг шаҳарнинг марказида, ҳамманинг кўзи тушадиган муҳташам спорт мажмуаси қураётгани шаҳар ва вилоят ҳокимлиги томонидан қўллаб-қувватлангани Ризога ёқмасди. Аввалига бир-икки хонали бино қурса керак, деб ўйлаганди. Қурилиш тўғрисида шов-шув кўпайгандан кейин, ўзи қизиқиб бориб кўрди. Кўрди-ю, ичига чўғ тушди. Янги

иншоот у ўйлаганчалик бир-икки хонадан иборат эмасди, ярим гектарли майдонни эгаллаганди. Аллақанча одам тиним билмай ишларди. «Қоплон бунча одамларга, қурилиш материалларига пулни қаердан топиб беряпти?», деган савол Ризонинг миясига ёпишиб қолди. Кейинги бир-икки йил ичида унинг ишлари ривожланиб, Россиядаги тадбиркорлар билан қўшма корхона очиб, одамларнинг кундалик эҳтиёжлари учун зарур маҳсулотлар ишлаб чиқараётганидан, ҳатто бу маҳсулотлар хорижга жўнатилаётганидан хабардор эди. Демак, Қоплоннинг сармояси кўпайиб, пулни қаерга қўйишни билмай, мана шундай ишларга сарф қилмоқда эканда? У қачонгача пул топарди? Йўлига ғов бўлиш, ишлаб чиқараётган маҳсулотларига бўлган талабни синдириш, харидорларни чалғитиш, лўндасини айтганда, банкротга учратиш йўлини топиш зарур. Ризонинг ғайирликдан ёнаётган юрагига малҳам берувчи бошқа фикр ҳам мавжуд эди. Қоплон қийналиб топаётган пулларини корхонасини кенгайтиришга эмас, даромад келтирмайдиган мана шунақа қурилишга сарф қилаётганининг ўзи уни банкротга олиб келади-ку. Бу кетишда у сармоясиз қолади.

Шундай фикр унинг ёнган юрагига сув сепди. Аммо алам-алам эканда. Қоплонга бўлган ички адовати, ғайирлиги барибир кўтарилмади. Унинг ишларига ҳалақит беришни, арзимаган нарсалардан баҳона топиб, ғашига тегишни режалаштирди. Аммо бу ишни ошкора қилиб бўлмасди. Зимдан оёғидан чалиш мумкин эди. Аксига олиб йиғилиш ва тадбирларда вилоят ва шаҳар раҳбарлари Қоплон

ҳақида илиқ гап эри айтишарди. Телевизорларда унинг амалга ошираётган ишларини кўрсатишарди.

Кутилмаганда Ризо фикрини ўзгартирди. «Қоплонни даф қилиш керак», деган қарорга келди.

- Ишимиз орқага кетяпти, - деди у энг яқин дўсти Нодирга. - Бир нарса қилайликки, катталарда Қоплонга нисбатан шубҳа уйғонсин. Унинг ишларини ўзини яхши кўрсатишга ва кирдикорларини яширишга уриниш деб тушунишсин!

Нодир ўйланиб қолди. Унинг ҳам Қоплонда адовати йўқ эмасди.

- Бир таклиф бор, - деди Нодир хаёлига келган фикрдан юзи ёришиб.

- Хўш?

- Баҳромнинг хотини ҳамда болаларини ўлдирган қотиллар ҳали топилгани йўқ. Шундайми?

Ризо Нодирнинг мақсадига тушунмади.

- Нима демоқчисан?

- Биз қотиллик Қоплоннинг одамлари томонидан содир этилган деб гап тарқатамиз! Изқуварларнинг қулоғига бу гап етиб борса, зудлик билан уни терговга чақаришади.

- Бу ишинг бўлмайди, - инкор қилди «Бой ота».

- Ўша миш-миш биздан чиққанини органдагилар пайқаб қолишса, икковимизни ҳам қамаб қўяди. Бошқа йўл топ!

Нодирнинг хаёлига жўяли фикр келмади. Бу орада эшик очилиб, Шарофатнинг юмалоқ, қип - қизил юзи кўринди.

- Мумкинми, Ризобек.

«Бой ота» Нодирга юзланди, кейин хушламайгина опага «киринг», деди.

- Гапларинга халақит қилмадимми? - Шарофат бир кулиб, бир гапириб стулга ўтирди.

- Кўринмай кетдингиз? - сўради «Бой ота». Опа келтирган хабарини айтишга шошилмади. Кўлини очиб, Ризонинг ҳақиға дуо қилди.

- Ишингиз юришиб, душманларингизни юрагини ёқиб юраверинг, ука!

- Бирор янгилик топдингизми, опа?

- Қоплон водийға жўнаяпти? - ниҳоят ёрилди Шарофат.

- Нимаға?

- Эшитишимча у ёқдан ганчкор усталарни олиб келармиш.

- Қачон кетаркан?

- Эртаға, тонгда йўлга чиқармиш!

- Аниқми?

- Ўз қулоғим билан эшитдим, иним. Хонасида болаларига «Кўқонга бориб, уста олиб келаман», деб айтди.

Ризо Нодир билан кўз уриштирди-да, ҳамёнини қовлади. Бешта мингталикни олиб, аёлнинг қўлиға тутқазди.

- Муҳимроқ янгилик келтиринг, опа!

- Буниси ёқмадимми?

- Бу биз учун янгилик эмас!

Шарофат чиқиб кетди.

Бирдан Нодирнинг кўзлари чақнади.

- Нега иршайяпсан? - аччиқланди Ризо.

- Қалламға зўр фикр келди, ошна! Агар шу режа амалға ошса, биз Қоплондан қутуламиз. Ҳатто бу иш учун қонун ҳеч кимни айбдор қилмайди. Сир-лигича қолиб кетади.

- Гапир?!

Нодир ўйлаган режасини ўзим амалга ошираман, деган бўлса-да, кейин пушаймон бўлди. Қоплон анойи эмас, сергак одам. Пайқаса, Ризо иккисини тириклай тегирмонга ташлайди. Жонига қасд қилган одамни аяб ўтирмайди. Лекин энди кеч эди. Режасини бажаришга мажбур. У тун ярмида Қоплоннинг кўча эшигида пайдо бўлди. Дарвозани овоз чиқармасдан очди ва шундай ҳаракатда ичкарига кирди. Қоплоннинг «Ласетти»си ҳовлида турарди. Уйнинг чироқлари ўчган, сокинлик ҳукмрон эди. Салгина овозни уй эгаси эшитиб қолишини билган Нодир оёқ учида юриб машина олдига келди. Кўйнидан темир аррани олиб, ёнбоши билан машина остига кирди. Қоронғуда қўллари билан пайпаслаб, тормоз шлангини топди. Арра бўлакчаси билан уни арралай бошлади. Шлангни узиб ташлаш мумкин эмасди. Шундай қилиш керак эдики, уч тўрт маротаба куч келганда у ўз-ўзидан узилиб кетсин. Нодир қўл тормозини ҳам арралади. Кейин машина остидан чиқди.

Ҳамма иш кўнгилдагидек амалга ошганди. Биров сезмади. Энди Қоплоннинг сафарга кетишини кузатиш ва доводда бўладиган фожиани кутиш қолганди. Нодир дарвозадан чиқишдан аввал машинага, сўнг Қоплон ётган уйга қараб кўйди. «Оқ йўл, Қоплонбек», дея пичирлаб, дарвозани ёпди.

Қоплон эртaroқ ухлаганди. Тонг қоронғусида йўлга чиқса, эрталаб Кўқонда бўлади. У бир ўзи кетмоқчи эди, аммо иш юритувчиси Элёр ёлғиз жўнатишни истамди. «Узоқ йўл, толиқиб қолишингиз мумкин, ҳеч бўлмаса машинани мен ҳайдаб

кетай», деб туриб олди. Бир ҳисобдан таклиф Қоплонга маъқул тушди.

Элёр барвақт келди. Қоплон уйғониб, ювиниб, тараниб йўл тадоригини кўраётганди. Улар тонг қоронғусида йўлга чиқишди. Кўчалар бўш эди. Ангрендан ўтишганда тонг ёришди. Водий томондан келаётган машиналар кўзга ташланди. Қоплон икки йилдан бери водийга ўтмаганди. Йўл кенгайиб илгариги паст-баланд, уйдим-чуқурлар ўрнида текис, равон қоплама пайдо бўлганлигини кўриб суюнди. Ҳаммадан ҳам уни тоғнинг энг баланд чўққисидан тешиб ўтказилган тоннель қувонтирди. Бундай йўллارни у Кавказ ва хорижий мамлакатларда кўрганди. Қамчиқ довонидаги тоннеллар ҳам ҳар жиҳатдан мустаҳкам ва аини пайтда гўзал эди.

Довондан тушишда Қоплон Элёрга:

- Бурилишда булоқ бор, ўша ерда тўхтагин, сув ичайлик, - деди. Булоққа келиб қолишганди. Элёр тормозни босиб, тезликни пасайтирмақчи бўлди. Оёғи педални бир-икки босди, лекин машина тўхтамади. У пастлик сари шиддат билан шўнғиб борарди.

- Тормоз ишламаяпти, - деди Элёр.

- Қўл тормозини торт!

Қўл тормоз ҳам ишламади. Машинанинг тезлиги тобора ортиб борарди. Элёр ҳам, Қоплон ҳам нима қилишни билмай қолишди. Бу кетишда «Ласетти» бирор қояга урилиши ёки пастликка тушиб кетиши мумкин эди. Бунинг устига йўлда машиналар қатнови жонланиб қолганди.

Элёрнинг хаёлига хавфсизлик мақсадида тепаликка тирмашиб кетган қўшимча йўл келди. Шу йўл

уларни хатардан сақлаб қолиши мумкин эди. Аммо, катта тезликда келаётган машинани бирданига баландликка буриш ҳам хатарли эди.

- Машинани тепаликка ҳайдайман, - деди Элёр.

- Машина тўнтарилиб кетиши мумкин, - ташвишланди Қоплон.

- Бошқа иложимиз йўқ. Бу кетишда қояга урилामиз ёки жарга қулаймиз!

- Фақат эҳтиёт бўл!

Элёр тепаликни мўлжаллади. Бурилишнинг аниқ ҳисобини олиб, рулни бурди. Қуюндек учиб келаётган «Ласетти» тепаликка кўтарилди. Худди бўрон учирган қайиқдек чайқалиб кетди. Қоплон олдинги ўриндиқдан маҳкам ушлаб олганди. Машина тепаликка чиқиб борди. Тезлиги пасайиб, ниҳоят тўхтади. Қоплон пастга тушди ва қўлига илинган тошни олиб, филдирак остига қўйди. Машина тўхтади.

Қоплонбек йўловчи машинага ўтириб Қўқонга кетди. Элёр орқага қайтди. Тоғ йўлларида тормозсиз машинада юриш хатарли эди. Қийналиб бўлсада, машинани устахонага етказиб келди. Усталар ҳар иккала тормоз темир арра билан қирқилганини айтишди. Бу Элёр учун совуқ хабар эди. «Бу кимнинг иши?» деган савол миясида қотиб қолди. Қирқилган мосламаларни олиб, шаҳарга қайтди. Ёлғиз келганини кўриб, Жаббор ташвишга тушди.

- Нима гап, Қоплонбек қаерда?

Элёр йўлдаги воқеани сўзлаб берди.

- Кимдир тормоз шлангларини темир арра билан

қирқибди.

Жаббор мосламаларни кўриб бу иш атайин қилинганлигини тушунди.

- Бу кимнинг иши бўлиши мумкин? - деди худди ўзига ўзи гапиргандек.

- Гумоним ичимиздагилардан, - Элёр фикрини айтди.

Жаббор унинг сўзига кўшилмади.

- Ичимизда Қоплонбекка қасд қиладиган одам йўқ. Бу бошқа бегоналарнинг иши.

Жабборнинг хаёлига Ризо келди. Аммо Элёрга индамади. Уни яна бир савол қийнади. Қоплонни Кўқонга бориши кутилмаганда маълум бўлди. Бундан ўзи ва Элёр хабардор эди. Кўқонга кетаётганлигини унга ким етказган бўлиши мумкин? Жаббор қанчалик ўйламасин, шубҳали одамни тополмади. Орифнинг қамалиши, Аҳмаднинг қочиб кетиши, ортида Ризонинг туриши ойдинлашиб бораётганди. Наҳотки Қоплоннинг жонига қасд қилишни режалаштирган бўлса?

Жаббор Шуҳрат Шарифовични эслади.

- Ҳозирча бу ҳақда ҳеч кимга оғиз очма. Ҳатто Қоплонбек ҳам билмай тургани яхши, - деди у Элёрга. - Мен Шуҳрат Шарифович билан маслаҳатлашаман. Идорадаги гап-сўзларни ким Ризонинг қулоғига етказаётганини билишимиз керак.

Шуҳрат Шарифович ишхонада Ризонинг одами борлигига ишонч ҳосил қила бошлади. Бу ҳақда у узоқ бош қотирди. Ниҳоят, ягона гумондор деб, Шарофат опани билди. Бунинг асоси ҳам бор эди. Фаррош, айниқса, Қоплонбекнинг олдига одам киргандагина унинг хонасини тозалашга кирар,

арзимаган ишларни бажариш учун хонада узоқ қолиб кетарди.

Кекса изқувар Ризонинг тоғдаги дала-ҳовлиси-дан ҳам хабар топганди. Унинг синчковлиги Аҳмад ўша ерда яшириниб ётганига ишонч уйғотганди. Қоплон Қўқонга бориб келгунча тоғдаги ҳовлини назорат қилиб қайтишга қарор қилди. Жўнашга тайёргарлик кўраётганда олдига Жаббор кириб келди. У изқуварга Элёрнинг қайтганини, кимдир тормоз шлангларини узганлигини гапириб берди. Изқувар шлангни синчиклаб кўздан кечирди. Ўткир буюм билан арралангани билиниб турарди.

- Машина қаерда турганди? - сўради изқувар.

- Қоплонбекнинг уйида, - жавоб қилди Жаббор.

- Бу ишни йўлга тушишларидан олдин қилишган. Бориб воқеа жойини ўрганиш керак. Шундагина кўп нарсаларни аниқлаш мумкин. Ҳозир Қоплонбек қаерда?

- Қўқонга кетган. Эртага қайтиши мумкин.

Улар Қоплоннинг уйига жўнашди. Дарвозанинг қалити Элёрда қолганди. Ичкарига кириб, машина турган жойни кўздан кечиришди. Ерга томган мой томчилари машинанинг тормоз шланглари шу ерда узилганини билдирарди.

- Бу иш ярим тунда амалга оширилган, - деди изқувар атроф-теваракни кўздан кечириб. - Биз гумон қилаётган одам дарвозадан ошиб тушган.

Фарзандлари ва хотинининг дафн маросимини ўтказиб бўлгач, Баҳромни прокуратура терговчиси

чақириб қолди.

- Бирор янгилик борми? - Баҳром терговчининг хонасига шундай савол билан кириб борди.

- Янгиликни сиздан кутяпмиз, Баҳром Ҳамидович?

Терговчи унга ғалати қаради. Баҳромнинг юраги орқага тортиб кетди. «Мен тўғримда бирор гап эшитдимикин», деган хавотирда эди. Аммо терговчи бошқа гапга ўтди.

- Ҳаракат қиялпмиз. Қўлимизда анчагина маълумотлар тўпланиб қолди. Вилоят прокурори бу ишни ўз назоратига олган. Ҳар кун биздан ҳисобот талаб қиялпти! Жиноятни очишда кўпроқ сизнинг ёрдамингиз керак, Баҳромжон.

- Бемалол, сўрайдиганингизни сўрайверинг, билганимни айтаман!

- Кимдан гумонингиз бор?

- Нима дейишга ҳам ҳайронман...

- Бу ҳайрон бўладиган иш эмас. Икки болангизни ва аёлингизнинг қотили қонун олдида жавоб бериши керак. Бизга ёрдам берсангиз, гумондор кишиларни айтсангиз, қотилни тезроқ топамиз.

- Тўғриси, мен кимни айбдор қилиб кўрсатишни ҳам билмайман.

- Унда бизнинг гумонимиз бор. Ризо деган йигитни танийсизми?

- Қайси Ризо? - Баҳромнинг кути учди.

- «Олмос» фирмасининг бошлиғи.

Баҳромни танимайман, дейиши мумкин эмасди. Унинг одамлари кунига бир-икки машина ёқилғи олишади. Бундан терговчи хабардор бўлиши мумкин.

КАСОСКОР ҚАШҚИРЛАР

- Танийман, - деди Баҳром бироз ўйланиб тургач.
- Ўша одам тўғрисида фикрингизни билмоқчиман.

- У билан муносабатим ёмон эмас, Толиб Каримович. Мендан ёқилги олиб туради. Қолаверса, ундан шубҳаланишингиз ўринсиз.

- Шундай денг, - Толиб Каримович бир зум ўйга толди. Кейин Баҳромнинг кўзига тикилди.

- Бу безори ва ўғриларнинг иши, мен бунга ишонаман! - ишонч билан деди директор.

Баҳром терговни чалғитишга, терговчининг хаёлини бошқа одамларга қаратишга уринди.

- Нимага асосланиб бундай фикр билдиряпсиз? - хайрон бўлди Толиб Каримович.

- Бунинг ажабланидиган жойи йўқ. Ҳамма нарса аён. Уйга ўғрилар кирган. Хотиним уйғониб кетган. Улар эса қўрқиб кетишган ва Жамилага пичоқ уришган. Болалар таниб қолмаслиги учун уларни ҳам ўлдиришган.

- Сизнинг тахминингизча улар ўғирлик мақсадида киришган!

- Шундай, - ўз гапини тасдиқлади Баҳром.

- Унда нега уйдаги қимматбаҳо буюмларни, аёлингизнинг тилла тақинчоқларини олиб кетишмади?

- Улар қўрқишган! Шу пайтда машинанинг овозини эшитган бўлишлари мумкин. Менинг бошқа тахминим йўқ!

- Бахтга қарши аёлингиз уйқусида ўлдирилган, - деди терговчи.

Баҳром нима дейишни билмади.

У қотилликни ўғри ва безориларга тўнкаётгани ажабланишли эди. Ахир унинг атрофида дўстлари

билан ғанимлари ҳам бўлиши табиий. Нега Баҳром уларни айтишни истамаяпти? Бунинг устига қотилни топишда сусткашлик қилмоқда. Бошига бундай оғир мусибат тушган ҳар қандай одам милиция ва прокуратуранинг эшигига ётиб олади. Ўзининг гумон ва тахминларини айтади. Баҳром эса жим.

Терговчи қаршисида ўтирган директорга ер остидан қараб қўйди. Хаёли ўзида эмаслиги юз-кўзларидан сезилиб турарди. «Балки ундан шубҳаланиш ўринсиздир», ўйлади Толиб Каримович. У гувоҳларнинг кўрсатмаларидан Баҳромни уйга кириб келган пайти билан жиноят содир этилган вақт оралиғида маълум дақиқалар фарқ қилганини аниқлаганди. Аммо терговчининг хаёлига кутилмаганда «Бу ишда ўзининг қўли йўқмикин?», деган ўй келди.

- Ўша тун қўшнилариингиздан бири уйингиздан эллик қадам нарида енгил машина турганини кўрган экан. Афсуски, унинг рангига ва рақамига аҳамият бермабди. Фақат сизнинг машинангизга ўхшашлигини айтишди. «ГАЗ-31» автомашинаси минадиган танишларингиз борми?!

Баҳром Ҳамидович музлаб кетди.

- Менинг фикримча, қотил машинада келмаган.

Унинг инкор маъносидаги сўзлари терговчининг шубҳасини баттар кучайтирди.

- Сабаб?

- Сабаб битта - жиноятчилар уйимга фақат пул қидириб киришган.

- Қизиқ, - деди терговчи бошини чайқаб. - Негадир иккимизнинг фикримиз бир жойдан чиқмаяпти. Назаримда, сиз нимандир мендан беркита-

ётгандайсиз?

- Мени хафа қилманг, Толиб Каримович!

- Сизни хафа қилмоқчи эмасман, аммо ўғриларга осилиб олганингизни тушунмаяпман?

- Бундай савдо бошига тушган одам нималарни ўйламайди, дейсиз. Кейин сизларнинг ишларингизга тушунмайман.

- Ҳозирча бўшсиз, зарур бўлсангиз чақиртирамиз. Бизнинг рухсатимизсиз вилоят ҳудудидан четга чиқманг!

- Ишонмаяпсизми?

- Расмиятчилик!

Прокуратурадан чиққан Баҳром машина эшигини жаҳл билан очиб, орқа ўриндиққа ўтирди.

- Нима гап, тинчликми? - машина жойидан силжигач сўради Ҳамид.

- Оғзингга эҳтиёт бўл, - деди Баҳром туксиз бошини бармоқлари билан силаб. - Мени қисти - қафасга олишяпти. Бугун-эрта сени ҳам чақириб қолишлари мумкин. «Хўжайинни кўча эшигининг олдида қолдирганман. Ичкарига кирмаганман», деган гапдан бошқасини оғзингга олма. Бир оғиз тилингдан илинсанг, ўша гапни тегирмон тошидек айлантираверишади.

- Мендан субҳаланманг, ўзингизга хушёр бўлинг. Кейинги пайтда кўп ичяпсиз, мастлик ростлик деганлар, гуллайдиган бўлсангиз уйим куяди. Аҳмоқлик қилиб, гапингизга кирганимдан афсусланяпман.

- Диққат бўлаверма, узоғи билан бир ой ичида ҳаммаси унутилиб кетади. Қотил топилмаса ишни ёпишади!

- Бир ой дейсиз, бир кунни ўтказиш нақадар оғир кечаётганини билсангиз эди. Кечалари болаларингиз билан хотинингиз тушимга киради. Улар тирикдай, бўғзимдан олаётгандай бўлади.

- Ётишдан олдин юз грамм ичиб ол, тинчлантиради.

- Идорага борамизми?

- Мени «дом»га ташлаб қўй, дам олмоқчиман. Кейин сойга тушиб машинани юв, у ёқ бу ёғини қараб қўй.

Ҳамид сойга томон бурилди. Машина ичидаги ортиқча буюмларни олди. Орқа ўриндиқдаги суянчиқни олаётганда шапалоқдек нарса пастга тушди. Бу диктофон эди.

Гарчи терговчи Ҳамидни сўроққа чақирмаган бўлса-да, шубҳа ва гумон уни тарк этмасди. Бугун-эрта чақириб қолишини ўйларди. «Машинага диктофонни мелиса ёки прокуратура ходимлари ўрнатган, улардан бошқа одам бу ишни қилмайди». Баҳромдан шубҳаланишган. Терговчи бекорга «уйингизнинг олдига бегона машина келиб тўхтаган», демаган. Баҳром Жўраевни ҳибсга олишса, албатта, у оғзидан гуллайди. Айбни Ҳамидга юклайди. Уч кишини ўлдирган қотил оғир жазога маҳкум. Қонунда шунақа модда бор.

Қўрқувдан унинг юраги гурсиллаб тепарди. У ҳозироқ бошлиғининг олдига боришга, қўлидаги матоҳни унга кўрсатишга шошилди.

Баҳром Жўраев эшикни очиб, ичкарига кириб,

диванга чўзилди. Аммо кўзини юмолмади. Кулоқлари остида терговчининг сўзлари жарангларди. Атайлаб машинани тилга олди, қандай ўзгариш бўларкин, дегандек унга тикилиб турди. Баҳром ўзининг қандай аҳволга тушганини билолмайди.

Эшик тақиллаганида Баҳром Ҳамидович даҳшатли ўйлар уммонига чўмиб ётарди. Ҳамидни кўриб энсаси қотди.

- Нега дарров қайтдинг?

- Иш чатоқ, хўжайин!

Ҳамид ичкарига кирди. Рангини кўриб, Баҳромнинг лабига учуқ тошаёзди. Эшикни беркитди.

- Нега юзингда қон йўқ? сўради директор.

Ҳамид диктофонни стол устига қўйди. Баҳром нима гаплигига тушунмади.

- Нима бу?

- Кўрмаяпсизми? - тўнғиллади Ҳамид.

- Қаердан топдинг буни?

- Сиз ўтирган ўриндиқдан, кимдир жойлаб қўйган экан!

Баҳром диктофон тугмачасини босди. Боя машинада гаплашган сўзлари эшитилди. У биров эшитиб қоладигандек диктофонни ўчирди.

- Лаънатилар, тушмуғимиздан илинтиришмоқчи бўлишибди-да?

- Энди нима қиламиз? - Ҳамид бошини қўллари орасига олди.

Саволга жавоб топиш оғир эди. Чинданам ҳам нима қилишади?

- Бўлар иш бўлди. Иккимиздан биримизни, албатта, ушлашади. Қай биримиз қўлга тушсак, бир-биримизни сотмасликка қасам ичайлик. Мендан

кўра сандан кўпроқ шубҳаланишди. Мабодо қамалсанг, болаларингни ками-кўсти, еб-ичиши умримнинг охиригача менинг бўйнимда.

- Қамалиб кетишни истамайман, хўжайин

Баҳром Жўраевнинг тили курмакланиб қолди. У ишхонасига бориб, кейинги ишлари тўғрисида жиддий ўйлаб кўришга қарор қилди.

Ташқарига гира-шира қоронғулик тушганди. Ҳамид ҳамон ваҳималар гирбодидан чиқолмасди. Ортидан келаётган машиналар кўзига шубҳали кўринарди. Изига тушган одамлар кузатиб юргандек эди. Ҳамид тепадаги ойнадан пишшилаб ухлаётган бошлиғини кўриб, гаши келди. «Менинг ичимдан қиринди ўтяпти, бунинг бўлса тўпиғига келмаяпти. Бир гап бўлса ҳамма айбни гарданимга юклайди», ўйларди у. «Қочаман, омон қолишнинг ягона йўли шу, бу аҳволда эрта-индин қўлга тушаман», деди ўзига-ўзи гапиргандек пичирлаб ва машина рулини адир томон бурди.

Баҳром кайфи ошганлиги боис, машинанинг пастбаланд йўлда чайқалиб бораётганини сезмади. У қаттиқ ухлаб қолганди. Машина тепага тирмашиб, кейин пастга тушди. Қоронғу кечада одам кўринмасди. Олисларда ёниб турган чироқларгина кўзга ташланарди. Сой бўйига етганда Ҳамид тормозни босди. Оёғи остидаги темир арматурани олиб пастга тушди. Орқа эшикни очди. Баҳром ҳеч нарсани сезмай, хуррак отарди.

- Туш пастга, манзилингга етиб келдинг! - Ҳамид бошлиғини қўлидан тортиб пастга туширди. Баҳром кўзларини зўрға очди. Ўзини бегона жойда кўриб, сергакланди. У оёғини ерга қўйиши биланоқ гарда-

нига тушган кучли зарбадан йиқилди. Яна бир зарба елкасига тушди. У ётган жойида қотиб қолди. Ҳамид уни кўтариб, сой томон юриди ва совуқ сувга ташлаб юборди. Оқим шу заҳотиёқ Баҳромни оқизиб кетди. Ҳамид унинг ортидан анча вақт қараб қолди. Кейин машинасига ўтирди. Энди шаҳарга қайтолмаслигини билди. Олисларда қорайиб, чўққиларидаги қор ой шуъласида ялтираб турган довон томон рулни бурди.

Шиддатли оқим Баҳромни қирғоққа чиқариб ташлади. У харсанг тош устида ҳушсиз ётарди. Тонг бўзариб, тун пардаси кўтарилиб, осмон секин-аста ёришиб келаётганди. Соҳил бўйидаги қапада ётган одамлар ҳали уйғонишмаганди. Кун росмана ёришганда улардан бири уйғонди ва ювиниш учун пастга тушди. Юз-кўзларини сувга чаяётиб, оқим тош устига чиқариб ташлаган одамга кўзи тушиб қолди. Деҳқон шимини шимариб, сувга тушди. Уни кўтариб, қирғоққа олиб чиқиб ётқизди. Кўкрагига қулоғини босди. Юраги сезилар-сезилмас тепиб турарди. Ким бўлди бу? Афтига қараб, бу ернинг одами эмаслигини билди. Қапага чопди, ўғлига машина топиб келишни буюрди. Ўзи олов ёқди. Алангага яқин жойга ётқизди. Кумфонда қайнаган чойдан ичирди. Баҳром ўзига келди. Кўзини очиб, қимирлади, лекин гапиролмади. Бу орада машина келди. Уни кўтариб, орқа ўриндиққа ётқизишди. Туман шифоҳонасига олиб кетишди. Кечки пайт Баҳром ўзига

келди. Кўзларини очган бўлса-да, гапиролмади. Атрофидаги оқ халатли одамларни кўриб, касалхонада ётганини билди. Орадан кўп ўтмай терговчи келди. Бироқ шифокорлар бемор билан фақат эрталаб гаплашиш мумкинлигини айтиб, уни қайтариб юборишди.

Баҳром бўлиб ўтган воқеаларни хотирасида тиклашга уринди. Ҳамиддан қаттиқ аччиқланди. Башарасини кўз олдига келтирди. Кўқарган лабларини ёриб, «ифлос, шошмай тур, бу ишинг учун қон қусасан», дея пичирлади.

Баҳром елкасига оқ халат ташлаб, қўлтиғига чарм сумка қистириб олган одам хонасига киргандагина ўзига тинчлик бермаётган ўйлардан фориг бўлди. У бир қарашдаёқ тепакал бу йигитнинг терговчи эканлигини билди.

- Сизни ким калтаклаганини эслай оласизми? - сўради терговчи.

- Эслайман, - жавоб қилди Баҳром.

- Ким эди у?

- Ўзимнинг шофёрим.

- Исмини айтинг?

- Ҳамид.

- Нега у сизни калтаклади? - ўрталарингда бирор гап ўтганмиди?

- Билмасам...

- Уришиб қолганмидиларинг?

- Айтган пайтимда келмаганди.

- Соё бўйига олиб келганидан шубҳаланмадингизми?

- Оиламда бўлиб ўтган кўнгилсизликдан хабарингиз бор, диққатим ошиб, ичгандим. Машинага

ўтирибоқ ухлаб қолибман. Бир пайт кимдир қўлимдан тортиб, «етиб келдинг, қани пастга туш», деди. Қарасам, ўзимнинг шофёрим. Оёғим ерга тегиши биланоқ бўйнимга темир билан урди. Бошқа ҳеч нарсани эслай олмайман!

- Сизни калтаклаши, қолаверса, ўлдиришга уришига нима мажбур қилган бўлиши мумкин?

Баҳром мақсадини айтиш мавриди келганлигини тушунди. Шундай қилса, терговчининг гумонидан сақланиб қолиши мумкин. Ҳамид албатта, қочиб кетган.

- Биласизми, - деди Баҳром терговчи томонга ёнбошлаб. - Бундан бир ой аввал менинг хотиним билан болаларимни номаълум одамлар ўлдириб кетишганди. Бироқ қотил шу кунгача топилмади. Улар қидирувда. Назаримда, бу ишда Ҳамиднинг қўли борга ўхшайди.

- Нега бундай қарорга келдингиз? - ҳайрон бўлди терговчи.

- Кўнглим сезяпти. Ўша куни мени прокуратурага чақиришганди...

- Нимага чақиришгани билан Ҳамид қизиқдими?

- Албатта-да, нималарни сўради, деб қизиқди. Мен унга терговчининг гапларини айтиб бердим.

- Айнан нималарни гапирдингиз? - терговчининг қизиқиши ортди.

Баҳром бир зум ўйланиб турди. Ўзини оқлаши мумкин бўлган ва айтиш дамда Ҳамидда шубҳа уйғотадиган сўзлар ёдига келди.

- «Уйингизнинг олдида сизнинг машинангизга ўхшаган ГАЗ-31 турганини қўшниларингиздан бири

кўрган экан», деганди терговчи. Шунини айтганимдан кейин Ҳамид жим бўлиб, ўйланиб қолди.

Терговчининг бошқа саволи қолмаганди.

Мирхолдор «Бой ота»га қўнғироқ қилиб, «одамингни тезроқ жўнат» деди. Ўша кунинёқ Султонхонни поездга чиқариб кузатиб қўйди. Етиб боргунча аёлнинг тоқати тоқ бўлди. Юраги сиқилиб кетди. Тўрт кишилиқ хонада гаплашадиган одам топилмади. Йўловчиларнинг иккитаси эр-хотинлар, биттаси қўлидан китоб тушмайдиган талаба эди. Султонхон дераза ойнасига пешонасини тираб, ташқарига тикилиб, хаёл суриб вақт ўтказарди. Ниҳоят, поезд манзилига етиб борди. Бекатда уни икки йигит кутиб олди. Машинага ўтқазиб, номаълум томонга олиб кетишди. Қаёққа ва кимнинг ҳузурига олиб кетишаётганини айтишмади. Машина саҳро ичига кириб борганда жувоннинг юрагига ғулғула тушди. Бўйдор, афти-ангори хунук бу кимсалар уни чўлга олиб келишаётганининг сабабини сўрагиси келдию аммо тилини тишлади. «Пешонамга ёзилганини кўраман», деган фикр кўнглидан ўтди. Машина ўн чақиримча масофани ортда қолдирди. Атрофда на бир қишлоқ ва на бир одам кўринарди. Чор томон кум тепалар. Яна беш чақиримча йўл юришди. **Брезент** уйча олдида тўхташди. Жувон йигитларнинг ишораси билан пастга тушди. Ўттиз қадамча нарида иккинчи чодир кўринди. Гуваладан ясалган ўчоқ ва каттагина қозон. Унинг ичида қорайиб кетган алюмин чўмич. Иккита сув идиши тўнтари-

либ ётарди. Бир аравача ўтин атрофга сочилганди. Чодир олдида ўтирган кекса ёшдаги одам уларни кўриб, ўрнидан турди.

- Хўжайин қаерда? - сўради йигитлардан бири.

- Сизларни кутяптилар! - жавоб қилди у.

Жувон саросимага тушганини билдирмаслик мақсадида қадини тик тутиб, йигитларга эргашди. Бирин-кетин ичкарига киришди.

- Хуш келибсиз, Султонхоним! - серсоқол одам ўрнидан туриб, аёлга салом берди. - Яхши етиб келдингизми? Марҳамат, ўтиринг!

«Соқол» ёнидан жой кўрсатди. Аёл ўтирди. Дастурхон ноз-неъматларга тўлдирилганди. Султонхон қўлини кўксига қўйиб, ўзига билдирилган илтифот учун ташаккур айтди.

- Аллоҳга шукр...

«Соқол»нинг ишораси билан йигитлар чиқиб кетишди. Мўйсафид қумғонда чой келтириб, кулба эгасининг олдига қўйди.

- Менинг исмим Мирхолдор. - деди у пиёлага чой қўйиб жувонга узатар экан. - Аллоҳ насиб айласа, сиз билан ҳамкорлик қиламиз. Одамларим бу ҳақда сизни огоҳлантиришган бўлса керак?

Аёлнинг кўз олдига «Бой ота» келди.

- Ризобек сиз ҳақингизда яхши гапларни айтди, - деди жувон пиёлани қўлига олар экан.

- У билан танишганимга икки йил бўлди. Шу давр ичида бир - биримизни тушуниб ишляпмиз. Ўйлайманки, сиз билан ҳам муштарак мақсад йўлида ҳамкорлик қиламиз. !

- Ўзаро ишонч ва ҳурмат бўлган жойда ҳамкорликка путур етмайди, оға, - жувон туксиз қошлари-

ни чимириб деди.

- Баракалло, қўнглимдаги гапни айтдингиз. Қани, марҳамат, овқатдан олинг. Йўл юриб очиққансиз!

Султонхон оч эди. Қовурдоққа қўл чўзди. Эшик вазифасини ўтайдиган парда кўтарилиб, бояги қариянинг қорайган юзи кўринди.

- Пешқадам, шўрвани сузайми?

Мирхолдор бош ирғади.

Вақт кеч бўлиб, қуёш уфққа ёнбошлаб, қум тепалар қизғиш шуълага бурканиб, аста-секинлик билан зулмат чодирини ташлаётганди. Овқатдан кейин Мирхолдор меҳмонни бажариши керак бўлган ишлар билан таништирди.

- Ўзингизга аёнки, бизнинг «моли»мизни бир давлатдан иккинчисига олиб ўтиш анча хатарли. Бу ишда абжирлик, ҳушёрлик билан бирга айёрлик, муғомбирлик даркор. Қўлга тушган одам ўзини бадном қилиб қолмай, балки ортидаги шерикларига ҳам зарар етказиши мумкин. Қўлимиздаги «дори»нинг ҳар бир грамма ҳисобли. Бошлиқларимизга граммларнинг ҳам ҳисобини берамиз. Чунки бизни пул билан таъминлаб туришади. Бизнинг уларга зарар тўғрисида гапиришга ҳаққимиз йўқ. Қўлга тушсак ҳар қандай ҳолатда ҳам «дори»ни кимдан олганимизни, кимга элтиб беришимизни айтмаслигимиз шарт. Агар биз бошлиқларни алдамасдан, садоқат билан ишласак, қўлга тушганда уларнинг шахсини фош қилмасак, албатта, бизни қутқариб олишади. Лекин уларни сиз ҳам, мен ҳам кўрмайман, ҳатто танимаймиз ҳам. Аксинча, бизни ҳар қадамда кўриб, кузатиб туришади. Бунини унутманг, Султонхоним! Сиз биздек дўстларингиз билан

ҳамкорлик қилишга рози бўлибсизми, демак, бу гапларимни ёдингизда сақлаб қолинг! Яна шуни унутмангки, сизнинг қўлингизга ишониб топшириладиган «юк»ни биз Афғонистондан валютага сотиб оламиз. Чегарани кесиб ўтаётган ҳар бир одам каттиқ текширувдан ўтказилади. Чегарачилар ёнингизда нима борлигини кўзингиздан билиб олишадди. Улар бир йил давомида бизнинг ярим тоннага яқин маҳсулотимизни ушлаб қолишди. Бу жуда катта йўқотиш. Бир вагон пулни ҳавога совуриш дегани, хоним! Аммо биз чекинмадик. Қўлга тушган одамларимизнинг аксарияти эркаклар эди. Улар ўзларининг ноўрин ҳаракатлари билан чегарачиларда шубҳа уйғотиб, қўлга тушишди. Биз ўйлаб-ўйлаб бу ишга аёлларни жалб этиш керак, деган қарорга келдик. Ўзига тўқ, қувноқ, гўзал ва албатта, босиқ аёллар чегарачиларда унчалик шубҳа уйғотмайди. Сиз уларга дуч келганингизда ўзингизни эмин-эркин тутинг, кўзларингизни яширишга ҳаракат қилманг, худди тўйга кетаётган одамдек табасум билан боқинг. Сўхбатлашганингизда ҳаяжонланганингизни сездириб қўйманг. Фалокат содир бўлиб, қўлга тушсангиз, «дори»ни биздан олганингизни айта кўрманг! Ким берган, қаёққа олиб кетяпсан, деб сизни қисти-қафасга олишлари, ҳатто қийнашлари мумкин. Буларга чиданг. Қамалган кунингиздан эътиборан бизнинг қарамоғимиздасиз. Ҳар куни турмага озиқ-овқат, кийим - кечаклар, кўнглингизни хушнуд этадиган буюмлар киритилади. Одамларимиз сизни озодликка чиқариш учун ҳаракат бошлашади. Қамоқда ўтирган ҳар бир кунингиз учун товон пули тўланади. Ўйлайманки,

сиз ўзингизни қандай гуруҳга кириб қолганингизни тушундингиз. Талабларингиз, бўлса айтинг?!

Мирхолдор бу сўзлар билан Султонхонни кўрқитиш фикридан йироқ эди. Парда ортидаги сўзлар ила уни огоҳлантирди, ҳушёр бўлишга ундади. Аммо жувоннинг юраги увишди. Қўлга тушиб қолишдан, қамалиб кетишдан чўчиди. Ортга қайтиб кетмоқчи ҳам бўлди. Бироқ шунча йўлни босиб ўтди. Қолаверса, ёлғиз эмаслигини, ортида ишончли ва забардаст одамлар борлигини, бошига ташвиш тушса улар ёрдам беришини, энг муҳими каттагина пул ишлашини ўйлаб, фикридан қайтди. Лекин тўланадиган ҳақнинг озлиги ўйлантириб қўйди.

- Ишончингиз учун раҳмат, оға! - деди жувон суҳбатдошининг кўзларига термулиб. - Мен ўз ҳунарларимни ишга солиб, «юк»ни сиз айтган одамларнинг қўлига топшираман. Афсуски, менга тўлайдиган маошингиз камлик қилади. Сўзларингизга қараганда, мен қил устида юрган одамга ўхшайман. Нотўғри қадам боссам тубсиз уммонга гарқ бўламан.

- Албатта, сизга тўланадиган ҳақни биз Ризо билан келишганмиз, - Мирхолдорнинг буришган қиёфасидан Султонхоннинг сўзидан норозилигини билса бўларди. - Икки минг доллардан ортиқ ҳақ тўлолмайман. Бусиз ҳам топган пулимизнинг кўп қисми харажатга чиқиб кетяпти.

Султонхоннинг кўзларида учкун чақнади.

- Менимча, икки минг доллар сизнинг ҳафтада бир чегара чизигини кесиб ўтишингизга камлик қилмас? - такрорлади Мирхолдор.

ҚАСОСКОР ҚАШҚИРЛАР

- Мени кечиринг, оға, Ризони зўрға минг долларга кўндиргандим...

Мирхолдор аёлга юзланди.

- Сизга минг доллар ваъда қилдимиз?

Мирхолдорнинг қошлари чимирилиб, асаблари таранглашиб, юзидаги ажинлар сони ортганини аёл кеч пайқади. «Бой ота»ни воситачига тўланадиган ҳақнинг ярмини чўнтак қилиб қолиши Мирхолдорнинг газабини кўзитганди. «Бу Саиднинг иши. Ризо иккиси тил бириктириб, пулнинг ярмини чўнтак қилишмоқчи бўлишган. Саиднинг қўлидан бошқа ишлар ҳам келади», деган ўй юрагини жизиллатди. У ишдаги барча омадсизликларда айнан унинг қўли бор, деб бағтар шубҳаланди. Бир ой муқаддам у топган одамлардан бири «дори»ни олиб, бедарак кетди.

Мирхолдорнинг боши қотди. Ўзгалардан кутиши мумкин бўлган хиёнатни яқин одами қилганига чидолмади. Аламини ичига ютди.

- Бундан кейин мендан оласиз!

Хонимнинг чеҳраси ёришди.

- Марҳаматингиз учун ташаккур, оға!

- Саид Ризо билан юк тўғрисида гаплашишдимиз?

- Мирхолдор ўзининг ёқимли табассуми билан аёлнинг юрагига қўл солди.

- Йўқ, оға. Улар менга фақат «юк»ни керакли одамнинг қўлига топширишимни буюришди, холос.

Улар ташқарига чиқишганда осмонга ой чиққанди. Мўйсафид билан яна бир йигит қозон олдида ўтиришарди. Аёл уларни овқат пиширишаётган бўлса керак, деб ўйлади. Лекин димоғига бошқа

нарсанинг иси урилди. У қозон ичига кўз ташлади. Қандайдир суюклик, сумалакдек билқиллаб қайна-япти.

- Сиз олиб кетадиган «юк» шу, икки кунда тайёр бўлади. Унгача шаҳарга тушиб, ишларингиз бўлса битириб келишингиз мумкин! - деди Мирхолдор. Кейин йигитлардан бирини чақирди.

- Фаффор!

- Эштаман, хўжайин!

- Ҳозироқ опанг билан шаҳарга туш, Саидни ернинг тагида бўлса ҳам топиб ке!

Фаффор милтиқни Мирхолдорга узатди.

- Бу сизда турсин, пешқадам!

- Хонамга олиб кириб қўй!

Мирхолдор қозон тепасига келди. Суюқликдан қошиқда олиб, татиб кўрди.

- Яна биров қайнасин, Ҳайдар! - деди қозон ёнида ўтирган йигитнинг олдига ўтирар экан. - Кейин идишларга жойлаштири! Индинга жўнатамиз!

Мирхолдор кечадан бери юрагини азоблаётган дардини унга айтгиси келди

- Назаримда, яна жойимизни ўзгартирадиганга ўхшаймиз!

Ҳайдар бошини кўтарди. Мирхолдорга юзланди.

- Бу ерга келганимизга ҳали бир ой ҳам бўлгани йўқ-ку.

- Икки одамимиз қўлга тушди, биттаси «дори»ни олиб кетганча изсиз йўқолди. Улар ментларга бизни сотиб қўйиши мумкин. Падарингга лаънат Саид бизга хиёнат қилаётган кўринади.

- Астафуриллоҳ, бўлиши мумкин эмас!

- Саид келса, бу гапнинг тагига етаман!

КАСОСКОР ҚАШҚИРЛАР

- Нонкўр, сизга ёмонлик қилишга қандай ҳадди сиеддийкин?!

- Қўйнимда илон сақлаб юрган эканман, Ҳайдар, кейинги пайтларда ишимизнинг орқага кетишидан унинг қўли бор.

- Билибсиз, хўжайин, мен ҳам шубҳаланиб юраддим, - Ҳайдар хаёлига келган фикрни тилига чиқарди. Мирхолдор газаб тўнғиган юзини унга бурди:

- Нимадан шубҳаланардинг, айт?!

Ҳайдар айтган гапига пушаймон бўлди.

- Нима десамикин хўжайин, шу десангиз, - у ўзини оқлайдиган баҳона излади.

- Гапни чўзмай айт, нимадан шубҳалангандинг?!

- Шу десангиз, хўжайин, Саид шаҳарга тез қатнайдиган бўлиб қолувди-да...

- Чайналмай, гапир!

- Айтяпманку, хўжайин...

Мирхолдорнинг назарида Ҳайдар Саид ҳақида билганларини яшираётгандек эди.

- Сезяпман, сен исқирт ниманидир беркитяпсан? Ишқилиб шерикмасмидинг?!

- Шу, хўжайин, Саид «дори» пишираётганимизда қозоннинг тепасида тез-тез айланиб қоларди. Бир гал тайёрлаб қўйган «дори»миздан озгина камайиб қолувди...

- Нега ўшанда айтмадинг?!

Ҳайдар елкасига тушган муштан гандираклаб, ўчоқнинг олдига бориб қолди.

Фаффор эртаси куни Саидни бошлаб келди. У ўзини бу ерда нималар кутаётганидан беҳабар эди. «Султонхон кўнмаган бўлса керак», деб ўйлаганди. Мирхолдор уни қаҳр-газабга йўғрилган сўзлар би-

лан қарши олди.

- Нима айб қилганингни биласанми?! ўшқирди Мирхолдор.

- Ўлимдан хабарим бор, бироқ... - Саид дудуқланди. Унинг қўл-оёғи қалтираб, юзи оқариб кетганди.

- Сен, ўлимингдан ҳам беҳабарсан, ажал тортганини билганингда келармидинг?! - мушт бўлиб тугилган қўлини боши узра кўтариб, Саиднинг теласига келди Мирхолдор. - Одамларга қанча ҳақ тўлардинг? - бошига тушган муштан ҳам қаттиқроқ зарба эди бу савол.

«Кампир сотибди», деган ўй Саиднинг юрагига ўқдек қалади.

- Сиз ваъда қилган пулни олишарди, хўжайин?

- Ёлғон, гапиряпсан!! Агар уларга ваъда қилинган пулнинг ҳамасини берганингда ҳеч бири қўлга тушмасди, «дори»ларимни олиб қочмасди, мени сотмасди. Ҳар ойда жой алмаштириб, қочиб юрмасдим! Тушундингми?! Ризонинг одамига қанча ваъда қилганинг?

Саид таслим бўлишни истамади. Бу ерда гувоҳ йўқ. У билан алоқа қилган одамлар қочиб кетган, баъзилари темир панжара ортида.

- Икки минг доллар! - деди атрофга аланглаб.

Мирхолдор унинг бошига яна мушт туширди.

- Нонимни еб, тузимни ичиб, ёлғон гапиряпсан!!

- Хўжайин...

- Юм оғзингни, Султонхон менга ҳамма гапни айтиб берди.

- Хўжайин, ўшанинг сўзига ишониб, мени азоблашингиз инсофданми?

- Оғзингни юм! - Мирхолдор чугундек залворли

қўли билан Саиднинг пешонасига урди. - Сен бизга хиёнат қилдинг!

Саид бошлигининг оёғи остига йиқилди.

- Тавба қилдим, бир қошиқ қонимдан кечинг!!

Мирхолдор чодир томонга қараб қичқирди.

- Фаффор!!

Фаффор келди.

- Буюринг, пешқадам!

- Бунинг қўл - оёғини боғлаб, юлғун остига ташлаб қўй.

Фаффор Саиднинг қўлларини қайириб, чилвир билан боғлади-да, юлғун томон ҳайдади.

- Қўлга тушибсан-да, тумшуғингдан илинибсанда! Сотқиннинг жазоси шу! Энди ўлигинг шу саҳрода қолиб кетади.

- Султонхон қаерда? - сўради гўё аёл келса унинг жонига оро кирадигандек.

- Буни пешқадамдан сўра!

Фаффор қўли билан Саиднинг биқинига ниқтаб, тезроқ юришга ундади.

- Худо хайрингни берсин, ошна, қўлимни бироз бўшат, оғрияпти!

- Кўп гапираверма, илдамроқ юр, офтобда турсам бошим оғрийди.

Фаффор уни юлғун остига ҳайдаб келди.

- Маконинг шу ер, дамингни олиб ётавер!

Паст бўйли, қуриган шоҳлари кесилган дарахт остига бир чимдим соя тушиб турарди.

- Бу ер офтоб-ку! - минғирлади Саид.

- Хўжайиннинг гапини эшитмадингми? Қани ўтир, оёқларингни узат, боғлашим керак. Қочиб кетсанг, бошим балога қолади. Бўл, узат оёқларингни!

Ғаффор Саиднинг оёқларини боғлади. Унинг додлашига қарамай, чилвирни шу қадар тортиб, қисиб боғлади-ки, томиридаги қон тўхтаб қолгандек, увишди.

- Сал бўшат, онангни... оёқларим оғрияпти! - бақирди шеригини яхши гаплар билан йўлга сололмаслигини билган Саид. Ғаффор бармоқларига ёпишган қум парчаларини қоқиб, иршайди.

- Жон ширин эканми, а?! Бизни қўлга тушириб берганинда ментлар ҳам ҳаммамизни бундан баттар қийнашарди? Сен эса хурсанд бўлардинг?! Хо... хоо!!

Саид боши узра ўлим шарпаси кезиб юрганига ишонди. Ҳеч қандай тавба-тазарру, ҳатто Султонхоннинг илтимоси ҳам уни бу азобдан қутқаролмаслигини тушунди. Тирик қолишнинг бирдан-бир йўли - қочиш.

Саид қоронғу тушишини кутди. Қиёмга келган қуёш қайноқ нурларини тутқуннинг боши узра сочарди. Баданидан тер қуйиларди. Кўйлаги ивиб, қум ёпишиб қолганди. Тутқун юраги патиллаб, ўпкаси бўғзига тиқилиб қолгандек нафас оларди. Остидаги қум куйдирарди. Оғзида нам қолмади. У Ғаффорни чақирди:

- Ғаффор!! Ҳой Ғаффор!!

Йигит қиё боқмади.

- Падарингга лаънат, иссиқдан ўлиб қоламан, мени салқинроқ жойга ол! Нега раҳминг келмайди. Ўлиб қолсам уволимга қоласан! - хириллади Саид.

- Бақир, қаттиқроқ бақир! - деди Ғаффор тутқун ётган томонга эринчоқлик ила қараб. - Бу ерда жонингга ачинадиган одам йўқ!

Саид охир-оқибат ҳолсизланиб, бошини қумга ташлади. У ўликдек чўзилиб ётарди. Кўп сув йўқотганидан этидан нам қочиб, чилвир бўшаб, томирларидаги қон ҳаракатга келганди.

Қанча ётди, билмайди, қулоғига чалинган овоздан бошини кўтарди. Фаффор келаётган бўлса керак, деган умидда бошини кўтарди. Аммо у бояги жойида ёнбошлаб ётарди. «Сен ҳажиқиз, бир кун кўлимга тушасан, ёниб турган оловга ташламасам, отамнинг ўғли эмасман», ўзича пичирлади Саид. Бошини қайтадан қумга қўйди. Яна бояги товуш эшитилди. «Гапим таъсир қилган бўлса келаётгандир», деб ўйлади. Ёшланган кўзлари икки қадамча нарида ялпоқ бошини кўтариб, эшилиб, судралиб келаётган олачипор илонга тушди...

Мирхолдор Фаффор келтирган овқатдан бирикки чимдим еб, ёстиққа бош қўйди. Ҳаёл уни ўтмишидаги ажабтовур воқеалар томон олиб кетди. Саид билан уч йил бирга ишлашди. Икковларининг ҳам чўнтаклари бўм-бўш, ҳемирисиз эди. Мирхолдор таниш-билишларидан қарз кўтарди. Тижорат билан шуғулланишди. Савдони Саид қилди. Мирхолдор шаҳар кезиб, ноёб моллар келтирди. Топаётган пуллари чакки эмасди, аммо қониқишмасди. Хорижлик ҳамкорлари Мирхолдорга янги иш таклиф қилишди.

- Сиз бошқариб турасиз, савдони бошқа одамлар қилишади, - дейишди улар. - Муҳими, ҳозирги ишингиздан юз баробар кўп фойда кўрасиз. Бир йилдаёқ бойиб кетасиз!

Пул ишқи юрагини қитиқлади. Оқибатини ўйламади. Улар айтган ишни Саиднинг зиммасига

юклади. Харидорларни Россиядан излади. Эски танишлари ёрдамлашиб юборишди. Бир гал Мирхолдор чегарада қўлга тушди. Уни формасиз одамлар ушлашди. Ёнидан ярим килограммдан мўлроқ героин чиқди. Кўзларини боғлаб, машинага ўтқазиб, номаълум томонга олиб кетишди. Камерага эмас, қандайдир ертўлага қамашди. Икки кун сўроқ-саволсиз ётди. Тергов қилиш учун тепакал одам кирди. На тожик ва на русга ўхшарди. Тили ҳам галати эди.

- «Дори» савдоси билан кўпдан бери шуғулланасанми? - сўради кал.

- Йўқ, - жавоб қилди Мирхолдор.

- Тўғриси айт, ўзингга қийин бўлади. Шерикларинг кимлар?!

- Ёлғизман...

- Ёлғон!

«Терговчи» аччиқланмади. Эшик олдида турган йигитларга қараб қўйди. Улар Мирхолдорни ўртага олиб дўппослашди.

- Шерикларингни айт?

- Ўзимман!

- Героинни кимга элиб берардинг?

- Ўзим чекардим! зўрға жавоб қайтарди Мирхолдор.

Йигитлар яна дўппослашди. Мирхолдор калтакларга ўзини тутиб берди-ю аммо шерикларини сотмади. Саид турган жойни айтса, азоблардан қутуларди. Худди итни тепгандек тепишмасди. Мирхолдорни ҳушдан кетгунча уришди. Эрталаб ўзига келди. Тушдан кейин кал қайтиб кирди.

- Шерикларинг ким, «дори»ни кимдан олардинг,

кимларга сотардинг? - сўроққа тута бошлади.

Мирхолдор лом-мим демади.

Кал уни ертўладан олиб чиқиб кетди.

- Ювинтиринглар, кийинтиринглар! - буюрди ёрдамчиларига.

Мирхолдорни овқатлантиришди. Яраларини боғлашди. Кейин яна калнинг олдига олиб киришди.

- Сенга ишондик. Биз билан ишлайсан, - деди Мирхолдорга.

- Сиз кимсиз? - сўради Мирхолдор.

- Кимлигимизни суриштирма. Муҳими, топшириқларимни бажар, буйруқларимизга итоат қил!

- Нима қилишим керак?

- Танишларинг билан алоқангни мустаҳкамла. Улардан кўпроқ «дори» ол. Атрофингга ишончли одамларни йиғ!

- Мени танишларим йўқ, - Мирхолдор калнинг мақсадини тушунмади. У мени алдаяпти, деб ўйларди ҳамон.

Бу гапдан кал аччиқланмади. Юзида газаб эмас, балки кулгу ўйнади. Тўртмадан бир даста суратларни олиб, қўлига тутқазди. Мирхолдор расмлагиларни таниди. Саид ҳам бор эди. Терговчининг қўлида унинг айбини фош қиладиган шунча далилий ашёлар бор экан, нечук шерикларини сўради? Синовдан ўтказдимми?

- Маблагим йўқ, - деди ёнидаги одамнинг кимлигини тушуниб.

- Пул билан ўзим таъминлайман!

Кал бармоқларини қарсиллатди. Ёрдамчиларидан бири «дипломат»ни унинг олдига қўйди.

- Беш юз минг доллар! Ҳаммасига «дори» оласан!

Қайта ишлайсан!

- Уни кимга бераман?

- Одамларимиз кимга топширишингни айтишадди. Тушундингми?!

Мирхолдор ҳеч нарсага тушунмаган бўлса-да, минғирлади.

- Тушундим....

У пулни олиб, юртига қайтди. Саид уни кутиб ўтирарди.

- Тинчликми? Нега бу қадар узоқ қолиб кетдинг?

- сўради у Мирхолдорнинг моматалоқ бўлиб кетган юзига тикилиб. - Бирортаси билан жанжаллашдингми?

- Сўрама, мени аввалига Худо урди, кейин бандаси бойлик берди!

Улар бундан кейин бажарадиган ишлар хусусида маслаҳатлашишди.

- Эртага мен танишларимнинг олдига жўнайман... Кетганимни биров билмасин!

- Пул йўқ-ку, олиб келган героинларимиз турибди...

- Қанча қолган?

- Икки килограммча, - жавоб қилди Саид.

- Яхши. Мен келгунча қимирлатма. Аввалги мижозларимиз келса, биз энди бунақа ишлар билан шуғулланмаймиз, деб қайтариб юбор.

Мирхолдор «дипломат»ни Саиднинг олдига қўйди.

- Ичида беш юз минг бор. Одамнинг кўзи тушмайдиган жойга беркит.

У ўрнидан турди. Шерикларини қидириб жўнади. Бир ҳафтача йўқ бўлиб кетди. Ниҳоят, қайтди. Халтасида ҳали ишланмаган героин бор эди. Хон-

тахта устига ёши. Шу пайт кимдир эшик қоқди. Саид чиқди. Остонада нотаниш одам турарди.

- Мирхолдор шу ердами?

- У киши... - Саид унинг йўқлигини айтмоқчи эди, ammo нотаниш кимса унинг сўзини бўлди.

- Чақириб юбор!

Мирхолдор чиқди. Келгувчининг башарасига боқиб, танимади.

- Хизмат?

- Шеф сиз билан эрталаб учрашмоқчи, - деди у.

- Қаерда?

- Поездда!

- «Юк» билан а?

- Шундай!

- Уни кимга топшираман!

- Одамларимиз поездга чиққанингизда айтишади!

У бармоғидаги бриллиант кўзли узукни олиб, Мирхолдорга узатди.

- Одамимизнинг қўлида ҳам шундай узук бўлади.

Шунга қараб муомала қиласиз!

Мирхолдор эрталаб йўлга чиқди. Кўрқувни унутганиди. Чегарада ҳам ортиқча текширишмади. Поезд Москвага яқинлашганда хонасига ёши улуғ одам кириб келди. Мирхолдор шошиб унинг бармоқларига қаради. Узукни кўрди. Лекин гапирмади. Бир четга ўтирди. Поезд бекатга кириб келганда «Ортимдан юр», деди. Улар бирин-кетин пастга тушишди. Хилват жойга келишганда:

- «Юк»ни бер! деди бегона одам.

Мирхолдор қорнига боғланган «дори»ни олиб, унинг қўлига тутқазди.

- Ҳаммаси!

Нотаниш кимса индамай ортига буриб кетди. Мирхолдор киссавурга пулини олдирган одамдек анқайиб қолди. Кейин бекатга қайтди. Нима қилишини билмай, боши қотиб ўтирганда бриллиант кўзли узук таққан яна бир одам келди. Қўлига чипта тутқазди.

- Ярим соатдан кейин поезд келади. Уйингга қайт!

Мирхолдор уйига келган куни калнинг одамлари «бошқа безовта қилмаса керак», деб ўйлаганди. Икки кун ўтиб йўқлашди. Олдига бир даста пул ташлашди.

- Улушинг, хўжайин хурсанд бўлди!

Мирхолдор пулни кўриб, кўзларига ишонмади. Бир йил ишласа-да, шунча бойлик тополмасди.

- Ўрнингга одам топ! «Юк»ни у олиб боради! Узукни бармоғига тақиб қўй!

Мирхолдор бу ишни Саиднинг зиммасига юкледи. У шаҳар айланиб танишларидан бирини топди. Кўринишидан абжир ва уддабуронлиги билиниб турадиган бу кимса Мирхолдорга ҳам маъкул тушди. Қорнига героинни боғлаб, қўлига чиптани тутқазиб, поездга чиқариб қўйди. Бу галги сафар омадсиз келди. Одамларини чегарада ушлаб қолишди. Бу хабарни калнинг вакили келтирди.

- Зудлик билан жойингни ўзгартир, - кўрсатма берди у. - Одаминг қўлга тушди!

Мирхолдор одамларини эргаштириб, тепалар ичидан макон топишди. Бу ерда инсон зоти кўринмасди. Мирхолдор чегарага жўнади. Катта миқдорда героин олиб ўтди. Уни қайтадан ишлади.

- Аёл киши топ! - буйруқ берди Мирхолдор.

Улар чегарачиларда у қадар шубҳа уйғотмайди.

Саид шаҳарга тушди. Ризо унга Султонхонни рўпара қилди.

Бир-иккита ташмачининг қўлга тушиши, минг азобда тайёрланаётган «дори»ларнинг сирли равишда камайиб бораётгани ҳақиқатдан ҳам Мирхолдорнинг кўнглида шубҳа уйғотганди. Бу ишда Саиднинг қўли борлиги хаёлига келмаганди. Султонхоннинг ҳақидан уриб қолганлиги эса унинг барча гумонларини ҳақиқатга айлантирганди.

Саид чинданам илондан кўрқарди. Бу ерларда заҳарли илонларнинг яшашини, чаққан одам бир неча соатдан сўнг фалаж бўлиб, ўлишини эшитганди. Саид ўзи томон тилини чиқариб, тухумдек бошини чайқаб, хиёл очилган оғзидан заҳар томиб, ўроқ тишларини кўрсатиб келаётган илонни кўриб, қичқириб юборганди. Унинг овози Фаффорнинг кулоқларига етиб борди.

Илон бошини янада баланд кўтарди. Аччиқланиб вишиллади. Одамнинг кўрққанини кўзларидан билди. Саид илоннинг ҳужумидан қутулиш мақсадида жон талвасасида орқага ташланди. Ёнбағирликка келиб қолди ва пастликка юмалаб кетди. Олдинга ташланган илоннинг оғзи қумга тўлди. У анча нарига бориб қолган одамга ҳужум қилишни истамади. Кўрғонидан ёвни қувганидан кўнгли таскин топиб, юлғун остидаги тешикка бошини суқди.

Фаффор тепаликка боққанда Саид жойида кўринмади. Кўрқиб кетди ва ўрнидан туриб, чошиб юлғун олдига келди. Пастда ётган тутқунни кўриб, кўнгли таскин топди.

- Нима бўлди? Нега оламни бузгудек бўкирасан!

- деди оёгини Саиднинг кўкрагига қўйиб.
 - Илон, юлғун остида илон! Чақмоқчи бўлди! - Саид зўрға тилга кирди.
 - Жойини эгаллаб олганингдан кейин қувади-да.
 - Фаффор бошини чайқаб қўйди. Қани, тур ўрнингдан. Илонга бу ернинг янги эгаси мана шу киши, деб тайинлаб қўяман, у сени бошқа безовта қилмайди! Хо... хо!! қотиб-қотиб кулди Фаффор.
 - Керак эмас, бормайман, шу ерда ётавераман! - деди Саид бироз ўзига келгач.
 - Майли, сен истаганча бўла қолсин! - Фаффор чирт этиб тупуриб, ортига бурилиб чодир томон юра бошлади. Саид унинг изидан қичқирди.
 - Фаффор, тўхта!
 - Яна нима дейсан? - ҳайрон бўлиб ортига қайрилди.
 - Сув бер, томоғим қақшаб, ичим ёниб кетяпти. Ўлиб қоламан!
 - Сув ичгинг келдими? Чанқадингми? - Фаффор Саидга қараб бир нарса ёдига тушгандек, шошиб шимининг тугмаларини бўшатди. Сўнг унга қараб чоптирди.
 - Ўлдираман, ўлдираман, Фаффор, бу ишинг учун соғ қўймайман! - қичқирди аламзада Саид.
- Шу дамда чўлни ёндириб-куйдирган қуёш ўзининг сўнгги нурларини йиғиштириб, тепаликлар ортига ёнбошларди.
- Саид оёқ-қўлларини чилвир азобидан холос этди. Фаффорнинг чўзилиб ётганини кўриб, чодир томон эмаклаб юрди. Мирхолдор эса кўринмасди. «Ухлаётган бўлса керак», деб ўйлади Саид. У сас чиқармай чодир олдига келди. Фаффордан эшитган ҳақо-

ратлари, айниқса, юзига қараб чоптиргани юрагига санчилган пичоқ мисол азоб берарди. Жисми жони қасос оташида қовриларди. Қозон остидаги олов аллақачон ўчган бўлса-да, иссиқ ҳовур кўтарилиб турарди. Дорининг иси ҳавони тутганди. Ҳайдар эса анчадан буён кўринмасди. Афтидан, у хўжайиннинг топшириғи билан қаёққадир кетган.

Саиднинг кўзи Фаффорнинг белидаги пичоққа тушди. Уни шарпасиз суғуриб олди. Тиз чўкиб, бир қўлини Фаффорнинг оғзига босди, ханжарни эса юрагига санчди. Фаффор жон ҳолатда типирчилади. Додламоқчи бўлди, аммо Саиднинг гавдаси унинг қимирлашига имкон бермади. У типирчилаб охири тинчиди. Саид пичоқни мурданинг кўкрагидан суғуриб олди. Мирхолдорнинг чодирни томон юрди. Эшик ёнида тўхтади. «Сени уйқунгда ўлдириш номардлик. Бир мегажиннинг сўзига ишониб, мени азобладинг, қонимни ичмоқчи бўлдинг. Аммо мен номард эмасман, вақти келиб сен билан юзма-юз бўлганимда, ўзимнинг ҳақлигимни исботлаб, кейин ўч оламан. Жазосиз қолмайсан».

Саид барханлар томон юриб кетди. Зулмат уни кўздан яширди.

Мирхолдор ташқарига чиққанда осмондаги ой мўл-кўл нурларини саҳро узра сочганди. У тепаликдаги юлғун ортига ўтди. Саид билан гаплашиб олмоқчи бўлганди. Аммо излаб келган одами кўринмади.

- Саид! Ҳо, Саид!

Атрофга боқди. Саид кўринмади.

Мирхолдор негадир кўрқиб кетди. Барханлар ютиб юборадигандек эди. У чодирга қайтди. Ғ

аффорни оғзига келган сўзлар билан сўкиб, чақирди.

- Фаффор, турсанг-чи ўрнингдан! Саид қочибди!

Фаффордан садо чиқмади. Мирхолдор белига тепди.

- Ўлиб қолдингми, тур!!

Фаффор қимирламади. Юзини қумга босганча ётаверди. Қашқирдай қутурган Мирхолдор бўйнидан ушлаб, тортди. Кўзи қонга ботган кўйлагига тушганда, юраги шув этиб, мурдани ташлаб юборди.

Ҳамид Олма-Отага кечки пайт етиб келди. Шаҳар совуқ эди. Поезддан тушиши биланоқ эти жунжикиб, қалтиради. Кийимлари юпун эди, иссиқроқ кийим харид қилиш мақсадида бекат ичидаги дўконга ўтди. Поездга чиққанда хавотирланганди. Лекин йўлда ҳеч ким уни тўсмади, ҳужжатини ҳам суриштирмади. Устидаги юпқа кийим билан мелисаларда шубҳа уйғотмаслик учун тезроқ кийиниб олиши керак эди. Баҳром берган минг доллар чўнтагида эди. У дўкондан ўзига мос куртка харид қилди. Дилдираётган баданига илиқлик югурди. У меҳмонхоналарда яшай олмасди. Ҳужжат сўрашадди. Ўзини тутиб бериши мумкин. Нима қилиш керак? Бегона шаҳар, бегона одамлар! Танишибилишлари йўқ. Ўйлаб - ўйлаб ниҳоят, хусусий хонадонлардан жой топишга қарор қилди.

Матбуот дўконидан реклама газетасини сотиб олди. Тезда ўзи излаган нарсани топди. Кўрсатил-

ган манзилга қўнғироқ қилди. Хонадон эгаси билан суҳбатлашди. Керакли маълумотларни олгач, ай-тилган манзилга жўнаб кетди. Тўртинчи қаватга кўтарилиб, эшик тепасидаги қўнғироқ тугмачасини босди. Йигирма беш ёшлардаги қиз эшикни очди.

- Ижара учун уй қидириб юрган одам мен эдим, - деди Ҳамид уй эгасига.

- Марҳамат, киринг!

Қиз ўзини четга тортиб, меҳмонга йўл бўшатди.

- Кечиринг, уй сал тартибсизроқ, супуриб-сидиришга улгурмагандим!

- Хижолат бўлманг!

Ичкари кирганда Ҳамид уйнинг озода ва шинамлигини кўриб ҳайрон қолди. Ҳамма нарса тартиб билан териб қўйилганди. Фақат гилам устида қизнинг устки кийимлари сочилиб ётарди. Бунинг устига ошхонадаги стол йиғиштирилмаган, афтидан қиз овқатланиб ўтирган бўлса керак.

- Марҳамат, ўтиринг, - уй эгаси меҳмонни диванга таклиф қилди. Телефонда сизга айтиш керак бўлган гапни унутибман, - деди қиз хижолатомуз. Гап шундаки, мен уйни эмас, балки, унинг бир хонасини ижарага беришим мумкин.

- Ҳечқиси йўқ, мен ёлғизман. - деди Ҳамид. У имкон қадар ўзини ўқимишли ва зиёли сифат кўрсатишга уринарди. Ҳар бир гапни шошмасдан айтарди.

- Менинг исмим Ҳамид, бу ерга бир танишимни излаб келдим, - деди меҳмон.

- Хурсандман, - деди уй эгаси оппоқ қўлини чўзиб. - Менинг исмим Наташа... - қиз ўзининг исмини мулойим оҳангда айтди.

- Хижолат бўлманг, Наташа, менга бир хона этади.

- Ростданми? - жилмайди Наташа. - Унда юринг, мен сизга ётоғингизни кўрсатай.

Хона Наташа айтганчалик кичик эмасди. Ҳамид хонани кўздан кечирар экан, бу ерда яна бир хона борлигини билди.

- Сиз қаерда турасиз?

- Мен қўшни хонада тураман, - жавоб қилди қиз. У меҳмонга хона ёқмаган бўлса керак, деган хавотирда эди. Шунинг учун «Сизга маъқулми?». деб сўради паст овозда.

- Маъқул, - жавоб қилди Ҳамид.

Қизнинг чеҳраси ёришди.

- Унда бемалол жойлашингиз мумкин. Бу ерда неча кун қолмоқчисиз?

- Бир ҳафта!

- Мени кечиринг, аванс тариқасида пулнинг ярмини олдиндан тўлашингиз лозим.

Ҳамид ҳамёнидан юз доллар олди ва уни Наташага узатди.

- Мана, икки ҳафталик ҳақингиз. Бира тўла ҳисоб-китоб қилганимиз маъқул.

Наташа пулни халатининг чўнтагига солди.

- Сиз бемалол, ўз уйингиздагидек жойлашинг, мен пастга тушиб дўкондан озиқ-овқат харид қилиб келай. Уйда егулик қолмаганди.

Икки кун йўл юриб, толиққан бўлишига қарамай, Ҳамид анча тетик ва бардам эди. Юрагидаги ваҳимали кўрқув тарқаб кетганди. Мелиса излаб, бу ерга келмайди. Ўзга юрт, ўзга одамлар орасида уни топиш осонмиди? Қидирув ўз юртида, ўз шаҳрида

давом этишига қаттиқ ишонарди. Бу ердаги мели-саларнинг у билан неча пуллик иши бор? Муҳими, тўполон кўтармаса, безорилик қилмаса, бировни хафа қилмаса ҳеч ким унга тегмайди.

Орадан ярим соатлар ўтиб, Наташа иккита халтада озиқ-овқат кўтариб кириб келди. Унинг чеҳрасидан кайфияти яхшилиги билиниб турарди.

- Қорнингиз тўқ бўлмаса керак? - сўради қиз. - Ҳозир овқат тайёрлаймиз.

Ҳамид уни лабларида ним табассум билан кузатди. Тилларанг сочлари елкасига тушиб турган Наташа эгнидаги оқ халат билан унинг кўзларига жуда чиройли кўринарди.

- Агар қарши бўлмасангиз, овқатни мен тайёрла-сам, сиз бугун менинг меҳмоним бўласиз.

- Қандай овқат тайёрламоқчисиз? - сўради уй бекаси.

- Буниси ҳозирча сир!

Наташа йигитнинг кўзларига тикилди. Бироқ у бу кўзлар ва сохта табассум юракдаги ғам ҳамда қайғуни яшириб турганлигини билмасди. У ўзи учун керакли бўлган маъноларнигина уқиб олди.

- Қарши эмасман. Одатда эркаклар тайёрлаган таомлар аёлларникига нисбатан ширинроқ бўлади. Менинг ёрдамим керак эмасми?

- Малол келмаса, сабзи билан пиёзни тайёрлаб берсангиз. Қолганини ўзим уддалайман.

Наташа сабзи билан пиёзни арчиб берди. Бу орада Ҳамид гуручни тозалади. Наташа четда томошабин бўлиб туролмасди. Ҳамиднинг чаққон ҳаракатларини кузатиб, унинг қандай таом пиришаётганини билишга уринарди. Масаллиқлар қозонга

ташланганда у:

- Билдим, қандай овқат тайёрлаётганингизни, - деди.

- Хўш, қандай овқат экан, айтингчи?

- Палов!

- Топдингиз!

Ҳамид ошни дамлаб, дўконга тушиб келмоқчилигини айтганида Наташа:

- Фақат супермаркетга ўтинг, ўша ерда арзонроқ сотишади, - деди. Ҳамид пастга тушиб, супермакетни излади. У уйдан юз метрча нарида жойлашганди. Тахталаларга териб қўйилган винолардан икки шиша олиб, сумкасига ташлади. Кейин колбаса ва апельсин харид қилди. Наташа учун икки дона шоколад ҳам қўшиб олди. У қўлида икки сумка юк билан қайтиб келди. Бу орада қиз стол устини безаб улгурганди.

- Сиз ажойиб уй бекасисиз, - деди безатилган столга назар ташлаб. Меҳнатингизни қадрлаш ва ювиш керак!

Ҳамид винони олиб, стол устига қўйди ва қадаҳларга қўйди.

- Мен учун кейин ичамиз, аввал бу дунёдаги барча яхши одамлар учун ичайлик. Яхшилар яна ҳам кўпайсин!

- Ўринли таклиф, - мамнунлик билан қадаҳни қўлига олди Ҳамид. - Сиз айтган одамлар учун. У негадир яхши деган сўзни ишлатолмади. Иккинчи қадаҳ меҳмоннинг ташрифи учун кўтарилди. Кейингисини эса Наташанинг соғлиги учун олишди.

Ҳамид қўлларини иягига тираганча, Наташадан кўзини узмай ўтирарди. Уларнинг қорни оч бўлса-

да, винонинг ўткир ҳиди иштаҳаларини бўғиб қўйганди.

Ҳамид ўз ҳаётида кўплаб аёллар билан учрашган, ҳар гал улар билан суҳбати бу қадар эркин ва хотиржам бўлмаганди. У учратган аёллари билан узоқ вақт юришни истамасди. Бир - икки ҳафталик муносабатдан сўнг ундан қочишга ҳаракат қиларди. Вақти келиб табиат уни аёллар билан яқин муносабатда бўлишга ундарди. Ва яна унинг ҳаётида ажабтовур воқеалар бошланарди. У бошни айлантирадиган ифторлар исини яқиндан туйишга ошиқарди. Ҳамид ўзи сезмаган ҳолда қаршисида ўтирган қизнинг нозик бўйнига қўлини ташлади ва енгил ҳаракат билан уни бағрига тортди. Ичкиликдан боши айланган қиз йигитнинг кўкрагига бош қўйди. Димоғларига урилган ажиб бир ифтордан йигит баттар маст бўлди. Наташа қаршиликсиз унинг қучоғига кирди. Ва кўксиде йигитга бўлган интилиш тўлқин мисоли жўш урди.

Ҳамид кўзларини очганда тонг ёришганди. Ним қоронғу хонада бағрида ётган қизни бошқа кўз билан кўрди. Наташа кўзларини очди ва йигитга қаради. Уларнинг юраги ишқ оташида ёнарди. Бу эса улар ҳаётида содир бўлиши мумкин бўлган воқеанинг бўлиб ўтганлигини мияларида чақин мисоли ёритди.

- Ҳафа эмасмисан? - Ҳамид жуда осудалик билан сўради.

- Асло, мен учун жуда ҳам яхши, - жавоб қилди Наташа.

Наташа йигитнинг кўкракларини силади ва худди ўзига ўзи гапиргандек шивирлади.

- Бундай воқеа менинг ҳаётимда илк бор содир бўлиши.

Ҳамид эрталабки овқатдан сўнг ҳамёнидаги пулларни санаб кўрди. Ишлатмасдан еб ётиш учун узоғи билан бир ойга етгулик ақчаси қолганди. Бегона юрт, ёд одамлар орасида қийналмаслик учун ишга кириш лозимлигини ўйлади.

...Бозорда ҳаммоллик қилиб юрган Ҳамиднинг бахтига юртдошларидан бири учраб қолди.

- Мен уйимга жўнаяпман! - деди у. - Хоҳласанг ўрнимга сени қолдираман.

- Нима иш қилишим керак?

- Лўли чолнинг хизматини қиласан. Яхши одам, меҳнатингга яраша ҳақ тўлайди.

- Яхши бўларди, арава судраш ҳам жонимга тегди!

- кутилмаган таклифдан боши осмонга етган Ҳамид розилигини изҳор қилди.

- Сени кеч соат еттида кутаман, исмим Искандар!

- деди йигит унга манзилини тушунтириб.

Бу учрашув Ҳамид учун кутилмаган бахтга айланди. Анчадан бери арава тортиш жонига текканди. Бунинг устига бозорда ишлаш ҳатарли эди. Танишлари учраб қолишидан ёки мелисанинг қўлига тушишдан хавфсирарди. Лўли чолнинг уйида ишласа, таниш кўзларга ташланмайди. Кўрқиб яшамайди ҳам.

Ҳамид оқшомда ҳамюртининг ёнига борди. Искандар уни кутиб ўтирганди, чолнинг ҳузурига олиб кирди. У ёши олтмишлардан ўтиб қолган, гавдали, юзининг ярмидан кўп қисмини мош-гуруч соқол босган, кўринишидан кўрқинчли кимса эди. Лўли катта-катта кўзларини Ҳамидга тикиб, андак жим

қолди. Қариянинг қарашларидан юрагини ваҳима босди.

- Исминг нима? - ниҳоят тилга кирди чол.
- Ҳамид, - унинг овози титраб чиқди..
- Қачон келдинг бу ерга? - қария томирларига қон қуюлиб, қизарган кўзларини унга тикиб турарди.
- Бир ой бўлди!
- Кўлингда ҳунаринг борми?
- Ҳар қандай иш бўлса бажаравераман!
- Машина ҳайдашни биласанми?
- Биламан, аммо ҳужжатларим йўқ!
- Эшик олдида менинг «Жигули»м турибди, эрталабгача юриши керак!

Қария гап тамом, дегандек ўрнидан турди.

Машина эски эди. Кўринишидан бой-бадавлат бу чолнинг алмисоқдан қолган машинани миниб юриши кулгили эди. Ҳамид туни билан машинани таъмирдан чиқарди. Эрталаб юргизди. Лўли машинанинг овозини эшитиб мамнун бўлди.

- Ўзинг ҳайдайсан! - деди у машина ортидаги ўриндиққа ўтирар экан.

- Ҳужжатларим йўқ, амаки!
 - Менинг машинамни шаҳарда ҳеч ким тўсмайди.
- Ҳамид рулга ўтирди.
- Қаёққа борамиз?
 - Дала-ҳовлига!

Ҳамид дала-ҳовлининг қаердалигини билмасди. Катта йўлга чиқишганда сўради:

- Қаёққа юришимни айтиб турунг, амаки, мен дала-ҳовлингизни кўрмаганман!

Машина катта йўлда елиб борарди. Шаҳар ортда қолди. Чол лабидаги сигаретани тутатиб, бироз

пастга туширилган ойнадан ташқарига боқиб, ўй сурарди. Яйдоқ далалар, овуллар кўринди.

- Унга қайрил! - қария дарахтлар кўкариб турган томонни кўрсатди. - Менинг ҳовлим ўша ерда!

Олисдан кўриниб турган дарахтларнинг бўйи баланд бўлса-да, танаси йўғон эмасди. Атиги беш-олтита ёғочдан қурилган уйчалар қад кўтариб турарди. Биринчи уйга етишганда Ҳамид чолнинг ишораси билан машинани тўхтатди. У пастга тушди, индамай уйчага кириб кетди. Бир соатлар ўтиб, йигирма ёшлардаги қизни эргаштириб чиқди. Эгнига торгина жинси шим ва костюм кийган, елкасига қора қўнғир сочлари ёйилиб тушган, ёй мисол қайрилма қошлари остидаги кўзлари чақнаб турган бу фаришта чолнинг қизи эканлиги билиниб турарди. Қиз олдинги ўриндиққа ўтирди. Машина юргандан сўнг улар ўз тилларида нима ҳақдадир чуғурлашишди. Ҳамид суҳбатнинг маъносига тушунмаса-да, қизнинг андак асабийлашганини сезди. Отасига жон куйдириб нималарнидир тушунтиришга уринарди. Чол эса унинг сўзларига унчалик аҳамият бермасди. Катта йўлга чиқишганда қизнинг чехраси ёришди.

Ҳамид лўли қизларнинг бу қадар сулув ва дилбар бўлишини билмасди. Одатда улар эгнига узун кўйлак кийиб, ювилмаган пахмоқ сочларини елкаларига ташлаб юришарди. Бироқ ёнида келаётган соҳибжамол Ҳамид кўрган лўлиларнинг бирортасига ўхшамасди. Ота-бола ўртасидаги можароли суҳбат якун топгач, қиз кўзларини бир нуқтага қадаганча жим қолди. Ҳамид унга кўз қирини ташлаб қўйди. Қиз буни пайқади. Учинчи бор қараганда хиёл

юзини бурди. Кўзлар учрашди. Улар сўзсиз бир-бирларига тикилиб қолишди. Тим қора кўзлар Ҳамидни мафтун этганди. Унинг нигоҳлари шу қадар чиройли, ёқимли, маъюс ва айни пайтда одамнинг ақли - ҳушини ўғирлайдиган даражада сеҳрли эга эди. Йигит сим-сиёҳ кўзларнинг боқишига дош беролмади. Нигоҳларини олиб қочди-ю шу лаҳзада ички бир туйғу унинг юракларини қитиқлаб, яна қиз томон қарашга мажбур қилди. Бу галги учрашув енгил, аммо дилларга оташ солгувчи табассум билан алмашинди.

- Мен уйда қоламан, оппогим, - деди чол шаҳарга кириб келишганда. - Ҳамид, сен Алёнани уйига ташлаб қўй!

Қария бурилишда тушиб қолди.

- Алёна, ўзингча иш тута кўрма, нима қилсанг ҳам мен билан маслаҳатлаш! - деди Барон қизи билан хайрлашишдан аввал. - Балки улар сен айтганчалик ёмон одамлар бўлмаса керак!

- Ортиқ сабр қилолмайман, дада, яна баҳона қиладиган, бизни алдайдиган бўлса, бу ердан соғ кетмайди!

Кекса лўли қизига нимадир демоқчи бўлди, аммо индамади, қайрилиб уйи томон жўнаб кетди.

Ҳамид машинани юргизди. Улар анча жойгача индамасдан боришди. Ҳайдовчи ёнидаги гўзалнинг уйи қаердалигини билмасди.

- Уйинг узоқми? - сўради қиздан.

- Унчалик узоқ эмас, янги қурилган домда яшайман!

- Бурилишларни айтиб тур, бу кўчаларда биринчи юришим!

- Отамнинг қўлида анчадан бери ишлайсанми? - сўради Алёна йигитга юзланиб.

- Кеча танишдик, - жавоб қилди Ҳамид.

- Отамнинг ишончига тез кирибсан. У ҳаммага ҳам ишониб, машинасини беравермайди.

- Менинг ҳужжатларим йўқ, мелиса тўсмайдиган кўчадан юрсак яхши бўларди.

- Қўрқма, бу ердаги мелисалар отамнинг машинасини тўсишмайди. Уларнинг ҳаммаси отам билан ошна... Анови дўкон олдида тўхта, майда-чуйда харид қилиб олай...

Ҳамид машинанинг тормозини босди.

Алёна пастга тушди.

- Ёрдамлашгани борайми? - сўради қиздан.

- Кераги йўқ, ўзим!

Алёна дўконга кириб кетди. Ҳамид унинг сарвдек қоматига кўз тикиб қолди. Офатихон бу жонон ўзининг ҳусни билан эмас, гаплари билан ҳам йигитнинг юрагини ишғол қилганди. Машина ойнаси тақиллаганда у ўзига келди. Олдида милиционер турарди. Ҳамиднинг юраги орқага тортиб кетди.

- Сержант Балташ Турсинбаев. Ҳужжатларингизни кўрсатинг? - деди назоратчи қўлини пешонасига қўйиб.

- Ҳужжатлар... ҳужжатларимни уйда қолдирибман, командир!

- Унда паспортингизни беринг?

Ҳамид милиционернинг тикилиб туришидан хавотирга тушди. «Таниди, одам ўлдириб келганимни билган. У бежиз менга кўзларини тикмаяпти», кўнглидан ўтказди.

- Паспортим ҳам уйда қолибди, командир! - йигит ҳаяжонини босолмасди.

- Унда мен билан идорага боришингизга тўғри келади, ўртоқ фуқаро!

- Командир, - Ҳамид дудуқланди. Қўлга тушганини билди. Бунинг устига кўрқаётганини сездириб ҳам қўйганди. Алёна чиқмаганда милиционер уни машинасига қўшиб олиб кетган бўларди.

- Нима гап, сержант! - лўли қиз милиционернинг ёнига келди.

- Бу йигит сизга танишми?

- Янги шофёримиз!

- Ҳужжатлари йўқ экан!

Алёна бошини бир ёнга ташлаб, сержантга табасум қилди.

- Бу машина кимга қарашли эканлигини биласизми, сержант?

Балташ Турсунов машина рақамига қаради.

- Бароннинг машинаси-ку. - деди ҳайратомуз қизга.

- Мен у кишининг қизлари бўламан...

- Шундай денг, сизни илгари кўрмаган эканман, хоним!

Алёна сумкачасини титкилади. Эллик доллар олиб, милиционернинг чўнтагига солиб қўйди.

- Бизни кечиринг, шошиб турибмиз, отамнинг соғлиги учун тушлик қиларсиз!

- Уялтирманг, хоним.

- Хайр!

Ҳамид рулга ўтирди.

- Сен бўлмаганингда мени тутиб кетарди, - деди бироздан кейин.

- Хафа бўлма, яна тутиб олишса, машина Баронга қарашлилигини айт!

- Отангнинг ҳурмати баланд экан, нима иш билан шуғулланади?

- Буни кейин билиб оласан, - Алёна отаси ҳақида гапиришни истамади.

Кўп қаватли бино олдига келишганда Алёна ҳайдовчига машинани тўхтатишни буюрди.

- Эшикларни беркитиб қўй! - деди пастга тушгандан кейин. - Тушликка таклиф қилсам рад этмасан?

Ҳамид таклифни инкор этолмади. У машина эшикларини беркитиб, қизнинг ортидан эргашди. Одоб юзасидан қўлидан сумкани олди.

- Бир ўзинг турасанми? - сўради ичкари киришганда Ҳамид.

- Турмуш ўртоғим Россияда! Сен ўтириб тур, мен кийимларимни алмаштириб олай.

Ҳамид юмшоқ курсига ўтирди. Уйдаги жиҳозлар уни ҳайратга солганди. Хаёлига Баҳром Ҳамидович келди. Унинг уйи ҳам шундай шинам, бежирим, гиламлар билан безатилган, шкафлар биллур идишларга тўла эди. Ўлганига ҳам бир ярим ой бўлди. Жасадини топишгандир.

Алёна ичкаридан чиқиб келди. Қизни кўриб, йигитнинг бошидан ақли учаёзди. Эгнига оппоқ, юпқа кўйлак кийиб олганди. Тилла ранг бадани, диркиллаб турган кўкраклари кўриниб турарди. Сарсара сочларининг бир қисми сийнасининг устига тушган. Ҳамид ўрнидан туриб кетди. Қиз унинг рўпарасида тўхтади.

- Жуда гўзалсан, Алёна, - деди паст овозда.

Қиз йигитнинг кўзларига тикилди.

- Ҳамма қизларга ҳам шундай дейсанми?

- Бу сўзимни илк бор сенга айтяпман, Алёна.

Юзига тушган тарсаки йигитни ҳушига келтирди. Алёнанинг қиёфаси таниб бўлмас даражада ўзгарганди.

- Қашқирга ўхшайсан! - деди қиз ўзини четга олиб. - Боя мен сенга эрим бор дегандим, эсингдан чиқдимми?!

Ҳамид хафа бўлмади. Қизни уйдан қувиб чиқармаганидан хурсанд эди. Қолаверса, Алёна нафрат билан эмас, балки эркалаб урганди.

Алёна дастурхон безади. Гўшт билан картошка қовуриб келди. Коньяк қуйди.

- Мен рулдаман, - деди Ҳамид қиз узатган қадаҳни рад этиб.

- Хавотир олма, отам сени хафа қилмайди.

- Ичганимни билса, ишдан ҳайдаб юбориши мумкин.

- Ўзим сенбоп иш топиб бераман! Бошқа ичмайсан, буни танишганимиз учун ичамиз, - деди.

Ҳамид ноилож қадаҳни қўлига олди...

Бароннинг иши бошидан ошиб-тошиб кетганди. Рангли металл йиғувчилар уни ҳоли-жонига қўйишмасди. Мамлакатнинг турли бурчакларидан, шунингдек, кўшни республикалардан келаётган металл унинг омборига сиғмай кетганди. Шундай бўлса-да, Барон темир-терсак қабул қилишни тўхтатмади. Кеча-кундуз ишласалар-да, юкларни туширишга вақт етишмасди. Кекса лўли эса ишчилар сонини кўпайтиришга шошилмади. Уларга тўланадиган ҳақдан қизғанарди. Барон уйдаги хизмакор-

ларини шу жумладан, Ҳамидни ҳам юк туширишга жўнатди. Қисқа вақт ичида у Бароннинг ишончини қозониб қолганди. Ҳамид ишдан қочадиган йигит эмасди. Чол йигитни ишчилар ҳақини тўлашга маъсул қилиб қўйди. Ҳафта охирига келиб юклар омборга туширилиб, жой-жойига қўйилди. Бу иш тугади, дегани эмасди. Бароннинг олдида янги ташвишлар пайдо бўлди. Омбордаги ўн тоннадан ортиқ металлни қимматроқ нарҳда пуллаш зарур эди. Илгари алоқа қилган заводидан ҳафсаласи пир бўлганди. Раҳбарлар вақтида ҳақини тўламай алдашганди. Шу сабабли бошқа харидор излашга мажбур бўлди. Омбордаги катта миқдордаги юкдан хабар топган эски танишлари яна уни излаб келишди. Барон уларнинг илтимосини рад этди. Атайин металл баҳосини ошириб айтди. Шунда ҳам рози бўлишди. Бироқ ҳақини нақд санашга қурбилари етмаслигини яширишмади. Барон мижоз излаб, Қарағанда шаҳрига жўнади. Завод маъмурияти юк учун олдиндан ярим миллион доллар тўлашни, қолганини эса юк заводга келиб тушгандан кейин ҳисоб-китоб қилиш тўғрисида шартнома имзолади.

Ишчиларга яна иш топилди. Машиналарга юк ортиш керак эди. Барча юмушлар қўл кучи билан бажариларди. Ҳамид қўшимча ишчи кучларини ёлламади. Ўзи ҳам қўл қовуштириб турмай, ишчилар билан ёнма-ён туриб меҳнат қилди. Бу Бароннинг унга бўлган меҳрини товлантириб юборди. Ўртадаги ишонч девори мустаҳкамланиб борарди. Афсуски, бу худди пистирмага қўйилган минага ўхшарди. Қачондир, ногоҳ оёқ босилганда портлаб кетишини Барон хаёлига келтирмасди.

Юк етказиб берилгач, завод раҳбарлари Бароннинг ҳақини ўша куниеқ ҳисоб-китоб қилишди. Пул санашдан эринмайдиган чол Ҳамидни хонасига бошлаб кирди. Иккиси оқшомга қадар пулларни эринмай тахлаб, биттама-битта қўлдан ўтказишди. Хўжайиннинг бойлигини кўрган Ҳамиднинг юрагида нимадир уйғонди..

- Бунча пулни нима қиласиз, хўжайин? - ҳам ҳаваси, ҳам ҳасади келган Ҳамид чолга шундай савол берди. Бемаъни бу сўров Баронни аччиқлан-тирмагани каби, юрагида шубҳа ҳам уйғотмади.

- Пул ҳамиша одамга керак! - деди ёнидаги пул уюми устига ёнбошлаб. - Сармойанг бисёр бўлса, тетик юрасан. Тушундингми?

Барон аҳмоқона саволга аҳмоқона жавоб қайтарди. Бироқ ўртадаги суҳбат ҳар иккиси учун ҳам мазмунли ҳамда маънили эди. Улар ўз сўзларидан завқ олишди ва жилмайиб қўйишди. Барон пул тўла қопни Ҳамидга орқалатиб, хонасига йўл олди. Шу пайтгача бегона одамни ётоқхонасига бошлаб кирмаганди. Ва бу удумга бу гал ҳам содиқ қолди. Эшик олдига етганда:

- Қопни ерга қўй, - деб буюрди. - Бу ёғига ўзим кўтараман.

- Қийналиб қоласиз-да, хўжайин! - Ҳамидда ичкарига кириш иштиёқи кучли эди.

Барон қопни орқалади.

- Бориб дамингни ол, эртага қиладиган ишлар бор, - деди ва хонасига кириб кетди. Ҳамид остонада қолди. Хўжайин пулларни қаерга яширишини кўргиси келди. Кекса лўли ичкарига кирибоқ, девор олдига борди. Киши билмас токчани очиб,

қопни ўша ерга жойлади...

Ҳамиднинг юраги ҳамон хаёлига келган ўйдан безовта тепарди.

Оқшом чоғи Шарофат Ризонинг хонасига кириб келди.

- Қоплоннинг олдига Душанбедан меҳмон келди.

- деди у.

- Ким экан?

- Амир исмли йигит...

- Нимага келибди?

- Билмадим, улар ичкарида гаплашишди. Назаримда муҳим гапга ўхшайди-ёв, Ризобек...

- Амир ҳозир қаерда?

- Қоплоннинг олдида!

- Қачон кетишини билдингизми?

- Билдим, эртага кечки поездда қайтармиш. Қоплоннинг одамлари унга чипта олиб келишди.

- Сизга рухсат, бориб ишингизни қилаверинг! - деди иккита мингталикни айғоқчининг қўлига тутқазар экан. - Бундан кейин муҳимроқ янглик келтиринг! Ҳозирги гапларингиз бир сўмга қиммат!

Шарофат чиқиб кетгач, Ризо «Амирхон нимага келган бўлиши мумкин?» деган саволга жавоб излади. Боши қотиб, хаёли турли кўчаларга кетди. Аммо аниқ жавоб тополмади. Йигитларидан бирини чақирди.

- Нурман, Насимбекнинг одами Қоплоннинг олдига келибди. Нимага келганини билишим керак!

- Тушундим, хўжайин!
- Тушунган бўлсанг, ишга кириш!

Қоплон қанчалик илтимос қилмасин меҳмон кетишга қарор қилди.

- Бормасам бўлмайди. - деди Амирхон, - Бошлиқ тезда қайтгин деб тайинлаган.

- Насимбекка менинг саломимни етказинг. Аллоҳ насиб қилса, янги бинонинг очилиш маросимига таклиф қиламан.

- Албатта, келамиз, - деди Амирхон

- Йўлга чиққанингиз тўғрисида мен дўстимга телефон орқали хабар қилиб қўяман.

- Хўжайинни безовта қилманг...

Қоплон йигитларини чақирди.

- Меҳмонни кузатиб, кейин қайтинглар! - деди уларга.

Хайрлашдилар.

Қоплоннинг йигитлари меҳмонни бекатгача кузатиб келишди. Амирхон уларни орқага қайтариб юборди. Поезднинг жўнашига ярим соат қолганди. У ҳожатхонага ўтди. Бўшаниб, қўлини юваётганда ортидан кимдир димоғига нам дастрўмолни босди. Сассиқ ҳиддан Амирхоннинг боши айланди ва шу заҳотиёқ ҳушини йўқотди. Ўзига келганда юмшоқ курсида ўтирарди. Қаерга келиб қолганини эслашга уринди. Ёнида барзанги йигит турарди.

- Мен қаердаман? - Амирхоннинг тилига шу сўз келди.

Барзанги унинг кўзларига тикилди.

- Ўз одамларинг олдидасан! - деди ва ғалати иршайиб хонадан чиқиб кетди. Амирхоннинг боши билинар-билимас айланарди. У кўзини юмди.

Эшик очилиб, кимдир ичкарига кирди. Амирхон кўзини очганда тепасида озгин, турқи тароватидан баджаҳллиги сезилиб турган одамни кўрди. Бу Ризо эди.

- Кимнинг олдига келдинг? - сўради у қўли билан Амирхоннинг пешонасидан ушлаб.

- Йўловчиман, - қисқа жавоб қилди Амирхон.

- Ёлгон гапирма, мен ҳаммасини биламан! - ўшқирди Ризо.

- Хабардор бўлсанг нега сўраяпсан?

- Рост гапиришингни билмоқчийдим! Гапир, кимнинг олдига келдинг?

- Мусофирман, Душанбега кетаётувдим, - дудуқланди Амирхон.

- Душанбега, Насимбек жанобларининг ҳузуригами?

- Ким у Насимбек? Мен бунақа одамни танимайман!

- Танимайман де, - Ризо меҳмоннинг иягидан чангаллаб, шундай қаттиқ қисдики, унинг суяклари қирсиллаб кетди.

- Балки Қоплонни ҳам танимасдирсан? Хўш, нима мақсадда келдинг бу ерга? Насимбек қандай топшириқ берганди?!

Амирхон Ризони танимасди, фақат у ҳақда эшитганди.

- Оғзингга толқон солганмисан, гапирмайсанми?! Қанақа хабар келтирдинг?!

Амирхоннинг бели оғриди, турмоқчи эди, Ризо елкасидан босиб, жойига ўтқазди.

- Мен Қоплонни танимайман, - деди меҳмон.

Ризонинг баттар қаҳри кўзиди. Мушт билан

юзига туширди. Тутқиннинг бурнидан сизиб чиққан қон юзини бўяди.

- Елғон гапиряпсан, ит! «Тилла йигит» билан нима ҳақда гаплашдинг?! Насимбек қандай топшириқ берди? Гапирасанми, ёки шу ерда терингни шилиб олайми?!

Ризо қалтираб, Амирхоннинг гоҳ юзига, гоҳ биқинига мушт туширарди. Аммо меҳмон индамади. Ризонинг зарбаларига ўзини тутиб берди. Ниҳоят, ҳолсизланиб, ерга йиқилди. Ризо қутурган буқалай бўкирарди.

- Айтасан, айтмаганингга қўймайман! Оғзингдан қайноқ сув қуйиб бўлса ҳам гапиртираман!!

У йигитларига имо қилди. Иккитаси Амирхонни турғизиб яна курсига ўтқазди, юзига қайноқ сув сочди.

- Айтмасанг итдай қийнаб ўлдираман!

Ризо ҳушсиз Амирхоннинг бўйнидан бўғиб, қонли юзини ўзига қаратди.

- Гапир?!

- Қоплон... - зўрға тилга кирди Амирхон..

- Нима Қоплон?...

- Пул... пул олиб....

- Мана, энди ўзингга келдинг. Қанча?

- Эллик....

- Нимага ишлатаркан?

- Ком....

Ризо тушунди. Уйдаги акцияларини йўқотганидан кейин Насимбекка қўнғироқ қилган. Комбинатни савдога қўйилаётганлигини ва акцияларининг йўқолганини айтган. Насимбек унга ёрдам бериш мақсадида эллик минг доллар жўнатган.

Ризо учун шу гап етарли эди. У йигитларига ишора қилди.

- Меҳмонни поездга чиқариб қўйинглар, - деди кўз қисиб.

Қоплон Амирхонни кузатиб қўйгач, Душанбега кўнғироқ қилди. Бироқ гўшакни ҳеч ким кўтармади. Бир соатдан сўнг яна сим қоқди. Гўшакни аёл киши олди.

- Мен Насим билан гаплашмоқчиман, - деди Қоплон.

- У киши йўқ эдилар, - жавоб қайтарди аёл.

- Қаёққа кетганларини айтолмайсизми?

- Афсуски, беҳабарман...

- Қачон келишларини биларсиз?

- Аниғини айтолмайман. Бирор ишингиз бўлса, айтинг, у кишига етказиб қўяман!

- Қоплон кўнғироқ қилди, деб қўйсангиз бас.

- Жоним билан.

- Хайр!

Йигитлари қайтиб келди.

- Меҳмонни поездга чиқариб қўйдиларингми? - сўради Қоплон улардан.

Йигитлар бир-бирлари билан маъноли кўз уриштириб олишгач «ҳа», деган жавобни қилишди.

- Сизларга рухсат, дамларингни олинглар!

Йигитлар чиқиб кетиши билан телефон жириглади. Насимнинг овози эштилди.

- Амирни жўнатиб юбордингми!

- У яқинда кетди, одамларим поездга чиқариб

қўйишди, - деди Қоплон. Бироқ Амирхоннинг қисматидан у ҳали беҳабар эди...

Шуҳрат Шарифович Қоплоннинг уйида содир этилган кўнгилсизликларда Ризонинг қўли борлигига ишонч ҳосил қилди. Бундай қарорга келишига унинг уйдан топилган далилий ашёлар сабаб бўлганди. Ушаларнинг тасдиғини топиш мақсадида айрим идораларда хизмат қилаётган ҳамкасблари билан маслаҳатлашишига ҳам тўғри келди. Экспертиза бўлимида бир ҳафта ишлади. Кейин бошлиғининг олдига кирди. Жилднинг ичидан бир даста қоғозларни олди.

- Ҳали ҳам фикрингизни ўзгартирмадингизми? - сўради Қоплон изқувардан.

- Асло, - деди Шуҳрат Шарифович. Унинг юз кўзларидан қатъиятлиги билиниб турарди. - Аксинча, мен гумон ва шубҳаларимни айрим маълумотлар билан тўлдирдим ва исботини топдим. Уйингизга босқинчилик мақсадида кирган ва хотинингизнинг ўлимига сабабчи бўлганлар «Бой ота»нинг йигитлари экан.

Қоплон ҳайрат ила изқуварнинг кўзларига тикилди.

- Адашмаяпсизми, ака?

- Ризонинг одамларини кузатдим, ўргандим. Айни пайтда уларнинг ҳозир қаерда, нима ишлар билан шуғулланишаётгани ҳам эътиборимдан четда қолмади.

- Уйга кирган ким экан?

- Аҳмад!

- Аҳмад? У муқаддам босқинчилик жинояти билан беш йилга қамалган. Ҳозир Ризонинг қаноти остида юрибди.

Қоплон Аҳмадни танирди. Ўртоғининг ишхонасида учратганди. Унинг чўзинчоқ бугдой ранг юзи, юмалоқ, кўкимтир кўзлари, узун бурнининг остидаги оқ оралаб қолган мўйловчасини кўз олдига келтирди. Шу қадар қаттиқ газабландики, танасидаги қон кўпириб томирларини ёриб юборай деди. Ҳозироқ бориб ўлдиргиси келди. Изқувар унинг асабларини босишга уринди.

- Биламан, сизга оғир, Қоплонбек, лекин бардошли бўлинг. Уларнинг айбини бўйнига қўйиш учун Аҳмадни топишимиз керак. Унингсиз Ризони айблай олмаймиз. Яна бир гап, орамизда бўлиб ўтган гап-сўзлардан учинчи шахснинг хабардор бўлиши мумкин эмас. Ризо хитланиб қолса, барча айбни Аҳмаднинг зиммасига юклайди ва уни йўқотишга уринади. Сизга маслаҳатим Ризо билан учрашганингизда ҳеч нарсани сездирманг!

- Аҳмад ҳозир қаерда? - бироз ўзига келгач сўради Қоплон.

- Бир ҳафта бурун Россияга жўнаб кетган.

- Унинг уйга киргани аниқми?

- Ҳовлингиздан топилган рўмолчадаги қон биологик экспертизадан ўтказилди. Гумон қилинувчининг поликлиникасига ўтиб, унинг касаллик дафтарчасини кўздан кечирдим. Буни қарангки, қон таркиби бир хил чиқди. Бошқа далилий ашёлар ҳам топдим. Аҳмад Москвага кетишдан олдин шаҳардаги биринчи оила поликлиникасига кириб, шифо-

корларга қўлидаги жароҳатни кўрсатган.

- Аҳмадни қандай қилиб олиб келиш мумкин? - сўради Қоплонбек кекса изқувардан.

- Ўзим боришимга тўғри келади.

- Бир ўзингиз-а?

- Нима қилибди? Ўша ердан ёрдам берадиган дўстлар топарман.

- Қийналиб қоласиз, шерик қўшиб бераман.

- Кимни?

- Одилни. У Москвани яхши билади.

- Қарши эмасман!

- Қачон жўнайсиз?

- Эртага кечки рейс билан учаман!

Шухрат Шарифович эртаси куни Москвага учиб кетди. ТУ-134 самолёти Домодедово осмонини айланиб, сўнг ерга қўнди. Аэропортда Шухрат Шарифовични танишларидан бири кутиб олди.

Узоқ йиллар шаҳар ички ишлар бошқармасининг жиноят қидирув бўлими бошлиғи бўлиб ишлаган Игорь Васильевич нафақага чиққанидан кейин хусусий адвокатлик ташкилотида хизматини давом эттирарди. У ора-сира хусусий изқуварлар билан учрашиб, иш юзасидан маслаҳатлашиб турарди. Шухрат Шарифович ўзининг бу ерга нима мақсадда келганини айтгандан кейин Аҳмадни топишда ёрдам беришга сўз берди. Уни «Хусусий изқуварлар» ташкилотига бошлаб борди. Ташкилотнинг беш нафар аъзоси Аҳмаднинг расмидан нусха олиб, қочоқнинг изига тушишди.

Қидирув шовқинсиз амалга оширилди. Орадан бир ҳафта ўтса-да, изкуварлардан бирор янгилик олишолмади. Шуҳрат Шарифович тушкунликка туша бошлади. «Наҳотки у бошқа шаҳарга қочиб кетган бўлса?», деб ўйлади. Орқага қайтишга қарор қилган куни изкуварлардан бири Аҳмадга ўхшаш одам шаҳар бозори орқасидаги «Пионер» кўчасида яшаётганлигини маълум қилди.

Шуҳрат Шарифович таниши билан айтилган кўчага борди. Узоқдан уйни кузатишди. Бир соатлар ўтиб ичкаридан қора плашч кийган, ўрта бўйли одам чиқди. У бошидаги чарм шапкасини қошигача тушириб олганди.

- Бу Аҳмад! - деди Шуҳрат Шарифович Игорга.

- Адашмаяпсанми?

- Юришидан билдим.

- Мени уйда кут, уни қаёққа ва кимнинг олдига боришини билайлик-чи.

Игорь Васильевич кечки пайт қайтди. Шубҳа тасдиқланганини айтди. Иккиси Аҳмадни қўлга олиш режасини ишлаб чиқишди. Бу иш ими-жимиди, шовқинсиз ва муҳими милициянинг аралашувисиз амалга ошиши лозим эди.

- Ризо Аҳмаднинг бу ердалигидан хабардорми?

- Албатта! Изкуварлар шаҳарнинг ашаддий ўғриларидан бири мана шу уйда яшашини айтишди. Демак, Ризо уй эгаси билан таниш.

Игорь Васильевич режасини айтди. Таклиф бироз хатарлилигини ҳисобга олмаганда, Шуҳрат Шарифовичга маъқул тушди.

- Режамиз барбод бўлса, унда бошқа вариантни ишга соламиз, - деди Игорь уни тинчлантириш

мақсадида. Иккинчи вариант қандайлигини билмасадан, Шухрат Шарифович биринчи режани маъқул топди.

Эртаси куни тушдан кейин почтальон йигит Аҳмад яшаётган уй эшигини тақиллатди. Ичкаридан ўттиз ёшлардаги аёл чиқди.

- Уйингизда Аҳмад исмли одам яшайдими? - сўради почтальон.

- Нима ишингиз бор? - сўради жувон атрофга аланглаб.

- Унга шошилинч телеграмма бор.

- Беринг!

Почтальон сумкасидан бир парча қоғозни олиб, уй эгасига узатди.

- Илтимос, топшириб қўйсангиз.

Аёл қоғозни олиб, ичкарига кириб кетди. Кузатув жойида ўтирган Игорь билан Шухрат Шарифовичнинг кўзлари эшикка қадалганди. Агар аёл телеграммани олса, Аҳмад шу ерда бўлади, деб уйлашди.

Уй эгалари бошқа жойга кўчиб кетишган бўлишсадан, қизлари Сафия шу ерда қолганди. У отасининг топшириғи билан Аҳмадни яхши кутиб олди. Алоҳида хона ажратиб берди. Меҳмон бир-икки ой шу уйда яшаб, кейин кетишни режалаштирганди.

Эшик очилиб, Сафия кириб келди. Аҳмад диванда ёнбошлаб, телевизор кўраётганди.

- Тебе, телеграмма, - деди Сафия қоғозни Аҳмадга узатиб.

- От кого?

- Не знаю, оказывается печальное сообщение!

Аҳмад ўрнидан турди ва қоғоздаги ёзувларга кўз ташлади.

«Онанинг аҳволи оғир, зудлик билан етиб кел».

Аҳмадни ваҳима босди.

- Кийимларимни тайёрла! - деди Сафияга.

- Кетасанми? - сўради аёл

- Онам касал экан.

Аҳмаднинг кўз олдига онаси келди. Саксон ёшдан ўтиб қолган кампир кейинги пайтда тез-тез бетоб бўлиб турарди. Бу ёққа жўнаётганда ҳам тўшақда ётганди. Ушанда қурқув устун келиб, самолётга чиққанди.

Ташқарида Игорь билан Шуҳрат Шарифович қочоқнинг чиқишини кутишарди. Ҳадеганда унинг қораси кўринмасди. Шуҳрат Шарифович «Ризога телефон қилмадимикин?» деган ташвишда эди. Шундай бўлса, Ризо уни келишига йўл қўймайди. Аҳмад баттар ваҳимага тушади, қочади. Режа барбод бўлади.

Бир соатлардан сўнг эшик очилди, Аҳмад чиқди. Унинг шошилаётгани ҳаракатларидан сезилиб турарди. У бекат томон ўтиб кетди. Киракаш машинага қўл кўтарди. Игорь билан Шуҳрат Шарифович ҳам уйчадан чиқишди. Машиналарига ўтириб, Аҳмадни кузатишди. Йўлда Игорь Одилга кўнғироқ қилиб, Домодедова аэропортига етиб боришини тайинлади.

Москва-Тошкент йўналиши бўйича парвоз қилиши керак бўлган 125-рейсга барча чипталар сотиб бўлинганди. Шундай бўлса-да, Аҳмад касса олдидан кетмади. Қўлидаги телеграммани кўрсатиб, зудлик билан учиши лозимлигини айтди. Кассир аёл телеграммани кўргандан кейин чипта топиб берди. Шуҳрат Шарифович билан Одил ҳам шу самолётга чиқишлари лозим эди. Ўзи жўнаб кетадиган бўлса, барча ҳаракатлар самарасиз яқун топади. Қолаверса, Ризонинг

пайтавасига қурт тушади.

Игорь Васильевич аэропорт бошлиғи ҳузурига кирди. Милицияда ишлаб юрганда дўстлашиб қолишганди.

- Тошкентга икки дона чипта зарур, - деди Игорь ўртоғига. Меҳмонларим бор, шу рейс билан училари керак.

- Барча чипталар сотиб бўлинган, Игорь Васильевич. Биттагина махсус ўрин бор. У ҳам бўлса прокуратура ходимига.

- Уни кейинги рейсга қолдирсанг бўлар?

- Ўн дақиқа кутайлик, келмаса, сенга тухфа қиламан. Шунда ҳам фақат бир одамингни учириб юбораман. Икинчиси кейинги рейсда кетади.

- Кейинги рейс қачон бўлади? - сўради Игорь

- Олти соатдан кейин!

- О, жуда узоқ, майли, мен улар билан маслаҳатлашиб кўрай, балки рози бўлишар.

Битта ўриннинг топилиши ҳам изқуварни қувонтирди. Қолиб кетгандан кўра, кетгани дуруст.

Прокуратура ходими келмади. Чиптани Шухрат Шарифовичга расмийлаштириб беришди.

Йўловчиларнинг самолётга чиқиши эълон қилинди. Аҳмад рўйхатдан ўтиш бўлимига эмас, телефон буткасига қараб юрди. Ҳамкасблар «бу нимаси бўлди?», дегандек бир-бирларига қарашди. Қочоқ ичкарига кирди ва гўшакни қўлига олиб, рақамларни терди. Шухрат Шарифович уни уйига ёки Ризога кўнғироқ қилаётганини сизди.

- Иш расво бўлди, - деди Игорга. - Агар Ризо «телеграммани мен жўнатмаганман, онанг соппасоғ», деса, Аҳмад тузоқ қўйганимизни сезиб қолади ва

тезда қуён бўлади.

- Унда уни ушлашга мажбурмиз! деди Игорь.
- Ҳўлаган режаларимиз барбод бўлмаса, деб қўрқаман.

Аҳмад уйининг телефон рақамини терди. Бироқ ҳеч ким гўшакни кутармади. Кейин ташқарига қайтиб чиқди ва чипталарни рўйхатга олиш бўлими томон юрди.

Шухрат Шарифович самолётга чиққанда йўловчилар аллақачон ўз жойларини эгаллаб бўлишганди. Унинг ўрни олдинги бўлимда эди. Ичкарига кирганда кўз қири билан Аҳмадни излади. Аммо йўловчилар орасида кўринмади. Ўзига ажратилган ўриндиқни топди. Шунда иллюминаторга бошини қўйиб ўтирган Аҳмадни кўрди. Олдидаги ўрин бўш эди. Шухрат Шарифович устидаги плашчини ечди ва Аҳмаднинг ёнига ўтирди. Самолёт кўзгалгандагина бошини ойнадан олиб, ёнига қаради. Таниш одамни кўриб, юраги титраб кетди.

Аҳмад истеъфодаги подполковникни яхши биларди ва айни пайтда Қоплоннинг идорасида ҳуқуқшунос лавозимида ишлаётганидан ҳам огоҳ эди. «Бу ерда нима қилиб юрибди? Бирор иш билан келганми?», деган савол кўнглидан ўтди. Унинг бесар бўлганини сезган изқувар у томонга ўгирилди:

- Бирор нарсангизни унутдингизми? деди.
- Учрашган жойимизни қаранг, полковник?

Аҳмаднинг оқариб кетган юзига табассум ёйилди.

- Подполковник, денг, - қулди изқувар.
- Барибир эмасми? Подполковник бўлди нима, полковник бўлди нима?!
- Мени унутмабсиз?

- Сизни унутиб бўлармиди, полковник! Бу юртда нима қилиб юрибсиз?!

- Хизмат сафари билан келдим.

- Наҳотки, Қоплонбекнинг ишлари Москва билан боғлиқ бўлса? - ажабланди Аҳмад

- Шундай, ўзингизни қайси шамоллар учирди?

Аҳмад индамади. У кекса изқуварни Москвага бежиз келмаганлигини билди...

Ризо ишхонасига келганда қоровул Саид кутаётганини айтди. У шошганча хонасига кўтарилди.

- Нима гап? - сўради у диванда телевизор томоша қилиб ўтирган Саиддан.

Меҳмон бош чайқали.

- Одаминг сотқин экан, мени чақиб қўйди? - деди Саид бош чайқаб.

- Қайси одамим? - ҳеч нарсага тушунмаган Ризонинг юрагига гулгула тушди.

- Султонхон!.. Икковимизнинг ўртамиздаги гапларни Мирхолдорга етказибди. Менинг қўл-оёғимни боғлаб, ўлдирмоқчи бўлишди. Фаффорни ўлдириб, қочдим.

- Султонхон қани, унга нима бўлди?

- Беҳабарман, мен уни кўрмадим!

- У мегажиннинг қаердалигини билиш керак. Ора-миздаги гап-сўзларни Мирхолдорга айтган бўлса, олдимизга қайтиб келмайди, - деди Ризо. - Иккимиз ҳам фойдадан қуруқ қоламиз.

- Уни тутишнинг бирдан бир йўли поездни текшириш. Шундай қилсак осонгина тутиб оламиз.

- Поездга қачон чиқишини билишимиз керак.

- Назаримда у эртанги поездда жўнайди, - ишонч билан деди Саид.

- «Юк» бизга ҳам керак! - деди Ризо. - Пулга муҳтож бўлиб турибман. Кейинги пайтда ишларим орқага кетяпти. Нефть базани тафтиш босди. Терини қайта ишлайдиган корхонам маҳсулот йўқлиги сабабли тўхтади. Буларнинг ҳаммасига Қоплон сабабчи. Унинг олдида синмаслигим керак, Саид! Қандай қилиб бўлмасин, пул топишим шарт.

- Хонимни танийдиган одамларни бекатга чиқар, - маслаҳат берди Саид. - Ёнидаги «дори»ни тортиб олсак, икки юз минг доллар ишлаймиз!

Таклиф Ризого маъқул келди.

- У йигитларимни танийди! - деди бироз ўйланиб.

- Бошқа танишларингни ёлла...

- Улар Султонхонни танишмайди-ку!

- Мирхолдор «дори» олиб келаётган одамига бриллиант кўзли узук тақтириб қўяди. Шундан танишлари мумкин.

- Бриллиант кўзли узук бошқа аёлларда ҳам бўлиши мумкин.

- Узукнинг бешта қиррали тоши бор. Шундан танийди.

Ризо ишончи йигитлардан иккитасига Душанбе - Москва йўналиши бўйича қатнайдиган поездни кузатишни буюрди. Эртаси кун улар савдогар қиёфасида вагонларга кириб, хонимни ахтаришди.

Султонхон поездга чиқиб, ўзига ажратилган хонага жойлашди. У билан яна иккита йўловчи бор эди. Аёл улар билан тезда тиллашиб олди. Ҳамроҳи гапга чечан, кўп нарсалардан хабардор аёл экан: Султон-

хоннинг зерикишига йўл қўймади. Қизиқ-қизиқ воқеаларни айтиб, хонадагиларнинг диққатини ўзига қаратиб келарди. Йўлақдан ўтиб турган одамлар Султонхоннинг кўзига кўриниб турарди. Устига оқ халат кийиб, билагига каттагина сумка осиб олган йигит эшикдан бош суқди.

- Қайноқ сомсалар, сигареталар, пирожнийлар бор,
- деди.

Дастурхонда ҳамма егуликлар борлиги сабабли ҳеч ким унинг сўзига эътибор бермади. Аммо шерикларидан бири сигарета сўраганда, сотувчи ичкарига кирди. Шу заҳотиёқ ўтирганларнинг қўлига қаради. Султонхоннинг бармоғидаги узукка кўзи тушиб, хурсанд бўлди.

Сотувчи ичкаридан чиқди-ю қўшни вагонга чопди.

- Султонхон келяпти? - деди у шеригига.

- Қайси хонада?

- Йигирма бешинчи хонада!

- Танидингми?

- Ўзи...

- Яхши, ишингни давом эттиравер!

Султонхон деразага яқин ўтириб олганди. Хонадаги йўловчилар олдинги бекатда тушиб қолишганди. Поезд шитоб билан елиб борарди. Аёлнинг ёлғиз қолганини билган Ризонинг одамлари ичкарига киришди.

- Салом, хоним! Қийналмай келяпсизми?

Султонхон йигитлар кимнинг одам эканлигини сезди.

- Нима истайсизлар?

- Хўжайин сизни кўрмоқчи?

- Қайтишда кираман!

- Навбатдаги бекатда тушиб қолишингиз керак!

- Тушолмайман, мени кутишяпти! - деди жувон қошларини чимириб.

- Иложи йўқ, хоним, бу хўжайиннинг топшириғи! Султонхон йигитларга ғазабли нигоҳ ташлади.

- Бошлиқ бўлса сизларга бошлиқ, менга эмас!

Бу жавоб йигитларга ёқмади. Улар бир-бирларига қараб олишди.

- Тушмайдиган бўлсангиз ташрифингиз тўғрисида мелицияга хабар беришга мажбурмиз!

Жувоннинг қути учди. Бир зум ўйланиб, кейин ўрнидан турди.

- Оқибатини ўйладиларингми? Мирхолдор эшитиб қолса, қаттиқ ранжийди-я!

- Бу нарса бизни қизиқтирмайди!

Султонхон иложсиз қолди. Тушмайдиган бўлса, йигитлар мелисага хабар беришдан ҳам қайтмаслиги билиниб турибди. Тушса, кутаётган одамларни огоҳ-лантириб қўйиш зарур.

Ризо аёлни хушламай қарши олди.

- Хўш, ишларингиз қандай? Мирхолдорнинг кўнглини олдингизми? - Ризонинг сўзларида кесатиқ ва алам яширинганди.

- Олганимда сизга нима? - қўрслик билан жавоб қилди аёл.

- Тилинг чиқиб қолибдими? - Ризо ўрнидан турди ва аёлнинг ёнига келди. Унинг қув кўзларига боқди. Қўлингга пул тушиб, димоғинг кўтарилиб қолибдида. «Дори» қани?!

- Қанақа «дори»? Мен «дори» олиб кетаётганим йўқ.

- Унда нимага кетяпсан?

- Мирхолдорнинг одами билан учрашмоқчиман, -

деди аёл.

- Бекордан - бекорга учрашмасанг керак? Унга нима демоқчи эдинг?

Хоним бу тўғрида ўйлаб кўрмаганди. Тилига гап келмай тутилиб қолди. Ризо уни «нозик жойидан ушладим», деб ўйлади. Эшик олдида турган йигитга буюрди.

- Сайфи, сумкаларини қара!

Йигит сумкани олиб, ичидаги нарсаларни стол устига ағдарди. Аёллар пардоз учун ишлатадиган буюмларга кўшилиб, икки минг доллар тушди. Сайфи уни олиб, Ризонинг қўлига тутқазди.

- Бойиб кетибсан-ку, кампир? - деди пул билан жувоннинг юзига уриб. - Агар сир бўлмаса айтчи, буни хизматинг эвазига олдингми?!

- Учрашадиган одамимга бермоқчи эдим, - Султонхон Ризонинг чангалидан қутқарадиган баҳона тополмаётганидан хуноб бўлди.

- Мени лақиллатма, мегажин, Мирхолдор уларга эмас, улар Мирхолдорга пул беришади. - Ризо яна Сайфига юзланди. - Кўйлагининг ичини ҳам қара!

Сайфи аёлнинг баданларини пайпаслади. Аммо қўлига ҳеч нарса илинмади.

- Тоза хўжайин!

Ризо аёлнинг қуруқ келаётганига шубҳа қилди.

- Вагонда юки қолмаганмиди? - сўради Сайфидан.

- Хонасидан бир парча қоғоз ҳам тополмадик, хўжайин! Ўзим текшириб чиққандим!

Ризо Султонхоннинг иягидан чангаллади. Аёл оғриққа чидамай, инграб юборди. Бирдан кўзи узукка тушди. Бармоғидан суғуриб олди.

- Бу сенга ярашмабди, кампир!

- Бер, - деди аёл узукка чанг солиб. - Уни менга совға қилишган!

- Йўқотдим десанг бошқасини совға қилишади. Бу сендан эсдалик!

- Юзсиз экансан! - бақирди аёл. У ўрнидан турди. Билиб қўй, мен сенинг кирдикорларингдан кўпроқ хабардорман!

- Кўрқитмоқчимисан?!

- Яна шуни эслатиб қўяй, ортимдан Мирхолдорнинг йигитлари кузатиб келаётганди. Улар бу ишинг тўғрисида ҳозироқ бошлиқларини огоҳлантиришган. Сен у билан ўйнашма. Яхшиси, мени қўйиб юбор.

- Бир-икки кун шу ерда дам олиб турасан, кейин маслаҳатлашамиз!

Ризо Султонхоннинг ёнидан «дори» топишолмаганини Саидга айтганда, у бунга ишонмади.

- Бўлиши мумкин эмас, - деди энсаси қотиб. - Ахир ўша куни мен катта қозонда пишиб турган героинни ўз кўзим билан кўрдим. Мирхолдор буни унинг учун тайёрлаётганди.

- Унда «дори»ни қаерга яширган бўлиши мумкин? - ҳайрон бўлди Ризо.

- Назаримда унинг шериги бўлган, биз излаган нарса ўшанда кетган.

- Одамларим уни ёлғизлигини айтишди.

- Қўйиб юборма, бир-икки кун ертўлада ётса, ақли кириб, тавбасига таяниб, тили чиқиб қолади! - деди Саид.

Ризо унинг сўзларига аҳамият бермади. Хаёли Мирхолдорда эди. Султонхонни поезддан тушириб қолдирганини эшитса, Ризони суякдек ғажиб ташлайди. У қаҳри қаттиқ одам, ўч олмагунча алами

босилмайди. Ризо қўлидаги бриллиант кўзли узукни маҳкам чангаллаганча ўзини ташвиш ботқоғига ботиб бораётганини ҳис этди.

Эшик очилиб, котиба қиз кўринди.

- Қоплонбекнинг онаси бандачилик қилибди, - деди у дераза ойнасидан ташқарига боқиб, хаёлга чўмган Ризога.

Ризо сесканиб тушди.

Баҳром касалхонадан чиққач, бир ҳафта ишга бормай, уйда ётди. У ҳамон хатарда яшарди. Прокуратура Ҳамидга нисбатан жиноят иши қўзғатганидан, милиция қидирув эълон қилганидан хабардор эди. Газеталарда расмини босишди. Бутун мамлакат бўйлаб қидирилаётган айбдорни тез орада тутишларига ишонарди. Қўлга тушдими - тамом, ҳамма гапни айтади. Қотилликка ким ундагани-ю, қанча пул берганини ҳам яширмайди, Баҳромнинг сири фош бўлиб, шармандаси чиқиб, хотини ва болаларининг қотили сифатида қамоққа олинади.

Баҳром Ҳамидни тутиб олмасликларини жуда-жуда истарди. Эшик тақилласа ёки телефон жирингласа ҳам ўзини кўярга жой тополмай қоларди. Қўрқинчли ўй-хаёллар исканжасидан қутулиш мақсадида ишга чиқиб кетди. Бироқ бу ерда текширув ишлари бошлаб юборилганди.

Ноила ишга жимгина келиб, жимгина кетарди. Баҳромнинг топшириқларини сўзсиз бажарар, унинг олдига имзо чектириши лозим бўлган қоғозларни олиб кириб берарди. Икковлари ўртасида бўлиши

мумкин бўлган сирли суҳбатлар якун топгандек эди. Ниҳоят, Ноила ёрилди.

- Фарзандимиз тўрт ойлик бўлди, - деди Баҳромга.

- Иложини топиб йўқотганинг маъқул, - деди Баҳром. Гап-сўз кўпайиши мумкин. Ўртамиздаги ишқий муносабат кўпдан давом этаётганлиги ошкор бўлишидан қўрқаман.

- Қандай йўқотаман, ҳомилам каттайиб қолди, - эътироз билдирди қиз.

- Докторлар билан гаплаш, қанча пул кетса тўлайман!

- Қўрқаман! Биринчи ҳомиламни олдирсам, кейин фарзанд кўролмаслигим мумкин!

- Бекорчи гап, икки ой чидаб тур, кейин тўй қиламиз!

- Жонимга тегиб кетди ҳаммаси. Уйда онам ҳар куни жанжал кўтаради. «Эл олдида қандай бош кўтариб юраман», деб йиғлайди. Бу ерда эса ишчилар кун сайин дўмбайиб бораётган қорнимга зимдан қараб қўйишади.

Ноила йиғлаб юборди. Баҳром қўрқиб кетди. Билиб бўлмайди, қиз бола номуси ва шаъни учун ўзини ўлдиришдан ҳам қайтмайди. Агар ҳақиқатан ҳам кўзи ёрадиган бўлса қўни-қўшнилар, таниш - билишлар, қолаверса, ишчи-хизматчилар олдида обрўси бир пуллик бўлмайдими? Ҳамма «бузуқ», деб ёмон отлиққа чиқармайдими? Баҳром шу пайтгача бу тўғрида жиддийроқ ўйлаб кўрмаганидан афсусланди.

- Менинг ҳам бошим қотиб қолди, Ноила, - деди ниҳоят Баҳром. - Сенга уйланай десам, ҳали хотиним ва болаларимнинг қирқи ўтмаган. Маҳалла, таниш-билишлар олдида шарманда бўламан. Тўй қилсак,

мелиса сендан ҳам шубҳаланиши мумкин. Шунча сабр қилдинг, яна бир-икки ой чида.

- Мен-ку чидайман, бироқ, қорнимдаги-чи, унга сабр қилиб тур, деб буйруқ беролмайман-ку?

Баҳром аросатда қолди.

- «Дом»нинг калитини беринг, мен эртагадан ишга чиқмайман, ўша ерда яшайман! - деди ниҳоят Ноила.

Баҳром калитни берди. У хонада ёлғиз қолди. Бошини чангаллаб, нима қилиш кераклигини ўйлади. Орадан кўп ўтмай, телефон жиринглади.

- Эшитаман, - деди паст овозда Баҳром.

Бошқарма бошлиғи котибасининг овози келди,

- Эртага кечки пайт йиғилиш бўлади.

- Ўзимнинг боришим шартми?

- Фақат раҳбарларгина қатнашади. Бошлиқ шундай дедилар!

Баҳром гўшакни жойига қўяр экан, бирдан ўрнидан туриб кетди. Уйда ўн беш минг доллар бор. Ноила уйга борса, албатта, у ёқ бу ёқни титади, пулга кўзи тушади. Олиб қочиб кетиши ҳам мумкин. Бошлиқнинг юрагига ғулғула тушди. У қиздан аввалроқ бориб, пулни яширмоқчи бўлди ва ўрнидан турди. Остонага етганда ичкарига Ризо кириб келди.

- Ишлар қалай, итвачча?

- Қуллуқ, ёмон эмас. - жавоб қилди Баҳром.

- Менга қара, бу, сени калтаклаган ва болаларингни ўлдирган қотил топилдими?

- Қидиришяпти!

- Қидиришяпти де? Топишармикин?

Баҳромнинг назарида Ризо унинг устидан кулаёт-гандек туюлди. Ўзини босди.

- Ҳаракат қилишса топишади. - Баҳром ишга

Ризонинг қизиқиб қолганидан ажабланди.

- Менинг эшитишимча, хотининг билан болаларингни Ҳамид ўлдирганмиш!

Баҳром биров устидан совуқ сув қуйиб юборгандек сесканди.

- Бундай фикр қаердан хаёлингизга келди?

- Кўнглим сезяпти, итвачча, - «Бой ота» қули билан кўкрагига урди. - Мана, мени айтди дейсан, хотинингни ўша ҳароми ўлдирган. Қоплоннинг уйига ўғирликка тушиб, хотинининг номусига ҳам ўша ярамас теккан!

Баҳромнинг назарида Ризо кўп ишлардан хабардордек, Ҳамиднинг қаердалигини биладигандек туюлди.

- Бирор гап эшитдингизми? Зўрға тили айланди бошлиқнинг.

Ризо унинг кўзларига термулди.

- Мен ҳаммасини биламан, итвачча! Ер тагида илон қимирласаям биламан! Нега рангинг оқариб кетганининг сабабини ҳам айтиб беришим мумкин! Кўрқдинг-а? Нимадан кўрққанингни айтайми?!

- Нимадан кўрқардим, хўжайин, ёнимда сиздек тоғим бор-ку!

- Илонсан, итвачча, илонсан! - кулди «Бой ота».

- Итвачча деяверманг, хўжайин, орим келяпти, қул денг!

- Оринг келдими, номус қияпсанми? Итлигингни унутиб қўйдингми?! Пулинг кўпайган, кўзингни шира босган, бурнинг шишган! Лекин мен учун ҳамиша итваччасан. Керак бўлса ҳозир бир гап айтаман, оёғимни ялайсан, ит бўлиб ҳурасан, тувакка овқат ташласам, тилинг билан ейсан!

Баҳром қотиб қолди.

- Тавба қилдим, хўжайин, билмай оғзимдан чиқиб кетибди.

Ризонинг чеҳраси очилди.

- Унда итваччаман, де!

- Айтганингизман, хўжайин!

- Мен сенга итваччаман де, дедим!

- Итваччаман, - минғирлади Баҳром.

- Итлингини исботла! Вов-вов, деб хур!

Юзлари шолғомдек қизариб кетган Баҳром аламли кўзлари билан ер сузиб, вов-вовлади. Аммо бундан Ризонинг кўнгли тўлмади.

- Қаттиқроқ хур, асабимни ўйнама! Жаҳлим чиқса ҳамма ёқни каср қилиб ташлайман. Қани ерга ёт, итдай юриб вовулла!!

Баҳром қўл-оёқларини ерга тираб, гилам устида ит юриш қилди. Секин, аммо ҳурди.

- Во.. ввв! Во.. вв!! В.. о.. вв!

«Бой ота» ёш боладай қиқирлаб кулди.

- Мана, энди ҳақиқий итга ўхшадинг, ёнимга кел, ма-мах!

Баҳром лапанглаб келди.

- Ўтир! - буюрди Ризо.

Баҳром гилам устига чордона қурди.

- Бундай эмас, итга ўхшаб ўтир!

У топшириқни бажарди.

- Олдинга нима учун келганимни билдингми?

- Буюринг, хўжайин!

- Менга ўн тонна бензин керак!

- Қачонга?

- Бу нима деганинг?! - қошлари чимирилган Ризо газабли назар ташлади.

- Хўжайин, шу ҳафта менга тегмай туринг, текширувчилар кетсин. Кейин йигирма тонна десангиз ҳам розиман!

- Сен ҳақиқатдан ҳам ҳаддингдан ошиб кетибсан, итвачча. Гапимни қайтаришга журъат этдинг-а, итвачча?!

- Хўжайин... - Баҳром йиғлаб юборди.

- Юм оғзингни, ит! - Ризонинг асаблари бузилганди. У ёнидан қоғоз олиб, бошлиқнинг қўлига тутқазди.

- Имзо чек!

- Хўжайин, ҳозир ҳамма идишлар муҳрланган!

- Имзо чек! - ўшқирди Ризо.

Баҳром қоғозга қарамади.

- Бундай қилолмайман, хўжайин!

- Қилолмайдиган бўлиб қолдингми? Сен-а? Ўша текширувчиларингдан қўрқяпсанми?! Улар мендан зўрми? Юрагингни олиб қўйишдими?! Билиб қўй, ишимни бажармасанг, охири хунук бўлади! - Шундан сўнг Ризо ўз қуролини ишга солди. У Баҳромнинг мўлтираб турган кўзларига тикилиб шундай деди. - Ҳамид тирик! Истасанг қаердалигини айтишим мумкин.

Баҳромнинг юзи бўздай оқариб кетди. Ҳамидни «Бой ота»нинг қўлида, деб ўйлади. У қоғозга имзо чекди.

- Мана энди ўзингга келдинг, ит! Бу яхшилигингни сийлаш керак. Балки Ҳамиднинг қаерда яшириниб ётганини билгинг келаётгандир?

- Қаерда? - зўрға тилга кирди Баҳром.

Ризо жилмайди.

- Олма-Отада!

- Олма-Отада?!

- Ҳа, Бароннинг уйида ҳожатхонасини тозалаб юрибди.

Баҳром ўрнидан турди.

- Уни кўрдингизми?!

Ризо жилмайди.

- Одамларим кўрган! Истасанг сенга ҳам кўрсатишади! Мелиса хабар топса, уйинг куяди. Унга қўшиб сен ҳам куясан, мана бу юмшоқ, молтопар курсидан айриласан, қамаласан!

Баҳромнинг боши айлангандек бўлди. Юрагини булут мисоли ғам-кулфат босди.

- Хўжайин, шу кундан бошлаб жоним ҳам, идоранинг ишлари ҳам сизнинг измингизда. Одамларингизга буюринг, уни борса келмас томонларга жўнатишсин!

Ризо жилмайди.

- Ваъда беролмайман, ит. У тирик экан, сенинг ҳаётинг ҳар дақиқа хатарда! Буни унутма!

- Унда тинчитинг!

- Бунинг учун катта пул керак. Бунга чидамайсан!

- Пул топилади! Ўша ярамаснинг ўлигини кўрсатсангиз бас!

- Сўзингга ишонсам бўладими?

- Қасам ичаман!

- Битта калла эллик минг доллар туришидан хабаринг борми?!

- Эллик минг! Эллик минг, - худди ўзига ўзи гапиргандек ғудранди Баҳром. - Топаман, хўжайин, тополмасам қарз кўтараман...

- Мени уялтириб қўймайсанми? - Баҳром «Бой ота» учун текин емишга айланаётганиди.

Ҳамма нарсага тайёр бўлган, ҳатто эллик мингги қандай топишни ўйлаб кўрмаган Баҳром қатъий оҳангда деди.

- Асло!

- Унда пулни тайёрла, Баҳромбой! Биласан, йигитларим сувни кўрмасдан этик ечмайди!

- Бир ҳафта ичида тайёр бўлади, фоизга бўлсаям қарз кўтараман, хўжайин!

- Унда иккимиз шартнома тузамиз.

- Мен тайёрман!

Ризо уни бу қадар юраксиз, деб ўйламаганди. Ҳамидни йўқотиш учун ҳар қандай шартга розилигини билди.

- Пулни бир ҳафтада тўлайсан!

- Тўлайман!

- Бир ҳафтадан ўтиб кетса, ўтган кун учун бир мошинадан ёқилғи берасан.

- Розиман, хўжайин... Фақат тезроқ баттолни бир ёқлиқ қилсангиз бас!

- Ўзинга бу қадар ишонаётган бўлсанг, мен ҳам розиман.

- Қачон ўлигини кўраман?

- Келишганимиздек, келгуси ҳафтанинг шу куннда!

Баҳром аввалдан тайёрланган қоғозга имзо чекди.

Ризо қоғозни чўнтагига солиб, ўрнидан турди.

Эллик минг доллар унга тинчлик бермай кўйганди. Баҳром пулни топишига ишонарди. Шаҳарнинг казозо бойваччалари билан муносабати яхши. Хоҳласа фоизга, хоҳласа ишларини битириш эвазига қарз кўтариши мумкин. Лекин Олма-Отага кимни жўнатиш керак? Ризонинг хаёлига Бори келди.

- Сиз ўзингизга топширилган вазфани бажармаяпсиз. Бир ҳафтадан бери қоронғу дилимни ёритадиган хушхабар келтирмадингиз! Берган пулимни оқлама-япсиз!

Ризо эшикдан кириб келган Шарофатни шундай сўзлар билан қарши олди. У Ризони лов этиб ёниб, кейин сўнишини биларди. Олдига келди.

- Бундай қўпол сўз билан кутиб олишингизни ўйламовдим, иним, - деди жилмайиб. - Бу қадар заҳар сочишингизнинг сабабини билсам бўладими?! - деди ўзини қўлга олган аёл.

Унинг юзидаги кулгудан «Бой ота» муҳим янгилик келтирганини билди.

- Кейинги пайтда қорангизни кўрсатмай қўйдингиз? - деди ўзини босолмай. - Қоплон нима қиляпти, кимлар билан учрашяпти, билмасам! - деди қўллари-ни столга уриб. - Ахир душманимнинг босган қадами-дан огоҳ бўлишим керак эмасми?! У мендан ўч олиш, пайимни қирқиш, «синдириш» мақсадида пайт пой-лаб юрибди. Зарбага қарши зарба тайёрлашим лозим. Шунинг учун сизга пул тўлаяпман!

- Аччиқланманг, дилозорим. Бунақада асабингизни чарчатиб қўясиз. Томга ҳам нарвон билан чиқилади.

- Гапларингиздан янгиликнинг иси келяпти... - Ризо ўзини қўлга олганди.

- Аҳмад Қоплоннинг ертўласида ётибди, - деди Шарофат паст овозда.

Ризо ўтирган жойида шамдай қотиб қолди.

- Нима, ким дедингиз?!

- Аҳмад-да, - қўрқа-писа тақрорлади жувон.

Ризо ўйланиб қолди. Кеча Қоплоннинг онаси вафот этган. Ўзи қишлоқда. Бирор ҳафта келмайди. Демак, Аҳмад билан гаплашолмайди. Уни зудлик билан тинчитиш керак. Акс ҳолда барча айблари фош бўлади.

- Менга қаранг, опа, ҳозироқ ишхонангизга жўнанг, бир йўлини топиб, Аҳмадни у ердан қочиринг. Қоплон билан учрашишига йўл қўйманг.

- Бу иш қўлимдан келмайди, иним.

- Чорасини топинг!

- Оғир ишни зиммамга юкляяпсиз, Ризобек.

- Айтганимни қилинг, истаган пулингизни бераман. Тушундингизми?

Шарофат ўйланиб қолди. Аҳмад ётган ертўлага-ку, тушади. Аммо қандай қутқаради уни?!

- Ертўланинг эшиклари темирдан.

- Туйнуги борми? - сўради Ризо.

- Бор...

- Ҳозироқ бориб Аҳмад билан учрашасиз, қўлига темир арра берасиз, тезроқ даф бўлишини айтинг!

Таклиф Шарофат опага маъқул келди. Шундай қилса биров ундан шубҳаланмайди. Аррани ташлайди-ю, ғойиб бўлади.

- Ризобек, - деди Шарофат унинг олдига яқин келиб.

- Яна нима дейсиз?

- Қизим институтда ўқияпти, контракт пулини тўлаш керак!

- Ишни бажарган кунингиз пулни ўтказиб бераман!

- Ишонсам бўладими, иним?

- Эркакнинг гапи битта бўлади, опа!

Жувон ишхонасига келиб, қўлига пақир билан

супургини олиб, тозалаш баҳонасида ертўлага тушадиган йўлак олдига келди. Вақт тушга яқинлашиб қолганлиги учун атрофда ҳеч ким кўринмасди. У пастга тушди. Очиққан Аҳмад деворга суяниб ўтирарди. Қадам товушини эшитиб, сергакланди. Шарофат кўйлагининг ичидан темир аррани олиб, ичкарига ташлади.

- Тезроқ қоч! - деди Аҳмадга. - Ризо тайинлади.

Аҳмад бир аррага, бир аёлга қаради. Жонини асрайдиган пайт келганидан, бу ерда ҳимоячиси борлигидан қувониб, ўрнидан турди. Қулф солинган ҳалқани арралай бошлади.

Аҳмад Қоплоннинг ертўласидан қочгандан сўнг одамларнинг эътибори тушмайдиган эски бинонинг ичида яшириниб ётди. Кўчаларда одам оёғи узилгач, Ризонинг олдига жўнади. Ризо хонасида эди.

- Қўлга тушибсанда, хунаса? - деди аламини ичига ютиб.

- Алдандим, хўжайин, - деди минғирлаб.

- Сўроқ-савол қилишдими?

- Йўқ, Қоплон қаёққадир кетган экан.

- Сени ким тутиб келди?

- Шуҳрат Шарифович!

- Нимага тутиб келганини айтдими?

- Ҳеч нарса демади.

- Сендан шубҳаланганки, изингга тушган! Бахтингга Қоплоннинг онаси ўлиб қолди. Ҳозир қишлоқда. Қўлига тушганингда нима бўлишингни билармидинг?

- Билардим, хўжайин.

- Билмай ўл, хунаса! Мени бадном қилардинг! Иккимиз пичоқлашардик! У ёки мен ўлардим!

- Сиззи сотмасдим, хўжайин!
 - Сен Қоплонни билмайсан, унинг азоблайдиган шундай усуллари борки, бирортасини қўлласа, булбулдек сайраб юборганингни ўзинг билмай қоласан! Биззи ишда қўлга тушган одам айбни бўйнига олади. Олмаса, борадиган жойини кўрсатиб қўямиз! Бундан ўзинг хабардорсан-а?!
 - Беш йилдан бери хизматингиздаман-ку, хўжайин!
 - Лекин ақлинг кирмабди, хунаса!
 - Қайдан билай, онам касал эди-да.
 - Менга телефон қилиб, онамнинг аҳволи қандай, деб сўраганингда, бошингга бу кунлар тушмасди!
 - Ақлим калталиқ қилди, хўжайин! Уйга қўнғироқ қилибман...
 - Ақлинг ўлганингда киради. Энди нима қилмоқчисан?
 - Бошим қотди, хўжайин.
 - Паспортинг чўнтагингдами?
 - Олиб қўйишди.
 - Ўз қўлинг билан оёғингга кишан солибсан-да!
 - Тортиб олишди, хўжайин!
 - Оғзингни очиб туравердингми, эшак?
 - Эрталаб анови мелисадан чиққан чол мени ички ишлар бўлимига олиб бориб топширмоқчи бўлганди...
 - Бахтинг бор экан, вақтида қутқардик!
- Ризо бир зум ўйланиб турди-да, кейин Аҳмадга юзланди.
- Янги паспорт топгунимизча бекиниб тур. Бу ердан кетмасанг улар сени тутиб олишади.
 - Қасрга бораман? Ҳужжатсиз ҳеч қаёққа чиқиб кетолмайман!

- Менинг дала-ҳовлимда турасан!

- Сиз нима десангиз шу!

Ризо ярим тунда Аҳмадни олиб, тоққа жўнаб кетди. Тонг ёришганда дала-ҳовлига етиб келишди. Жалил машина овозини эшитиб уйғонди. Бўричалар улғайиб қолганди. Қора бўри Ризони кўриши билан бошини темирга уриб, асабий увлади.

- Бўрилар очга ўхшайди, Жалил, гушт ташладингми?

- Ётар пайтим берувдим.

- Нега унда гингшияпти?

- Қора бўрининг одати шунақа, хўжайин, сизни кўрса асаби бузилади.

- Сен нас, буларнинг овқатини вақтида бермаётгансан!

Аҳмад ҳам қафас олдига келиб бўриларни томоша қиларди. Уларга яқин боришга юраги чопмасди.

- Аҳмад шу ерда туради, - деди Ризо қаршисида қўл қовуштириб турган Жалилга. - Унинг айтганини бажар. Тушундингми?

- Тушундим, хўжайин!

- Лекин унинг бу ердалигини ҳеч ким билмаслиги шарт! Агар оғзингдан гуллаганингни эшитсам, бўрилар ичига ташлайман, суякларинггача ғажиб юборишади!

- Тушундим...

- Унда мен қайтдим. Вақт топганимда келаман.

Жалил хўжайиннинг ортидан эргашди. Машинаси-га ўтираётганда гапини айтди.

- Хўжайин, энди менга рухсат берсангиз, уйимга бориб келай, бола-чақаларимни соғиндим.

- Болаларингни кўрдинг келдими? - Ризо машина-

сидан тушиди. У Жалилнинг олдига келди. - Мен сенга минг бора айтганман, бундан кейин ҳам айтаман, болаларингни ўйлама! Улар учун сен, сен эса улар учун ўлгансан! Ё гапимни унутдингми?!

- Эсимда, хўжайин, аммо ўтган сафар келганингизда бир ойдан кейин уйингга бориб келишга рухсат бераман, деб эдингиз?

- Мен сенга ваъда бермаганман!

Ризо қалтираб, букилиб турган хизматкорнинг бошига мушт туширди. Жалил зарбадан гандираклаб, ерга қулади. Ризо машинаси томон юрди. Жўнаш олдидан Аҳмадни чақирди. Қулоғига ниманидир пичирлади. Хизматкорнинг кўнгли ўзи билан боғлиқ қандайдир нохушликни сезди. Ризо кетгандан кейин Аҳмад унинг тепасида пайдо бўлди.

- Қани, тоғнинг эгаси, ўрнингдан турчи? - деди қўлларини биқинига тираб. Даррозгина, нимжон Жалил ҳамон қалтираб, сабрсизлик қилиб, хўжайинга ноўрин гап айтгани учун ўзини ўзи койиб ўтирарди. Турқи совуқ бу одам энди ундан нимани истайди?

Жалил ўрnidан туриши биланоқ Аҳмад унинг суяқдан иборат билагидан чангаллади.

- Қани, бу ёққа юрчи, бўриларнинг отаси! - дея қафас томон судради. - Сен ўзбошимча ҳали бошлиққа гап қайтарадиган, унга ақл ўргатадиган бўлдингми? Сен болаларингни эмас, хотинингни согингансан. Унинг қайноқ кучоғини кўмсаб қолгансан! У билан қўшилишни истаб қолгансан. Ёки гапим ёлғонми?

Аҳмад Жалилни судраб, силтаб, қафас олдига олиб келди. Бўричалар безовталаниб, акиллаб, типирчилашарди.

- Эшикнинг калитини бер! - сўради Аҳмад.

Жалил чўнтаklarини пайпаслаб, калитни топиб берди. У ҳамон меҳмоннинг мақсадини тушунмасди.

- Энди калитнинг эгаси менман! Калитлар ҳам, бўрилар ҳам менинг измимда! Буйруғимсиз бўриваччаларинг бир тишлам гўшт ея олмайди!

Аҳмад шу сўзларни айтиб, калитни олди-ю негадир ўйланиб қолди. Эшикни очса, йиртқишлар ҳамла қилиб, унга ташланмайдими? Шундан қўрқди. Кейин атрофга боқди. Кўзи тўнғакка тушди.

- Тўнғакларни келтир! - буюрди Аҳмад.

Жалил янги бошлиқнинг талабини шу он бажарди.

- Мана бу ерга қўй!

Хизматкор унинг айтганини бажарди.

- Устига чиқ!

Шу ёшга кириб бировга буйруқ бермаган, ўздан кичикларнинг ҳам гапини қайтармаган Жалил янги бошлиқнинг мақсадини тушунмай тепага чиқди.

- Қўлимдан торт! - амр қилди Аҳмад. Жалил қўлини чўзди. Аҳмад тепага чиқиб, уйчанинг томини кўздан кечирди. Тинчи бузилган бўрилар олдинги оёқларини кўтариб, ирғишлаб акиллашарди. Аҳмад тунукани кўчириб, четга сурди. Қора бўри тишларини шақиллатиб, тепага сапчиди. Бироқ боши етмади.

- Қани, бўриларнинг отаси, пастга туш-чи? - буюрди Аҳмад.

- Нима қиляпсиз, ука, бўрилар олдига қандай тушаман, улар мени ғажиб ташлашади-ку?!

- Қўрқма, улар сенга тегмайди. Ахир, ҳар куни овқат берасан!

- Раҳмингиз келсин, - кўзида ёш билан ялинди Жалил.

- Дийдиёнгни йиғиштир! Афти-ангори ўзгарган
Аҳмад қарияга қараб ўшқирди. - Қани, имилламай
туш!

- Аҳмаджон...

- Туш, онангни.. - Аҳмад хизматкорнинг қўлидан
судраб ўзи очган туйнук оғзига келтирди. Жалил
типирчилаб унинг қўлидан чиқмоқчи бўлди. Аҳмад
ғазабланиб, мўйсафиднинг дуч келган жойига мушт
туширарди.

- Мени йиртқичлар ичига ташламанг, Аҳмаджон!
Худо хайрингизни берсин, болаларингизнинг роҳати-
ни кўринг! Улар мени ғажиб ташлашади. Уйда...

- Бас қил! - Аҳмад ҳолсизланиб қолган чолнинг
бошига мушт туширди.

- Тушмасанг ўлдираман!

- Аҳмаджон, раҳм қилинг, болаларимни..

- Ху болаларингни онасини... - Аҳмад чолнинг
озгин белидан даст кўтарди. Жалил енгил эди. Икков-
лари томнинг қирғоғига келиб қолишганди. Аҳмад
зўрга қаддини тиклаб, йиқилмаслик учун мувозанати-
ни сақлаб қолди. Шунда ҳам чолни кўйиб юбормади.
Аҳмад хизматкорнинг илигига шундай ўхшатиб теп-
дики, Жалилнинг кўзидан ўт чиқиб кетгандек бўлди.
Аҳмад шундан фойдаланди. У Жалилни янада балан-
дроқ кўтариб туйнукдан пастга ташлаб юборди. Сас-
сиқ ис уфириб турган қафас ичига тушган Жалил шу
заҳотиёқ бўричалар ғажиб ташласа керак, деб ўйла-
ганди. Аммо улар акиллашмасди, кўзларида ҳайрат
бор эди.

Аҳмад бўриларнинг тек турганини кўриб, ҳайрон
бўлди.

- Нега емаяпсизлар, қоринларинг тўқми, - деди

уларга қарата.

Бўри болалари Аҳмадга тикилиб туришаверди. Бундан унинг тоқати тоқ бўлди.

- Билиб қўйинглар, шу чолни мижимасаларинг, сизларга овқат берилмайди!

Шундан кейин у уйчага кириб кетди.

Жалил ўз қисматидан ҳаётида илк бор пушаймон бўлди. У қўллари билан бошини чангаллаб йиғлаб юборди. Садпора дилидан шу сўзлар отилиб чиқарди. «Нега мени емаяпсан, бўрижонлар, қоринларинг тўқми? Ёки менга раҳмиларинг келдими? Болаларимни соғинганимни, уйимга кетмоқчилигимни сездиларингми?»

Қисматимизни қаранглар, бўрижонларим! Сизлар ҳам онангизни соғингансиз, уни отиб ўлдиришганини биласиз. Кечалари тушингизга кирар. Оппоқ, қайноқ сутга тўлган кўкраklarини эмгингиз келар. Она сутининг хумори тутар. Мени ҳам болаларимнинг хумори тутди. Уларни соғинганман. Кўрмаганимга бир йилдан ўтиб қолди. Отам қачон қайтаркин, деб йўлимни пойлашаётган! Юрагим ёниб кетяпти. Уларни бағримга босиб, ҳидларини искаб ётгим келяпти».

Жалил гоҳ овоз чиқариб, гоҳ лаблари пичирлаб, ҳамон кўзларини тикиб турган бўриларга шу сўзларни айтди. Забонсиз жонивор унинг айтганларини қайдан ҳам тушунсин? Зеро, уларнинг қўнглидан нелар кечаётганини Жалил ҳам билмасди!

Жалил уч йил аввал Ризодан юз минг қарз кўтарганди.

- Менинг пулларим бўғоз, Жалил ака, - деганди

ўшанда Ризо ярим ҳазил, ярим чин қилиб. - Қанча сўрасангиз бераман, аммо болалайди-да!

Жалил бу гапни ҳазилга йўнди.

- Менга эркагидан беринг, Ризобек. Отангиз қиёматлик акам эди. Хизматларини қилганман!

- Отам ўлиб кетганда менга бойлик қолдирмаган, ака, ўзи сизга қанча пул керак?

- Юз минг берсангиз бўлади, иним..

Ризо унинг қўлига пул тутқазди. Ярим ҳазил, ярим чин қилиб қўшиб қўйди.

- Унутманг, қанча ишлатсангиз, ишлатинг-у, аммо фоизини ҳар ойнинг охирида узатиб туринг!

Жалил пулни қўйнига солиб, уйига қайтди. Тўйни ўтказди. Орадан икки ой ўтиб, Ризо келди.

- Қанақа одамсиз, қарз олганингизга икки ой тўлди, на қайтарасиз, на фоизини чўзасиз. Бунақа эмас-да!

Жалил Ризонинг жиддий гапираётганини билмади.

- Яна бир ой сабр қилинг, пулни ҳаммасини жамлаб қайтараман.

Ваъда қилинган ой ўтди. Жалил топганларини йиғиштириб, Ризони излаб шаҳарга тушди.

- Мана, омонатингиз, иним. Катта раҳмат!

Ризо пулни санади.

- Бу фоизими?

- Тушунмадим, - ҳайрон бўлди Жалил.

- Олган қарзингизнинг фоизими, деяпман!

- Ҳазиллашманг, Ризобек, - Жалилнинг юзи шол-ғомдек қизарди.

- Ҳазиллашадиган гап қилмадим, - Ризо ҳамқишлоғининг сўзини кесди. - Мен бачканаликни ёқтирмайман. Яна шунча тўлайсиз! Эртадан ўтса, икки бош!

Жалил Ризонинг жиддий гапираётганини унинг

важоҳатидан билди.

- Мен сиздан фоизга пул олмаганман, - деди қалтираб.

Ризо столни мушглади, чойнак ерга тушди. Пиёладаги чой меҳмоннинг юзига сачради. Ризо чолнинг ёқасидан тутди.

- Ҳов, хунаса, мен сенга пулни бераётганимда, булар бўғоз, деганмидим?! Гапир, шу гапни айтганмидим?!

Жалил безгак тутгандек қалтирарди. Ризо уни силтади...

- Дегандингиз, - деди зўрға.

- Деган бўлсам, нега тоняпсан, хунаса?!

- Тўлайман, Ризобек, тўлайман!

Ризо унинг ёқасидан қўлларини бўшатди. Жалил қутулганига шукр қилди. Аммо эртаси куни пулни элтиб беролмади. Ризонинг тили билан айтганда, қарзи икки бошга кўпайганди. Жалил икки юз минг пул топишга қодир эмасди. Ризо буни биларди. Ҳафта ўтказиб, чолни излаб келди.

- Биламан, қарзингни тўлай олмайсан, отамнинг ҳурмати учун сенга яхшилик қилай. Тоққа чиқасан, ўша ерда ўзимга дала-ҳовли қураётганман. Қоровулчилик қиласан. Иш ҳақингни қарзингга ётқизаман!

Жалилга бу таклиф ёқди. Қарз ёмон, тўламаслик гуноҳ. Тоққа жўнашга мажбур бўлди. Ризо бир йил ишлаб берасан, деб тайинлаганди. Бугун келганига роппа-роса бир йил тўлганди.

Ризо ишхонасига келганда Бори шу ерда эди. Кўпроқ у билан маслаҳатлашар, ўзгалардан яширган

гапларини фақат унга айтарди. Ишхонасидагиларнинг кўпчилиги бундан беҳабар эди. Шу сабабли Аҳмадни тоққа ташлаб келганини унга ёрилди. Қолаверса, Борининг фикрини билгиси келди.

- Хабаринг йўқ, - деди у Бориға. Анови «Тилло йигит»нинг идорасида юрист бўлиб ишлайдиган Шухрат мелисани танийсанми?

- Нега танимамай, ахир у отнинг қашқасидек ҳаммага маълум-ку!

- Ўша Москваға бориб Аҳмадни тутиб келибди.

- Ё товба!

- Бахтға қарши Қоплоннинг онаси ўлиб, қишлоққа кетганди. Ер-ўлага қамаб қўйишган экан, одамларимни ишга солиб қочирдим.

- Ҳозир қаерда? - ташвишли овозда сўради Бори.

- Тоққа ташлаб келдим. Бирор ой ўша ерда юрсин. Паспортини Қоплоннинг одамлари олиб қўйганмиш.

- Бу ишингизга қўшилмайман, - деди Бори. Ризо унга ўгирилди. Кўзларида ҳайрат бор эди.

- Нимаға?

- Дала-ҳовлида юрса, албатта, Қоплон хабар топади. Одамлари яна тутиб олишади. Қочирганингиздан хабар топади. Сизға адовати кучаяди. Аввалги ишларни ҳам сизнинг гарданингизга қўяди. Ўрталарингдаги адоват кучаяди, жиққа мушт бўласизлар. Охири фожиа билан тугайди. Шухрат ака уни сўроқ савол қилишга улгурган бўлиши ҳам мумкин.

Ризони ўй олиб қочди. Борининг гапида жон бор. Ойни этак билан тўсиб бўлмайди. Шу фикр илгари хаёлига келмаганидан афсусланди ҳам. Шошиб қолдими? Ҳавотирға тушдими? Дала-ҳовлисига ўзи таш-

лаб келди. У ерга одамлари бориб туради. Бири бўлмаса, бошқаси Аҳмаднинг у ердалигини танишларидан бирортасига «гуллаб» қўйиши ҳам мумкин.

- Нима қилиш керак? - сўради боши қотган Ризо.

- Уни четта чиқаролмайсиз, паспорти чатоқ. Тоғда ҳам сақлаёлмайсиз, одамлар кўради. Шаҳарга эса сиғмайди.

- Маслаҳат бер!

Бори бошлиғининг кўзларига тикилди. Паст овозда деди:

- Баҳридан ўтиш керак!

Ризо ўйланди.

- У мен учун керак, Бори. Уни йўқотсам, кўп нарсадан айрилиб қоламан!

- Унда ўзингизга қийин бўлади, хўжайин. Шахматда шундай қонун бор. Шохни асраш учун вазирлардан воз кечилади.

Ризонинг боши қотди. Анча вақт мулоҳаза қилди. Охир-оқибат таклифни қўллади.

- Бу ишни ўзинг уддалайсан! - деди.

Бори маъноли бош ирғади.

Насим телефон қилиб, Амирхоннинг етиб келмаганидан ташвишланаётганини айтди. Ўз навбатида Қоплон ҳам уни жўнатиб юборганини маълум қилди. Ҳатто қайси вагонга чиққани ва қайси хонада кетганини ҳам қўшиб қўйди. Бу билан Насимнинг кўнгли тўлмади. Амирхонни дараклашда давом этди. Қоплон ҳам хижолат эди. Ўша куни Амирхонни кузатиб қўйган йигитларини чақиртирди.

- Уни ўзимиз вагонга чиқариб қўйганмиз, - дейишди йигитлари. - Ҳатто поезд кўзгалгунча вокзалдан кетмаганмиз!

- Нега унда Амирхон уйига етиб бормади?! Назаримда, сизлар мендан ниманидир яширяпсизлар? Билиб қўйларинг, мабодо алдаётган бўлсаларинг, икковларинг ҳам мендан омонлик топмайсизлар! - аччиқланди, Қоплон.

- Гапимизга ишонинг, - дейишди йигитлар. Негадир улар ўз бошлиқларининг кўзига тик қарашолмасди. - Поезд жўнаб кетгандан кейин уйга қайтганмиз!

Қоплоннинг кўнгли тўлмади. Йигитлар кетгандан сўнг хонада ёлғиз қолди. Хаёли Амирхонга кетди. «Қаерда юрган бўлиши мумкин? Ёш бола эмаски, адашиб қолса. Балки йўлда тушиб, қариндош-уруғлариникида қолгандир?! Қолган бўлса, Насимга айтиб қўймайдими?»

Қоплон миясидаги даҳшатли фикрларни қувишга ҳаракат қилгани билан юраги таскин топмади. Бир ташвишнинг ортида иккинчиси турарди. Аҳмадни эслади. Нега қочди? Ким ёрдам берди? Темир панжарани кесиш учун аррани қаердан олган? Омборда бир парча ҳам темир йўқ эди-ку? Бундай саволлар уни боши берк кўчага тиқиб қўярди. «Қочишига кимдир ёрдам берган», деган гумонли савол юрагини эзарди. Қанчалик бош қотирмасин, кўринмас одамнинг сийратини кўз олдига келтиролмасди. У яхши биларди, одамларининг ҳаммаси оқибатли йигитлар. Улардан хоинлик ва хиёнатни кутиш мумкин эмас.

Қоплоннинг назарида Аҳмад узоққа қочиб кетмаган. Паспорти Шухрат акада. Шу атрофда беркиниб юрган. Эртами-кеч дараги чиқади. Одамлари изига

тушган. Шуҳрат ака изига тушган. Модомики, Аҳмад унинг уйига бостириб кирмаган, Дилдорани зўрламаган ва қимматбаҳо қоғозларни олиб чиқиб кетмаган бўлса, нега қочди? Гуноҳи йўқлигини исботламайдими?

Қоплон Аҳмадни яхши биларди. Қўли қинғир бўлиб қолмай, балки, меҳрсиз йигит эди. Ишдан ҳайдаб юборгандан кейин Ризонинг паноҳига кирди. Кекса изқуварнинг шубҳаланишига ҳам шу сабаб бўлгандир? Ризо унинг бу ишларидан хабардормикин?! Агар қўли бўлмаса, Аҳмадни тутиб беради. У Қоплоннинг уйида нималар бўлганидан хабардор.

Қоплоннинг хаёлини телефоннинг овози бузди. Ўрнидан туриб, гўшакни олди. Кўнғироқ қилаётган Насимнинг одами эди..

- Хўжайин қўшма корхона қуриш тўғрисида шартномани бекор қилдилар. Ўртага ташланган пулни зудлик билан қайтаринг! - деди у.

Қоплон дўстининг бундай қарорга келишининг сабабини тушунмади. Нима бўлди унга? Чиндан ҳам аразладими? Россиялик шерикларига «пул тайёр, зудлик билан цехларни жўнатишлар», деб илтимос қилганди. Юк бир ой ичида етиб қелиши мумкин. Пулни қайтариб берса, уларнинг олдида бебурд бўлиб қолмайдими? У Жабборни чақирди.

- Насимбек пулни қайтаришимизни талаб этипти. Биз билан ҳамкорлик қилишни истамасмиш!

- У аҳдидан қайтадиган одам эмасди, - ҳайрон бўлди Жаббор.

- Менимча, Амирхоннинг етиб бормагани учун биздан аразлаган!

- Ҳақиқатан ҳам Амирхон нега шу кунгача етиб

бормадийкин?

- Бу ерда қандайдир сир бор. Кимдир ўртамизга нифоқ солиш мақсадида Амирхонни яширган!

- Мен олдига бораман. Ҳамма гапни унга тушунтираман. Зора инсофга келса!

Таклиф Қоплонга маъқул келди.

- Яхши бўларди. Амирхонни жўнатганимизни тушунтир. Чинданам биз билан ҳамкорлик қилишни истамаётган бўлса, пулини қайтариб бер! - деди Қоплон темир қутидан эллик минг долларни олиб, Жабборнинг қулига тутқазар экан.

- Пулни қайтарсак, россиялик дўстларимизга нима, деб жавоб қиламиз. Улар насияга иш қилмасликларини олдиндан айтишганди-ку?!

- Сен келгунча мен бу ҳақда ўйлаб кўраман. Балки Бароннинг олдига ўтармиз! - деди Қоплон.

Жаббор кечки поезд билан Душанбега жўнади. Аммо у ерда нималар кутаётганини билмасди.

Жаббор Насимни совуқ кутиб олишини хаёлига келтирмаганди. У билан бегоналардек саломлашди. Жаббор қаттиқ ранжиганини тушунди.

- Пулни келтирдингми? - сўради Насимбек. Унинг овози Жабборнинг қулоғига совуқ эшитилди. Ёнидан эллик минг долларни олиб, стол устига қўйди. Насим унга қайрилиб қарамади...

- Мен сизлар билан тузган шартномани бекор қилдим! - деди. - Ҳатто Қоплон билан дўстлигимиз ҳам ниҳоясига етди!

- Тинчликми, бундай қарорга келишингизга сабаб борми? - сўради Жаббор.

Насим унга юзланди. Кўзларида ғазаб ўти ёнарди.

- Сабабини «Тилло йигит»дан сўра, ўша тушунти-

риб берсин!

- Агар Амирхоннинг бедарак йўқолганлиги учун шундай қилаётган бўлсангиз, адашасиз, Насимбек! Бунда Қоплонбекнинг айби йўқ. - деди Жаббор босиқлик билан ўртадаги вазиятни юмшатиш мақсадида. - Одамларимиз уни вагонга чиқариб қўйишган.

- Насим олисда, у ҳеч нарсани билмайди, деб ўйловдиларингми? Ҳаммасидан хабардорман. Амир-ни қандай ўлдирганларинг менга аён!

Жабборнинг бадани жимираб кетди.

- Нималар деяпсиз, Насимбек! Қоплонбек сизни ҳам, йигитларингизни ҳам ҳурмат қилади. Амирхонни ўлганини мен энди эшитиб турибман! Балки бу тухматдир?!

- Тухмат?! Мен сени алдаяпманми? Исбот керакми? Шундай дейишингни билардим. Қоплон бекорга «одамларим Амирни поездга чиқариб қўйишди», деб телефон қилган экан-да?! Аслида сенлар Амирни вагонга чиқармагансанлар! Уни бўғиб, жасадини сойга ташлаб юборгансанлар! Мен аҳмоқ Қоплоннинг сўзига ишонибман!

- Амирхоннинг ғойиб бўлишидан Қоплонбек қаттиқ ташвишга тушди. Бу иш билан унинг ўзи шуғулланмоқда.

- Айбдорни излаяпсизларми?! Бу гапинг билан мени хотиржам қилмоқчимисан?! - Насимбекнинг қўллари мушт бўлиб тугилди. - Излаётган бўлсаларинг, балки бирор хабар топгандирсизлар? Мана, топасанлар! - Насим икки бармоғи орасидан бошмалдоғини кўрсатди ва Жабборнинг кўзларига яқин келтирди. - Амирхоннинг жасади темир йўл бекати этагидаги сойдан топилганига бир ҳафта бўлди, хуна-

са! Уни сенинг одамларинг ўлдирган!

- Бундай бўлиши мумкин эмас! Далилсиз ва ишотсиз нарсаларни бизнинг гарданимизга юкламанг! Хўжайин Амирхонни иззат-икром билан кузатган.

- Ишот керакми сенга?! - Насим гезарган юзини румолчаси билан артди. У терлаб кетганди. - Қўлимда Қоплоннинг қотиллигини фош қиладиган далилларим бор. - Насим эшик олдида турган йигитлардан бирини чақирди.

- Темур!

Темур учиб келди.

- Буюринг, ака!

- Расмларни келтир!

Жабборнинг тили курмакланиб қолди. Наҳотки, гаплари рост бўлса? Унинг оёқ-қўли музлаб қолганди.

Темур расмларни келтирди.

- Мана, ака!

Насим расмларни Жабборнинг қўлига тутқазди.

- Қўзинг билан кўр!

Жаббор суратларни қўлига олди. Икки йигит Амирхоннинг қўлтиғидан кўтариб, машина томон судраб бораётгани акс эттирилганди. Йигитларнинг юз кўриши тескари бўлса-да, уларнинг бўй-баста аниқ тасвирга туширилганди. Воқеа шоҳ бекатда бўлганлиги поезд ва иншоотлардан билиниб турарди. Жабборнинг эътиборини йигитларнинг кийими тортди. Улардан бирининг сочи елкасига тушиб турарди. Бундай одамлар Қоплоннинг тўдасида йўқлигини Жаббор яхши биларди.

- Булар бизнинг одамларимиз эмас, - деди расмдан кўз узмай.

- Сен ўз одамларингни танитай қолдингми? Тон-

моқчимисан?! -маст туядек бўкирди Насим. - Сенгана исбот керакми?

Унинг кўзларидан ўт чақнарди. Юзи илон чаққандек кукариб кетганди. - Манови машина кимники, балки уни ҳам танимасдирсан?!

Насим иккинчи суратни Жабборнинг қулига тутқазди.

Бу расмда узун сочли йигит Амирхонни Қоплоннинг машинасига чиқараётгани акс эттирилганди.

Жаббор уни рақамидан таниди. Ўзини оқлашга асоси қолмаганди. Жабборнинг жим қолиши Насимнинг назарида таслим бўлганлигини билдирди.

- Амирхоннинг қотили топилиб, менинг олдимга келтирилмагунча шу ерда қоласан! - деди Насим ва йигитларига ишора қилди. Соқчилар Жабборнинг кўлтигидан олиб, ташқарига судрашди.

Спорт мажмуаси қурилиши жадал суръатлар билан давом этарди. Бундай улкан иншоот ҳали шаҳарда йўқ эди. Шу сабабли кўпчиликнинг диққат-эътиборини тортганди. Шаҳар ва вилоят раҳбарлари ҳам бу ерга тез-тез ташриф буюриб туришарди. Қоплон қандай қилиб бўлса-да, мажмуани шарқона усулда барпо этишни ўйлаганди. Қўқондан олиб келган усталари деворларга ва эшикларга шу қадар жозибали ишлов беришган эди-ки, бу ҳар қандай одамни ўзига маҳлиё этарди. У бисотидаги пулларни сарф қилиб бўлганди. Маблағ топгунча ишни тўхтатиш, усталарга дам бериш мумкин эмасди. Сўнгги пардозлаш ишлари охирлаб қолганди. Узоғи билан ўн беш кунлик иш қолганди. Бунинг устига Россиядан чинни идишлар ишлаб чиқарадиган цех ва асбоб-

ускуналар келаётганди. Пул ҳаводек зарур эди. Жаббордан эса негадир дарак бўлмасди. Қоплонбекнинг боши қотди. Хаёли Баронга кетди. Бир гал телефонда гаплашганларида унга спорт мажмуаси кураётганини айтганди. Ўшанда кекса лўли:

- Сенинг мамлакатингдан етишиб чиқаётган спортчилар бутун оламни ҳайратта солмоқда. Айниқса, ўзбек кураши билан боксининг довруғи етти иқлимни забт этди. Ёшларни спорт билан шугулланиши учун ажойиб иншоот кураётганингдан мен ҳам гурурланаман, қандай ёрдам керак бўлса, тортинма, «Тилло йигит», - деб айтганди. Бароннинг олдига боришга ўзининг вақти ҳам, имконияти ҳам йўқ. Қурилишни ташлаб кетолмасди. Одамлари орасида Баронни фақат Анвар танирди. Қоплонбек уни жўнатишга қарор қилди.

- Олма-Отага бориб, Баронга учрайсан, қўлига мана бу мактубни топширасан! - деди у Анварга конверт тутқазиб

- Қачон жўнашим керак?

- Эртага учасан, тезда қайтишинг керак.

Анвар эрталабки самолёт билан Олма-Отага учди. Етиб борган заҳотиёқ аэропортдан Бароннинг уйига қўнғироқ қилди. Гўшакни Ҳамид олди.

- Менга Барон керак эди. - деди Анвар.

- У киши яқинда шаҳарга чиқиб кетгандилар. Нима ишингиз бор?

- Қачон қайтади?

- Кечгача кутишингизга тўғри келади.

Анвар кечки рейс билан уйга қайтиши зарур эди.

- Унда мен икки соатдан кейин қўнғироқ қиламан. - деди хафсаласи пир бўлиб.

- Қўнғироқ қилишингизга ҳожат йўқ, уйга келаверинг. Барон кўчада узоқ юрмайдилар.

- Раҳмат сизга!

Ҳамид гўшакни жойига қўяр экан, ташқаридан Бароннинг овози эшитилди.

- Ҳозиргина телефонда сизни сўрашди? - деди у Баронга.

- Ким экан?

- Кимлигини билмадим...

Барон хизматкорига кўзларини қалади.

- Сенга минг бор айтганман, ким кўнғироқ қилса аввал исмини сўра деб! Эс кирмас экан сенга, Ҳамид!

Бароннинг хаёлига Ризо келди. Бир ойдан сўнг ўзим кўнғироқ қиламан, деганди. Айтган муддати ҳам ўтди. Аммо дараги йўқ. Агар у бўлганда телефон қилиб ўтирмасди, ўзи кириб келарларди.

Барон хонасига кирди. Кун иссиқ эди. Йўл юриб ҳориганди. Ўзини тушакка ташлади ва шу заҳоти ухлаб қолди.

...Ҳисоб-китобли ишлар кўпайиб кетганлиги боис, Алёна узоқ вақт хонасида ўтириб ишларди. Тушга яқин уйга кўнғироқ қилди. Гўшакни Барон кўтарди.

- Ҳамид керак эди. Уни уйга жўнатиб юборсангиз. - деди қиз.

- Ҳозир уйда ишлари кўп, вақти йўқ, оппоғим, - деди кекса лўли қизининг ипимосини рад этиб.

- Унда кечки пайт жўнатиб!

Барон гўшакни кўйиб, Ҳамидни чақирди.

- Уйдаги ишларни бажариб бўлганингдан сўнг, Алёнанинг олдига бор.

- Хўп бўлади, хўжайин!

Ҳамид уйдаги ишларни тезда бажариб бўлди. У чиқиб кетгандан кейин эшик тақиллади. Чолнинг ўзи бориб эшикни очди. Анварни таниди.

- Хўш, Қоплонимнинг ишлари қандай? Курилиш битиб қолдими? -сўради ичкарига кириб танишишгандан сўнг.

- Яқунланиб қолди, амаки, усталар пардозлаш ишларини ниҳоясига етказиш арафасида. Байрам куни мажмуани ёшлар ихтиёрига топширамитиз...

- Мени ҳам таклиф этасизларми?

- Сизсиз маросим маросимдек ўтармиди, амаки.

- Қоплон хайрли ишларни қилаётганидан қувондим. Яқин йиллар ичида сизлар кураётган спорт мажмуасидан дунёга машҳур спортчилар етишиб чиқади, - деди Барон завқланиб.

- Қоплонбек юртимиз шуҳратини ошириш, жаҳонда тенгсиз спортчи йигитларнинг кўпайишини истаб, шу иншоотни қуряпти, амаки. Мажмуада нафақат кураш, балки спортнинг бошқа турлари билан шуғулланиш ҳам мумкин.

- «Тилло йигит» узоқни кўзлаб иш кўради. Бундай йигитлар билан ўзбеклар фахрланса арзийди.

- Албатта!

- Хўш, олдимга бекорга келмагандирсан?

- Қоплонбек фақат иши тушганда олдимга одамини жўнатади, деб ўйламанг, амаки.

Анварнинг хижолат бўлгани сўзларидан билинди.

- Тортинмай айтавер, қандай юмуш билан келдинг? мақсадга ўтди Барон.

- Хўжайин Россиядан чинни идишлар ишлаб чиқарадиган цех сотиб олмоқчи, юк ҳозир йўлда. Қоплонбекнинг қўли катталиқ қилиб, қийналиб турибди, - деди Анвар.

- Қандай муаммо бор экан?

- Хўжайин муаммони шу қорозга ёзган бўлса керак.

Анвар ёнидан конвертни олиб, Баронга узатди.

- Қачон қайтмоқчисан? - сўради лўли чол хатни ўқиб чиққач.

- Бугун қайтишим керак, аммо охири самолёт жўнаб кетди.

- Эрталаб кетарсан, бу кеча менинг меҳмоним бўл, иккимиз отамлашайлик. Кўпдан бери кўнглим хижил бўлиб, улфатчилиқни кўмсаб юргандим..

Бағри кенг лўли чол Анварни ошхонага бошлади.

Душанбега жўнаб кетган Жаббор етиб борганлиги тўғрисида телефон қилмади. Қоплон ташвишга тушди. «Унга нима бўлди? Нега қайтмаяпти? Наҳотки, Насим қасд олиш мақсадида ушлаб қолган бўлса?» Қоплоннинг кўнглига қил сизмай боши оғриб, ўзини ёмон сеза бошлади. Қаерга борса, Жабборни эсларди. Насимбекка сим қоқди. Бироқ унинг кўнгироқларига дўсти жавоб қилмади. Амирхонни излаётган одамлари ҳам янгилик келтиришмади. Қоплон Шуҳрат Шарифовични чақирди. Амирхонни суриштиришни илтимос қилди. Изкувар темир йўл бекатига жўнаб кетди. Кечки пайт нохуш хабар билан қайтди.

- Бир ҳафта бурун Амирхоннинг ўлиги сойдан чиқибди. Марҳумнинг яқинлари жасадни юртларига олиб кетишибди.

Қоплон аланга ичида қолди.

- Ким, ким бу ишни қилган?! - ўрнидан туриб, қичқириб юборди у. - Кимнинг қасди бўлиши мумкин менда? - у ўзини тутолмай йиғлаб юборди.

- Ўзингизни босинг, Қоплон, - Шуҳрат Шарифович

бироздан кейин унинг ёнига келди. - Ёмонлик қилганлар жазосиз қолмайди. Ҳаммаси қўлимизга тушди.

- Амирхон ўлган бўлса Насимбек Жабборни қўйиб юбормайди. Қонга қон, жонга жон деб уни ўлдириши мумкин! - Қоплон бошини кўтариб изқуварга қаради.

- Уни тезроқ қутқариш керак!

- Телефон қилдингизми? - сўради Шухрат Шарифович.

- Кўнғироқларимга жавоб бермаяпти.

- Унда кимнидир жўнатишимиз керак. Вазиятни юмшатмасак, Жабборни қийнашлари аниқ!

- Насимбек гапга қулоқ соладиган одам эмас. Билганидан қолмайди. Жабборни қутқариш йўлини топиш зарур, Шухрат Шарифович. Айтганингиздек у ҳозир азоб чекиб ётган бўлиши мумкин.

- Бирдан бир йўл қотилнинг қилмигини аниқлаш! Бунинг учун ҳафталаб, ойлаб кутишимиз лозим.

- Унгача Жабборни ўлдириб қўйишади. Яхшиси Насимбекнинг олдига ўзим бориб гаплашаман!

- Бошқа одам жўнатинг, Насимбек ҳозир аламда қовурилиб, кўзига қон тўлган. Жаҳл келганда ақл кетади, деган гап бор.

- Пешонамга ёзилгани бўлади, Шухрат ака! Одамларимнинг азоб чекиши мен учун иснод!

Олти кундан бери Жаббор ерўлада ётарди. Бир чимдим қуёш нури тушмаган қоронғу хонанинг деворлари цементдан бўлганлиги учун нам ҳаво унинг соғлигига путур етказганди. Жаббор шамоллаб қолганди. Кун сайин иссиғи кўтарилиб, аҳволи оғирлашиб борарди. Овқат олиб кирган йигитга мазаси йўқлигини, иложи бўлса, бошқа хонага ўтказишлари-

ни илтимос қилди. Бироқ Насим унинг сўзларини инобатга олмади.

Қоплон эрталаб дўстининг олдига етиб келди. Аммо у «Тилло йигит»ни қабул қилишни хоҳламади.

- Мени йўқ денглар. Кўришни ҳам, гаплашишни ҳам истамайман, - деди хабар келтирган Темурга. - Изига қайтариб юборинглар!

Бу гапни жаҳл устида айтган Насим бироз ўтиб ўйланиб қолди. «Нега энди учрашмаслигим керак? Ахир мен айбдор эмасман-ку? Қилғиликни у қилган, ўзимни панага олишим кўрқоқликнинг белгиси-ку!

- Тўхта! - деди эшик олдига бориб қолган Темурга. - Ўзим чиқаман!

Қоплон дарвоза олдида турарди. Илгарилари бу хонадонга кўп келганди. Мана шу болохонали уйда Насим иккиси тунлари ухламай, дарс тайёрлашган. Ўзларининг янги фирмаларини ривожлантириш тўғрисида баҳслашиб тонг оттиришган. Қанчадан-қанча тунларни бедор ўтказишган...

Ичкаридан Насим чиқди. Иккисининг кўзлари учрашди. Бу кўзларда газаб эмас, балки дўстликнинг соф, беғубор учқунлари ялтирарди. Улар бир-бирларига қараб туриб қолишди. Бирдан соғинчга тўлган юраклари патиллаб кетди. Кўзлардан ёш сизиб чиқди. Иккиси ҳам бир пайтнинг ўзиде кучоқларини ёзиб, бир-бирлари томон талпинишди. Қоплон ҳам, Насим ҳам ўзини босолмади. Йиғлаб юборишди.

- Дилдорадан кейин онамдан ҳам айрилиб қолдим, дўстим!

- Нега хабар қилмадинг? Онанг менинг ҳам онам эди-ку?!

- Сени безовта қилишни истамадим!

- Бу хатойинг ўлгунимча юрагимда сақланиб қолади.

Насим дўстининг бошига тушган кулфатдан беҳабар эди, Қоплон Жабборни жўнатаётганда бу ҳақда унга индамасликни тайинлаганди.

Улар ичкари киришди. Қоплоннинг қайтишига уй эгаси рухсат бермади.

- Бир кеча тунаб кетасан, ёшлигимизни эслашиб ётамиз, йўл юриб чарчагансан, - деб туриб олди. Улар ёшликлари ўтган болохонада тунашди. Бироқ уйқулар келмади. Қоплон босқинчи уйдаги акцияларни олиб чиқиб кетгани, Дилдора шармандагарчиликка чидамай, жонига қасд қилгани, Аҳмадни Москвадан тутиб келишгани, кимдир қочириб юборганини сўзлаб берди. Бу ишларда каттагина гуруҳнинг қўли борлигини айтди. Бироқ «Бой ота»дан шубҳаланганини яширди..

- Бу ишларни сени кўролмаган одамлар қилган, - деди Насим. Аҳмадни ушласанг ҳаммаси фош бўлади. Унинг одамлари йигитларингнинг ичида бўлиши керак. Бекорга қочириб юбормаган. Амирхоннинг ўлимида ҳам ўша лаънати гуруҳнинг қўли бўлиши керак...

- Бу ишни Шухрат Шарифовичга топширганман. Биласан, у узоқ йиллар милицияда ишлаган. Ҳозир Аҳмаднинг изига тушган. Яқин кунлар ичида қўлга тушишига ишонаман.

Насим бирдан хаёлга толди. Амирхоннинг бекатдаги суратини ким жўнатган, деган савол илк бор миясига урилди. Расмларни олиб чиқди.

- Буни сенга кўрсатиш ниятим йўқ эди, - деди расмларни дўстининг олдига ташлаб. ˆ Ҳозирги гап-

ларинг мени ҳам ўйлантириб қўйди. Балки суратлар атайлаб ўша тўда томонидан жўнатилгандир?

- Бу йигитлар менинг одамларим эмас, - деди Қоплон суратларни кўздан кечириб. Иккинчи суратда ўз машинасининг рақамини кўриб, ажабланди.

- Машинамни бир ярим ой аввал сотиб юборганман. Сурат қалбаки, Насим, буни компьютерда ишлашган.

Қоплон қайтганда Анвар Олма-Отадан келганди. Барон унинг илтимосини ера қолдирмаганди. Юз минг доллар бериб юборганди.

- Ҳамид Олма-Отада экан. - деди Анвар Бароннинг саломини топшириб бўлгач.

- Қайси Ҳамид? - ҳайрон бўлди Қоплон.

- Баҳромнинг шофёри-чи?!

- У ерда нима қиляпти, хумпар?

- Бароннинг уйида ишляпти!

- Адашмадингми?

- Ўз кўзим билан кўрдим.

- Сени танидимми?

- Билмадим, назаримда танимади. Бароннинг уйига келаётганимда ёнимдан ўтиб кетди.

- Бўлиши мумкин эмас, - деди Қоплон. - Қочувда юрган одам ўзини ҳаммага ҳам кўрсатавермайди! Сен алашгансан!

- Йўқ, мен танидим, хўжайин! Ўз кўзим билан кўрдим.

Қоплон ўйланиб қолди. Шаҳарда «Ҳамид Қоплон-бекнинг одами экан, нефть базаси директорида қасди бор экан, уни ўлдиртирмоқчи бўлибди», деган мишмишлар болалаб турган пайтда бу хабар Қоплон учун кутилмаган зарбадек таъсир қилди. Одамларнинг гап-

сўзлари унинг асабларини қанчалар бузмади. Рухини синдирмади. Наҳотки, у Бароннинг уйида яшаётган бўлса?

- Гапларингга шубҳам бор. - деди у Анварга.

- Ишонмаётган бўлсангиз, ўзингиз бориб кўринг! Ёки Баронга кўнғироқ қилиб, у билан гаплашинг!

Қоплон яна хаёл дарёсига шўнғиди. Шаҳардаги миш-мишларга барҳам беришни, ўзини оқлашнинг бирдан-бир йўли Ҳамидни тутиб келиш эди. У аблаҳ қочувда юрса, миш-мишлар болалайверади.

- Ҳамидни Бароннинг уйида яшаётганлигини ҳеч кимга айта кўрма! Эртага Шухрат Шарифовични жўнатаман.

- Барон Москвага кетди. Унинг қайтишини кутиш керак! - эътироз билдирди Анвар.

«Тилла бола» ўйланиб қолди...

Бароннинг асл исми Ваня эди. Ота-онаси нега унга бундай ном кўйишганининг сабабини ўзи ҳам билмасди. Аммо бу исмни унутганига ўттиз йилдан ўтди. Ҳозир биров уни Ваня, деб чақирса аҳамият ҳам беримайди. Ёшлигида лўлилар унга Барон, деб ном беришган. Шу ном билан яшаяпти. Кекса лўлининг ёшлиги барча лўли болалариникидек кўчада ўтди. Кўча тарбиясини олиб, катта бўлди. Жуда шўх ва айни пайтда қайсар эди. Ўртоқларини ўз йўлига сола оларди. Шу сабабли маҳалласидаги ўзи тенги болаларга етакчилик қилди. Ўғирликдан бошқа йўллар билан топилган буюмлар унинг рухсати билан тақсимланарди. Аммо Барон ўз шерикларига бировнинг ҳақини

сўрамасдан олишга рухсат бермасди. Ўғирлик қилганлар унинг ғазабига дучор бўларди. Бундай болаларни аяб ўтирмасди. Оғиз-бурнани қонатиб, гуруҳдан ҳайдарди. Ҳайдалган болалар иккинчи бор қабул қилинмасди. Унинг бу ишлари катталар томонидан ҳам маъқуланарди. Шунинг учун кексалар унга Барон номини беришди.

Кекса лўлилар ҳам бу йигитга меҳр қўйиб қолишди. Унга ўз ташвишларини айтишарди, ёрдам сўрашарди. Барон эринмасди. Қийналган лўлиларга ёрдам берарди. Бу унинг ҳурматини оширди. Обрўсини кўтарди. Барон лўлиларни бир жойга тўплашга ҳаракат қилди. Ҳатто четда яшайдиган миллатдошларини ҳам химоясига олди. Уларнинг тўй ва маросимлари Бароннинг иштирокисиз ўтмасди.

Барон кейинчалик ишга кирди. Бошқа шерикларини ҳам ишлашга даъват этди. Металлургия заводида оддий ишчи бўлиб ишлаган Барон вақти келиб, шу даражада бойиб кетишини ҳеч ким хаёлига келтирмаган бўлса ажаб эмас. Ҳаётининг кўп қисми муҳтожлик, қашшоқлик, хор-зорликда ўтган бу йигитча кекса онасини боқиш учун нон тополмаган кунлари бўлди. Иттифоқ тарқаб кетгандан сўнг у ишлаётган заводга четдан маҳсулот келмай қўйди. Ишчи ўринлари қисқарди. Баронни ҳам ишдан четлатишди. Аросатда қолган лўлининг хаёлига рангли металлларни тўплаш фикри келди. Бироқ ҳамёни чатоқ эди. Бир ўзи ишлашига тўғри келди. Шаҳар ва овуллардаги хонадонларнинг ҳар бирига муҳтожлик юкидан эгилган бошини суқди. Кўлига илинган металлни уйига келтириб ташлади. Сотишга ошиқмади. Егуликка нон қолмаганда бошқа иш қилиб, пул топди. Ўша йиллари

тиним билмай ишлади. Тўплаган темирларини катта-роқ пулга сотиш пайти келишини кўнгли сезарди. Бу орада аёли дардга чалинди, ётиб қолди. Ётди-ю қайтиб турмади. Барон унинг жасадини совуқ тупроққа қўйганда, танҳогина фарзанди Алёна эндигина ўн бир ёшга тўлганди. Барон хотинининг маъракаларини ўтказиб, яна ишга шўнғиб кетди. Ёнига қизини ҳам олди. Ёшгина Алёна елкасига темир-терсак юкланган қоп ортди. У айрим қизларга ўхшаб, одамови эмасди. Шўх ва бийрон, қора қошлари остидаги мунчоқдек мовий кўзлари доимо чақнаб турадиган ўйинқароқ бўлиб ўсганди. Барвақт ташлаб кетган онасининг ҳасратида ғам-андуҳларга ботган юрагидаги аламларини отасига сездирмасди. Фақат кечалари дардларини ёстиққа айтиб, у билан ҳасратлашарди. Ёстиқ эса унинг сирларини яширди, кўз ёшларини ютди.

Алёна тез улғайди. Сарвқомат, хипча бел, қора қошли, чақмоқ кўзли бу дилбарни кўрган йигитларнинг бошидан ақли учарди. Қизнинг изидан эргашганлар, унинг бир оғиз сўзини эшитишга ошуфта ошиқлар фақат лўлиларгина эмас, балки бошқа миллат йигитлари орасида ҳам талайгина эди. Аммо Алёна севги изҳор қилмоқчи бўлган йигитларнинг куйиб ёнишларига парво қилмади. У отаси каби мағрур эди. Ошиқларининг кўзига тик боқарди. Қўлларини нозик, хипча белига қўйиб, шундай бўралаб эркакчасига сўкардики, улар қочгани жой тополмай қолишарди. Бечора йигитлар ажабтовур феъл-атворли бу дилбарнинг кўзларига бошқа чалинмасликка ҳаракат қилишарди.

Кутилмаганда Алёнага шу маҳаллада яшайдиган Қодир исмли чечен йигити кўнгил қўйиб қолди. Илк бор севги изҳор қилиб, юзи шилинган бўлса-да, қиз-

нинг ортидан қолмади. Доим йўлини пойлади. Алёна кўча эшикларига уюм-уюм бўлиб ётган темирларни рангларига, турларига қараб ажратиш билан банд бўларди. Қодир қизга ёрдам бергиси келарди. Зилзамбилдек оғир юкларни қизнинг елкасидан олиш мақсадида унинг олдига келарди. Алёна дастёр бу йигитнинг ёрдамини ҳеч қандай қаршиликсиз қабул қиларди-ю, бироқ иши битгач, ҳайдаб соларди. Тегажоқлик қилгудек бўлса, мушти ёки қўлига илинган буюм билан сийларди.

Қодир қизнинг ортидан қолмади. Қишнинг совуғида ҳам, ёзнинг жазирамасида ҳам уйи атрофида айла-ниб юраверди. Бу орада қиз бир ёшга улғайди. Кўнгилида худди бевақт келган баҳорнинг тафтидан очилган гунчадек муҳаббат чечаклари куртак ёйди. Қалбидаги пинҳона бу гулнинг эрта очилганини биринчи бўлиб Қодир сизди. Ва унинг ифоридан маст бўлди. Бироқ қизининг бошқа миллат йигитига кўнгили бергани Баронга ёқмади. Қодир билан учрашганини кўрганда томиридаги лўлиларга хос бўлган қизиққонлик қони кўпириб кетарди. Бироқ фарзандининг кўнглини чўктириб қўйишдан чўчирди. Ва бу ҳақда унга ётиғи билан тушунтиришга ҳаракат қиларди:

- Сенинг томирингда буюк миллатимизнинг қони оқмоқда, қизим. Сен фақат ўзимизнинг йигитларимизгагина кўнгили қўйишинг шарт. Токи сендан бино бўлган зурриётнинг томирида менинг тоза қоним оқсин. Фарзандларинг бизнинг асрлар оша ардоқланиб, авлоддан авлодга ўтиб келаётган миллий урф-одатларимизни давом эттирсин. Агар сен чеченга турмушга чиқадиغان бўлсанг, билиб қўйки, мен ўз миллатдошларимнинг тавқи-лаънатига дучор бўламан. Улар биздан

юз ўгиришади, нафрат кўзи билан қарашади. Яхшиси Қодир билан муносабатингни уз. У билан учрашишни бас қил. У менга муносиб куёв бўлолмайди. Ўз навбатида чеченлар ҳам биз лўлилар каби қатъий ва қайсар халқ, ўз миллатларининг қонини иккинчи бир миллатнинг қонига қўшишга қаршидирлар. Ҳозир ёшсизлар, севги ва ишқнинг шаробидан мастсизлар. Ҳеч нарсани тушуниб етмайсизлар. Вақти келиб, оила қурганларингда, бола-чақали бўлганларингда менинг сўзларим нақадар ҳақ эканлигини тушунасан. Қилган ишингдан пушаймон бўласан. Буни унутма, Алёна!

- Лўлилар нима деса дейишсин, аммо мен Қодирни севиб қолдим, дада! Сиз миллат ва элат, дин дейсиз, аммо Худонинг олдида ҳаммамиз бир бандамиз-ку. Шундай бўлгач, нега менинг бахтимни миллат шаъни, диний русумлар тўсиши керак? Нега бир миллатнинг қони иккинчи бир миллатнинг қонига қўшилмаслиги керак, экан? Бунда муҳаббатнинг қудрати қаерда қолади?

Лўли чол афсуслангандек бошини чайқади.

- Ҳали ёшсан, гўрсан ва ҳеч нарсани тушунмайсан. Сенинг кўзларингни муҳаббат деган туйғунинг пардаси тўсиб қолган. Оила ҳам қурарсан, бола-чақали ҳам бўларсан, ёшинг ўтиб қолганда менинг сўзларимни тушуниб етарсан.

Алёна отасининг сўзларини қулоғига олмади. У йигит билан ҳар кун учрашиб турди. Кунларнинг бирида, кўкдаги ой ўн беш кунлик бўлганда, юлдузлар осмонга бадрокдек сочилган, майин экин қалампирмунчоқ исини оламга таратаётган кечада улар бир-бирларининг бағриларига сингиб, бир умрга бирга бўлишга қасам ичишиб, қовушдилар. Бу ҳақда Алёна отасига кейинрок

айтди. Барон ўзининг бошини деворларга уриб йиғламади, телбалардек ақдан озиб, кўлига пичоқ олиб, қизини қувламади. Унинг сўзларини индамайгина тинглади, кейин оппоқ сочли бошини кўтариб, қизига ўткир нигоҳларини қадаб шу сўзни айтди:

- Бахтингни берсин, қизим. Қодирга айт, тўй кунини белгиласин. Шундай тўй қилиб берайки, бундай шо-диёна никоҳ кечаси ҳали бирорта лўлининг ҳаётида учрамаган бўлади.

Отасининг сўзларидан Алёнанинг хавотир ва кўрқувдан увишган юраги илиб, боладек суюниб, ўрнидан туриб, Бароннинг чўяндек қорайган, серажин ва айни дамда ёқимли ис уфуриб турган юзидан чўлпиллатиб ўпди. Бу қизнинг ўз падарига бўлган адоқсиз меҳр-муҳаббати бўлибгина қолмай, балки севгилиси билан бир умр бахтли ҳаёт кечиришга, отасининг мағрур бошини лўлилар олдида ҳам қилмасликка берилган ваъда ҳам эди.

Тўй Барон ваъда қилгандек дабдабали ўтди. Бундай маросим шу пайтгача бирорта лўлининг хонадонида бўлмаганди. Қария эшигини ҳамма учун очиб қўйди. Куй-қўшиқлар садоси ярим тунгача янгради. Бу никоҳ Баронга чинданам бахт олиб келди, деб айтса бўларди. Иши юришиб кетди. Тўплаб қўйган металларни элик баровар фойдасига сотди. Бадавлат одамлар орасида мартабаси ошиб, дўстлари кўпайди. Тўйга ўша бадавлат кимсалар ҳам ташриф буюришиб, Барон хонадонининг кўрки ва файзига айланди.

Барон ёлғизи ва овунчоғи бўлган қизини шаҳар марказидаги беш хонали уйига кузатиб қўйди. Отабола ўртасидаги айрилиқ шу тарзда бошланди.

Юқорида айтиб ўтганимиздек, Бароннинг ишлари

юришиб кетганди. Қул остида бир неча ишчи бўлиб, улар металл йиғиш билан шуғулланишарди. Барон уларни қўшни шаҳарларга, овулларга жўнатарди. Чол пулни қанчалик яхши кўрмасин, ўз ҳамкорларини алдамасди, бировнинг ҳақиға хиёнат қилмасди.

... Алёна Ризонинг одамани излаб меҳмонхонага келди. У Маҳмуднинг хонасига кўтарилди. Эшик очиқ эди. Ичкарига кирди. Бу пайтда Маҳмуд ванна-хонада чўмилаётганди. Ювиниб-тараниб чиқди. Аёл дераза олдидаги курсида оёқларини чалиштириб ўтирарди. У ўзига оро бермаган бўлса-да, очилиб кетганди. Елкасига ёйилиб тушган қўнғир сочлари деразадан тушиб турган офтоб шуъласида олтиндек товланарди. Қиз Маҳмуднинг кўзларига аввалгидан ҳам мафтункор ва гўзал кўринди. Назарида ёшариб, тўлишиб, бир хуснига ўн хусн қўшилгандек эди. Эгнидаги кўйлаги хипча қоматига ярашиб тушганди.

- Мени кечиринг, ювинаётгандим, - деди Маҳмуд.

- Ҳечқиси йўқ, - деди Алёна ярим ялонғоч ҳолда тепасида турган йигитнинг сурбетларча тикилишидан гаши келиб. Маҳмуд аёлнинг ёнига ўтирди.

- Қачон келдингиз? - сўради Алёна.

- Икки кун бўлди, менга Бароннинг Москвага кетганини айтишди.

- Дадам иш билан кетгандилар. Бугун-эрта қайтсалар керак.

Маҳмуд рюмкаларга коньяк қўйди.

- Мен ичмайман, - эътироз билдирди Алёна. - Соғлигим кўтармайди.

- Бир ҳўплам... кўнгил учун. Ахир кўришмагани-мизга ҳам бир йил бўлди.

Алёна унинг қўлидан қадаҳни олди.

- Шуни истайсизми?

- Таклифимни қабул қилганингиздан хурсандман. Тўғриси сизни кўрган кунимдан бери эс-хушим ўзимда эмас. Бу ерга келган кунимоқ сиз билан учрашишни ўйлагандим.

Алёна индамади. Коньякдан номигагина татиб, қадаҳни стол четига қўйди.

Улар анчагина суҳбатлашиб ўтиришди. Маҳмуд ҳамон ўзини қўлга ололмасди. Хаёлини ёмон ўйлар чулғарди. У Аёлнага яқинроқ сурилиб олишдан ўзини тиёлмади.

- Мен турмушга чиққанман, - деди аёл. - Эрим чечен. Чеченлар хиёнатни кечиришмайди!

Алёна тезроқ кетиши лозим эди. Мақсадини айтди.

- Отамдан олган пулни қайтариш муддати ўтиб кетди. - деди қиз. - Лекин сизлар бизни алдадиларинг. Ваъдага хиёнат қилдиларинг!

Маҳмуд совуқ жилмайди. У қадаҳга ичимлик қўйди.

- Шу мақсадда отангиз билан маслаҳатлашмоқчиман. - деди Маҳмуд.

- Менимча отам сиз билан суҳбатлашишни истама-са керак. Сизни кўрган заҳоти ғазоби кўзийди.

Йигит қизарган кўзларини суҳбатдошига тикди.

- Бу эркакларнинг иши. Бу ишга сизнинг аралашмаганингиз маъқул, хоним!

- Гапингизга тушунмадим, пулни менинг қўлимдан сиз олгансиз. Қолаверса, мен отамнинг ҳисоб-китоб ишларини олиб бораман.

Алёнанинг дадил гаплари Маҳмуднинг асабларини

таранглаштирди.

- Мен ишларимга аёл кишининг аралашинини ёқтирмайман. Баронни тан оламан! - деди кўрслиги тутган Маҳмуд. - Пул масаласида фақат унга жавоб бераман. Тушундингми?

Алёнанинг асаблари таранглашди.

- Пулни мендан олгансан, жавобини ҳам менга беришинг шарт! Хўш, пул қани? Нега вақтида қайтармадинг?!

Маҳмуд яна қадаҳга коньяк куйди ва уни бир кўтаришда бўшатди.

- Қани, ойимтилла, ўрнингдан тургин-да, хонани бўшатиб қўй, акс ҳолда гулдай башарангни отанг танимайдиган қилиб қўяман.

- Номард! - қичқирди Алёна.

- Манжалақи!

- Ифлос!

- Шаллақи!

Алёнанинг оғзидан Маҳмуд учун ҳар қандай ҳақоратдан оғир сўзлар чиқди. У ўрnidан турганини ва столни айланиб ўтиб, қизнинг қўнғир сочларидан тутганини ўзи билмади.

- Ким ифлос, фоҳиша? Мен ифлосманми?! - Маҳмуд қизнинг сочини арғамчидай буради. Алёна оғриққа чидаёлмай қичқирди.

- Мен сенга ҳали номард бўлдимми?! Эркаклигимни кўрсатиб қўяйми?!

Маҳмуд Алёнани диванга судради. У қаттиқроқ қичқирмоқчи бўлди. Бироқ йигит кафти билан оғзини тўсганди. Аёл унинг юзини таталаб ташлади. Йигит бўридай қутурганди. Мушти билан қизнинг бошига солди. Аёл ҳушидан кетди. Кўзини очганида,

Маҳмуд тўшақда ялонғоч ҳолда ҳансираб ётарди. Алёна ўзини қўлга ололмади. Аланга ичида ёнаётган одамдек жисми-жони ўртанди. Бир пайтлари отасининг уйида ҳафталаб меҳмон бўлган бу пасткаш кимсанинг юзсизлигидан виждони азоб чекарди. Алёна ўрнидан турди. Кўйлагини ростлаб, эшик томон юрди. Маҳмуд қизнинг ортидан шу сўзни айтиб қолди.

- Соғинсанг, яна келарсан!

Алёна пастга тушди, машинасининг эшигини очди. Буюмхонани тимирскилади. Унинг қалтираётган қўллари тўппончанинг дастасидан тутди. Куролни сумкасига жойлаб, ортига қайтди. Йўлакда ҳеч кимга дуч келмади. Рўйхатга олиш бўлимида чой ичиб ўтирган аёллар унга қайрилиб боқишмади. Ғазабдан вужуди титраётган аёл тепага кўтарилар экан, унинг лабларидан биргина сўз учиб чиқарди.

«Ўлдираман»!

Бир пайтлари юрагига бир парча чўғ ташлаган лўли қизнинг висолига етганидан мамнун бўлган Маҳмуд оёқларини узатиб, юрагининг дукуллашини босолмай ётар экан, хаёлан Баронни эслади. Қизи тўшақдаги воқеани айтса, суякларини синдириб ташлайди... Ўзини оқлашга устаси фаранг бўлган Маҳмуд кекса лўли чолнинг ғазабини босиш йўлини ўйлади. «Қизингни ўзи бўйнимга осилди», дейди ва бунга чолни ишонтиради ҳам. Ахир меҳмонхонада одам йўқ эмас-ку. Зўрлаганда кичкирарди, бирортасини ёрдамга чакирарди.

Ўйлар уммонига ғарқ бўлган Маҳмуд эшикнинг очилганини ва Алёнанинг кириб келганини сезмади. Қиз тепасига келгандагина уни кўрди.

- Яна келдингми, жонидан? - иршайиб деди Маҳ-

муд. - Кел, ёнимга ёт, ачом-ачом қилайлик!

Алёна гапирмади. Сумкасидан тўппончани олиб, Маҳмуднинг пешонасига тўғрилади. Шундагина у қизнинг мақсади бошқа эканлигини тушунди. Кайфи тарқаб, ранг-қути ўчиб кетди. Соқов одамдек гўнг-иллади.

- Алёна. Алёна... мен... мен ҳазиллашгандим. Пулни қайтараман. Истасанг ҳозир Ризога телефон қиламан. Қуролни тушир... Кўпроқ ичиб, шунақа бўлиб қолди, кечир...

Алёнанинг шанғиллаб турган қулоғига Маҳмуднинг сўзлари кирмасди. Кўзларига жирканч нарсадек кўринарди. Аҳдидан ҳеч нарса қайтаролмасди. Бармоғи тўппонча тепкисига ёпишиб турарди.

Маҳмуд аёлнинг оёқлари остига йиқилди. Қурол жим эди. Вақт унинг фойдасига ишлаётгандек эди. Маҳмуднинг юрагида умид уйғонди. «Отиш нияти йўқ, бўлганда эшикдан кирибоқ тепкини босган бўларди. Шунчаки қўрқитмоқчи», дея ўйлади. Юраги бир қадар жойига тушгандек ҳам эди. Ўрнидан турмоқчи бўлиб, қўлларини ерга тиради. Шу баҳонада бир ҳамла билан тўппончани тортиб олмоқчи бўлди. Бироқ туришга улгурмади. Алёна тепкини босганди.

БИРИНЧИ КИТОБ ТУГАДИ

3000 нусха

Адабий-бадний нашр

ҚАСОСКОР ҚАШҚИРЛАР

ҚИССА

Биринчи китоб

Муҳаррир: Нурбек Абдуллаев

Тех. Муҳаррир: Собитхон Абдухомитов

Мусахҳиҳ: Улугбек Умаров

2012 йилнинг 10 сентябрда теришга берилди. 2012 йилнинг 5 октябр куни босишга руҳсат этилди. Бичими 60x84 1/16. Ҳажми 13 босма табоқ. Газета қоғозига офсет усулида босилди. Буюртма № 324. Адади 2000 нусха. Баҳоси келишилган нарҳда.

"Наманган" нашриёти, Нашриёт лицензия рақами
АН-156. 2009 йил августдан берилган
Наманган шаҳри, Навоий кўчаси, 36-уй.

ZAKOVAT NASHRIYOT UYI MCHJ босмахонасида
Газета қоғозига офсет усулида босилди.

Корхона манзили: Косонсой шаҳри, .
"Чорбоғ" кўчаси, 17 уй